

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Факультет філології та журналістики

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ СТУДІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ВИПУСК 9

Луцьк
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
2018

Редакційна колегія: **Богдан Світлана**, головний редактор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Тарасюк Тетяна**, відповідальний секретар, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Аркушин Григорій**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Архангельська Алла**, Університет ім. Ф. Палацького в Оломоуці, Чеська Республіка; **Бабич Надія**, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна; **Бартмінський Єжи**, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Республіка Польща; **Громик Юрій**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Данилюк Ніна**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Дудек-Шумігай Агнешка**, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Республіка Польща; **Єрмоленко Світлана**, Інститут української мови НАН України, Україна; **Засєкін Сергій**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Качак Тетяна**, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна; **Космеда Тетяна**, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Республіка Польща; **Костусяк Наталія**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Ленделова Віра**, Карлів університет у Празі, Чеська Республіка; **Локайчук Світлана**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Мареш Петр**, Карлів університет у Празі, Чеська Республіка; **Мацько Любов**, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна; **Межов Олександр**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Мірченко Микола**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Моклиця Марія**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Набитович Ігор**, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Республіка Польща; **Олейнік Марек**, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Республіка Польща; **Скаб Марія**, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна; **Сологуб Надія**, Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Україна; **Фаловський Адам**, Ягеллонський Університет у Кракові, Республіка Польща; **Фроляк Любов**, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Республіка Польща; **Шульська Наталія**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна.

Порекомендувала до друку вчена рада
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 16 від 27 грудня 2018 року)

Л 59 Лінгвостилістичні студії : наук. журн. / [редкол. : С. К. Богдан (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2018. – Вип. 9. – 164 с.

У виданні подано статті про особливості поліфункційного статусу української мови в синхронії та діяхронії, мовностилістичні домінанти текстів різних функційних стилів і актуальні проблеми сучасної лінгвоперсонології.

Видання призначене для мовознавців – наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів філологічних факультетів.

Журнал є науковим виданням України, зареєстрованим у Державній реєстраційній службі України як друкований засіб масової інформації (серія КВ № 20841-10641Р від 08. 05. 2014)

*Наукове фахове видання
Затверджено наказом МОН України від 16.05.2016 № 515*

УДК 81'38(05) + 821.161.2.08(05)

© Богдан С. К., Тарасюк Т. М., 2018
© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018
© Маліневська І. П. (обкладинка), 2018

Lesya Ukrainka Eastern European National University
Faculty of Philology and Journalism

LINGUOSTYLISTIC STUDIES

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE 9

Lutsk
Lesya Ukrainka Eastern European National University
2018

UDK 81'38(05) + 821.161.2.08(05)

Л 59

Editorial board: **Bohdan Svitlana**, Editor-in-Chief, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine; **Tarasiuk Tetiana**, Executive Secretary, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine; **Arkuszyn Hryhorij**, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine; **Arkhanhelska Alla**, Palacký University Olomouc, Czech Republic; **Babych Nadia**, Yuri Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine; **Bartminski Jerzy**, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland; **Hromyk Yurii**, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine; **Danylyuk Nina**, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine; **Dudek-Szumigaj Agnieszka**, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland; **Yermolenko Svitlana**, Institute for the Ukrainian Language of the NAS of Ukraine, Ukraine; **Zasiakin Serhii**, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine; **Kachak Tetiana**, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine; **Kosmeda Tetyana**, Adam Mickiewicz University in Poznan, Poland; **Kostusiak Nataliia**, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine; **Lendelova Vera**, Charles University in Prague, Czech Republic; **Lokaichuk Svitlana**, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine; **Mares Petr**, Charles University in Prague, Czech Republic; **Matsko Liubov**, National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine; **Mezhov Oleksandr**, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine; **Mirchenko Mykola**, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine; **Moklytsia Mariia**, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine; **Nabytovych Ihor**, University of Maria Curie-Skłodowska in Lublin, Poland; **Olejnik Marek**, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland; **Skab Maria**, Yuri Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine; **Solohub Nadiia**, Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, Ukraine; **Fałowski Adam**, Jagiellonian University, Poland; **Frolyak Lyubov**, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland; **Shulska Nataliia**, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine.

Recommended for publication by the Academic Council
of Lesya Ukrainka Eastern European National University
(Protocol No 16 of December 27, 2018)

Л 59 Linguostylistic Studies: Scientific Journal / [edit. : C. K. Bogdan (ed.) and others]. – Lutsk:
Lesya Ukrainka Eastern European National University, 2018. – Iss. 9. – 164 p.

The articles of the Journal elucidate the topical issues of the polyfunctional status of the Ukrainian language in synchrony and diachrony, stylistic dominants in the texts of various functional styles and actual problems of modern linguopersonology.

The publication is intended for linguists-researchers, teachers, postgraduate students and students of Philology faculties.

*The journal is a scientific publication of Ukraine, registered with the State Registration Service of Ukraine
as a print media (series KB № 20841-10641P of 08/05/2014)*

*Scientific specialized edition
approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine Order № 515, dated 16.05.2016*

UDK 81'38(05) + 821.161.2.08(05)

© Bohdan S. K., Tarasiuk T. M., 2018

© Lesya Ukrainka Eastern European
National University, 2018

© Malinevska I. P. (cover), 2018

ЗМІСТ

Бабич Надія	
Рідна мова у вихованні сучасної мовної особистості	7
Голоюх Лариса	
Лексичні парадигми мовної картини світу Ю. Іздрика	14
Грозан Ніна	
Означення як другорядний член речення: структурно-семантичний і стилістичний аспекти	23
Громик Юрій, Семенов Олена	
Концепт <i>освіта</i> в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід	34
Громко Тетяна	
Матеріали до словника говірки села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області. Ф	47
Івасюта Марина	
Лінгвостилістичні студії Надії Бабич	63
Касянчук Наталія	
Запозичення як джерело збагачення екологічної терміносистеми польської мови	74
Комісарова Анастасія, Скорук Ірина	
Відіменні прізвища жителів смт Володимирець Рівненської області	81
Левчук Ірина, Руденко Ірина	
Гендерні параметри актуалізації акустичних засобів комунікації у творчості Володимира Лиса	91
Нестерчук Оксана	
Антропоніми роману-балади М. Нестерчука «Блакитна сарна»	100
Приходько Наталія	
Варіантність пунктуаційної системи драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»	108
Скорук Ірина, Случик Андрій	
Структурно-семантичний аналіз прізвищ жителів Ківерцівського району Волинської області	118
Сологуб Надія	
Частиномовний аспект індивідуально-авторського словотворення Олеся Гончара	133
Тарасюк Тетяна, Косик Дарина	
Національно-мовна поведінка П. Куліша як перекладача драми В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта»	141

CONTENT

<i>Babych Nadiia</i>	
Mother Tongue in Educating Modern Language Personality	7
<i>Goloyukh Larysa</i>	
Lexical paradigms of Yurii Izdryk's linguistic picture of the world	14
<i>Grozyan Nina</i>	
The Attribute as a Secondary Part of a Sentence: Structural, Semantic, and Stylistic Aspects	23
<i>Hromyk Yurii, Semynoh Olena</i>	
The Concept of Education in the Ukrainian and Polish Discourses: an Interdisciplinary Approach	34
<i>Hromko Tetiana</i>	
Materials to the Dictionary of Pishchanyi Brid Village Dialect (Dobrovelychkivka District, Kirovograd Region): Letter F	47
<i>Ivasiuta Maryna</i>	
The Linguostylistic Studies of Nadiia Babych	63
<i>Kasianchuk Nataliia</i>	
Borrowed Words as a Source of Polish Ecological Terminology Enrichment	74
<i>Komissarova Anastasia, Skoruk Iryna</i>	
The Volodymyrets Village of Rivne Region Residents' Surnames Derived from First Names	81
<i>Levchuk Iryna, Rudenko Iryna</i>	
Gender Parameters of Acoustic Means of Communication Actualization in the Works of Volodymyr Lys	91
<i>Nesterchuk Oksana</i>	
Anthroponyms in the Novel-ballad "Blue Chamois" by M. Nesterchuk	100
<i>Prykhodko Nataliia</i>	
Punctuation System Variability in Drama-Fairy Tale "Forest Song" by Lesia Ukrainka	108
<i>Skoruk Iryna, Sluchyuk Andrii</i>	
Structural and Semantic Analysis of Kivertsy District of Volyn Region Residents' Surnames	118
<i>Solohub Nadiia</i>	
Oles Honchar's Individual Author's Word Formation Model: Parts-of-Speech Aspect	133
<i>Tarasiuk Tetiana, Kosyk Daryna</i>	
National-linguistic Behavior of P. Kulish as a Translator of W. Shakespeare's Drama "Romeo and Juliet"	141

Бабич, Надія. «Рідна мова у вихованні сучасної мовної особистості». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 7–13.

Babych, Nadiia. "Mother Tongue in Educating Modern Language Personality". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 7–13.

УДК 811.161.2 271.14+159.95.130.2

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-7-13>

РІДНА МОВА У ВИХОВАННІ СУЧАСНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Надія Бабич

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
Чернівці, Україна

У статті зацентровано увагу на тому, що сучасна людина, якщо вона відчуває себе частинкою мікро- і макросвіту, в якому з'явилася і за який відчуває себе відповідальною – як істота мисляча і мовляча – перед нащадками, завжди хоче знати силу слова; саме пізнання різних способів матеріалізації відомих понять, допоможе зрозуміти внутрішню сутність людини. Прагненням з'ясувати, чим особлива життєдайність і роль рідної мови в сучасному соціумі зумовлена активізація сучасних мовознавчих досліджень у цій царині. Власне, втрата рідної мови змінює не лише енергетичну силу людської діяльності, а й водночас означає втрату зв'язку з традиціями предків, позбавляє народ самотності.

Ключові слова: етнолінгвістика, соціальний статус мовця, соціолінгвістика, ментальність, мовні норми, мислення і мовлення.

Babych Nadiia. Mother Tongue in Educating Modern Language Personality. The study seeks to prove that the issue of language stability and its sources are the key concerns for sociolinguistics and acquires special importance when the processes of language assimilation threaten a national language. The mastery and practical use of the mother tongue is a psychological problem. Since the language itself, via the memory of the previous generations, has developed the national image of the world, owing to those generations, to return this image both to modern national memory and to the source of the state language is a task, even an obligation of the nation, which is not limited to the family and school only. Formation of spirituality is a shared responsibility of the society on the whole and involves educating people in this domain. This education depends on many factors: the desire or unwillingness of the people, their worldview or their opting for forgetting rather than preserving the native gene pool and its purity, sedentariness of the nation, expression of public and personal will. All these issues are actualized by psycholinguistics. Language develops and improves thinking and spiritual life not only of a child but also of an adult. Caring for the harmonious development of humankind, the unity and functional sufficiency of the national language can ensure the harmony of universal human relations.

Key words: ethnolinguistics, sociolinguistics, social status of speakers, thought and dictum, language norms.

Вступ. Рідна мова як об'єкта наукових зацікавлень належить до кола тих, що мають історію вивчення і не лише в мовознавстві. Варто хоча б

нагадати загальновідомі праці В. Гумбольдта, О. Потебні, І. Огієнка, К. Ушинського, В. Сімовича, В. Сухомлинського тощо. Активізація таких досліджень у сучасному мовознавстві має також виразну мотивацію з огляду на значущість її ролі як нації твірною чинника. Особлива увага в сучасних дослідженнях – синергетиці рідного слова (Бацевич), її ролі у формуванні етноментальних рис (Богдан; Снітко; Федик), з'ясованню його виховного потенціалу (Ляхощка), узагальненню поглядів відомих особистостей на значення цього феномена для кожної нації (Пентиліук).

Мета дослідження – актуалізувати вивчення в сучасному суспільстві різних аспектів проблеми збереження національних мов і виховання за їх посередництвом обов'язку шанобливого ставлення до рідної мови всупереч активізації глобалізаційних тенденцій у світі.

Прикро, але правда: мові – як наймудрішому учителеві – мало хто надає нині перевагу у родинному і в освітньому вихованні. Можливо, тому, що ми надто мало, рідко рахуємося з тими глобальними психологічними процесами, які відбуваються нині у нашому мозку впродовж усього життя з мовою на вустах: досить пересадити людину в чужомовне середовище або (не дай Боже!) втратити мовлення, як одразу стане зрозуміло, що мовлення – це основа духовного життя людини. Очевидно, що і грядущі покоління матимуть такі ж клопоти, оскільки «змішання» народів – тенденція уже незворотна. І щоб не бути чужим або нецікавим у середовищі своїх співвітчизників, людина може вчитися впродовж усього життя, бо мова – невичерпна криниця, чистої води з якої вистачить на все життя. А для впевненої ходи на цій дорозі пізнання кожен хоч іноді в житті мусить мати хорошого вчителя.

Матеріали і методи дослідження. Підходи до природи мови і людини як її носія репрезентують етнолінгвістика, або лінгвокультурологія – має своїм предметом змістові відношення мови і культури (Маслова 1) і соціолінгвістика – вивчає вплив соціальних чинників на мовленнєву поведінку в конкретних мовленнєвих ситуаціях, а через них – на структуру, функціонування, розвиток мови, закономірності виникнення мовних інновацій під впливом змін у сучасному житті (Бабиш, Сила 16) і т. д. А тому основним методом дослідження слугував метод синтезу для виявлення спільного та відмінного в поглядах різних дослідників на роль рідної мови в розвитку кожної мовної особистості.

Результати дослідження та дискусія. Психологія за кілька десятиріч років придбала назву «ментальність», що значить: душевний склад, психіка, особливості характеру когось-небудь, а менталітет характеризують як інтелектуальну й суспільну діяльність людини. І цей характер людини ще порівняно недавно був результатом, оцінкою інтелектуальної і суспільної діяльності людини. Багато хто погоджується й досі короткого орієнтаційного нарису» С. Ярмуса щодо вісі психічної та духовної орієнтації, яку визначають на підставі «схилу землі і напряму течії рік, а також за фольклорними джерелами, історією, пам'ятниками культури».

Для українців, зокрема, – писав С. Ярмусь, – це «північ і полудень», саме з «варяг у греки» (97).

У монографії «Мова і мовознавство в духовному житті суспільства» наголошено: «Проблема мовної стійкості та її джерел – одна з ключових теоретичних проблем соціолінгвістики, набуває особливої практичної гостроти там, де процеси мовної асиміляції ставлять під загрозу існування певної мови, а разом з тим, як дальший розвиток, до загибелі народу-носія відповідної мови» (3).

На нашу думку, в часі виходу цієї монографії і зацитована теза сприймалася як реальна пересторога, про яку треба серйозно замислитись. Але час українського «Майдану» переконав, що більшість української нації пам'ятає чотири головні джерела умови національного існування: «Мовну стійкість народу живлять чотири головні джерела, що становлять доконечні умови його існування: національна традиція та солідарність, що мають становити взаємопов'язану, нерозривну пару; національна культура, духовна і матеріальна; національний мир і співробітництво з іншими етносами, що живуть на території відповідного народу, а також з іншими народами світу» (*Мова і мовознавство* 7).

Безсумнівно погоджуємося з тезою, на яку часто можна натрапити на пістет того чи того письменника або вченого щодо свого вчителя. Ось спогад Ю. Збанацького: «Мій учитель був людиною хворобливою, інколи не виходив на заняття, і тоді його підміняв колега. Тоді для мене були найважчі дні. Вже дорослим я зрозумів, що то була не моя закоханість у «свого» вчителя, а невміння другого заволодіти моїм серцем і почуттям. Він так само розповідав про цікаві речі, викликав до дошки, підхвалював за успішно розв'язану задачу і картав за якийсь промах, але все то було неприродним, казенним, не таким, як то виходило у мого вчителя. Справа була в тому, що в очах другого вчителя я не відчував знайомого тепла, вони не могли затаїти в собі зверхності дорослого, яку я читав і розумів як зневагу до себе» (226). Він це написав ще 1970 року. Чи написали б щось подібне учні сучасні?

Гадаємо, що саме небесне покликання повинно зробити вчителювання найкращою посадою під сонцем. Адже було по різних «світах», коли до вчителя ставилися як до найшанованішої людини, яку не наважувалися образити нечемним словом або неухвагою до її науки.

Важка праця вчителя, особливо у нашій сучасній школі. Навколишній світ розколовся на безліч мікросвітів, ідей та світобачень, тому важко вести однією дорогою всіх – таких різних за уподобаннями і родинним вихованням дітей. А робота мусить бути одна – дорога Добра. Не будемо вдаватися до патетичних вигуків про благородство і високе призначення праці Вчителя – це в першу чергу важка робота, яку учень не повинен бачити, не повинен усвідомлювати, бо щодня перед ним людина, яка все знає, все може, все розуміє, якій можна довіритись – і вона не зрадить, яку можна запитувати – і вона на все відповість. Точність, зваженість,

доречність – основні комунікативні ознаки мовлення і мислення учителя (Бабич, *Сила* 83).

Існують три типи лекторів (і вчителів, очевидно): одних – можна слухати, інших – не можна слухати, а третіх – не можна не слухати. Цей третій тип – довіку найсвітліший спомин кожного вдячного учня. А оскільки справа виховання – це мистецтво, розвиток і вдосконалення – вічні, безмежні. Поет В. Мисик писав: «Прекрасне слово, але що у ньому, як не від серця йде воно» (цит. за (Бабич, *Сила* 87)).

Ніхто ніколи й ніде не став сам по собі ученим, мудрецем, художником. Через десятки реформ пройшли наші школи. Сотні відомих і не дуже реформаторів намагалися вдихнути новий струмінь у традиційні основи навчального процесу. Але Вчитель и Слово ролі своєї не змінювали: їм належало вчити і виховувати. Ян Парандовський писав: «Магічна сила слова полягає в його здатності виклика́ти цікаві образи. Воно невидимий представник речей, що сприймаються п'ятьма відчуттями. Слово – сила. Увічнена в письмі, вона владарює над думкою і мрією людей. І межі цієї влади неможливо виміряти й уявити» (159). Слово панує над часом і простором. Але лише потрапивши в тенета літер, думка живе і діє. Все інше розвіює вітер.

Чимало науковців сьогодення актуалізують тематику мовних змін, часу й соціуму в контексті глобалізаційних процесів. Глибоко висвітлені вченими Інституту мовознавства імені О. О. Потебні проблеми процесів глобалізації. Цей процес дослідники пов'язують з комплексом явищ у фінансово-економічній, політичній, інформаційній та інших сферах.

Глибоко, як на наш погляд, висвітлені проблеми функціонування мови в контексті певних історичних періодів розвитку цивілізації та культури середовищ. Запропоновано аналіз проблеми мовної стійкості нації та її джерел, висвітлено мовний аспект неповноти культури у монографії «Мова і мовознавство у духовному житті суспільства».

У науковій монографії С. Би́бик «Усна літературна мова в українській культурі повсякдення» оптимістично зазначено, що «одна з передумов виділення комунікативно-стильових різновидів національної мови – це осмислення співвідношень між усною і писемною мовою, які визначають тип національної культури в цілому, форми колективної пам'яті» (Би́бик 52).

Варто частіше пригадувати таку безсумнівну правду, констатовану в монографії «Територія мови Тараса Шевченка» колективом учених-філологів: «Мовотворчість Шевченка була переконливим доказом існування самотутньої української літератури і окремої слов'янської, якою творилася ця література і яка була виразним засобом самоідентифікації народу... Шевченко вивів українську літературу в загальноєвропейський світ» (18).

На жаль, дехто нині забуває, що Тарас Шевченко визнаний основоположником нової української мови середньонаддніпрянського

походження (відомо, що Пантелеймон Куліш керувався тим, що саме мова є основою української нації).

Щоправда, час біжить, історія обирає наші долі і ми погоджуємося з нею. А поняття, як пише С. Бибики, «усна розмовна мова (усно-розмовна мова?) охоплює як народнорозмовну практику з широким виявом субнорм (діалект, інтердіалект, койне, просторіччя, суржик, сленг, аргі), так і літературно-нормативний складник, тобто в комплексі національна мова – розмовно-побутовий стиль» (34). Однак літературно-нормативна мова у комплексі національної мови має, вважаємо, свою освітню місію, а розмовно-побутовий стиль здебільшого «ігнорує» літературно-нормативну мову у побутових ситуаціях.

С. Бибики цілком справедливо написала: «Як в аспекті історії мови, так і в аспекті сучасного її стану теорія літературної мови актуалізує питання норми. Для літературно-мовного феномену важливий постулат стабільності мовної норми, який і забезпечує її поліфункціональність» (52).

5 червня 2019 року було затверджено поважними науковими інституціями і всіма авторитетами нову програму української мови. Щоправда, новизна була притаманна і попередній редакції 1992-1993 рр., але вона не була остаточно затверджена. Правописні комісії 1992 і 2019 років узгоджували деякі правила Харківського правопису, затвердженого у 1928 році (у створенні цього правопису ще в 1927 році брали активну участь у правописній конференції учені західної України та навіть діаспори). Той правопис був чинний недовго, бо тодішня радянська (східна) Україна не сприйняла «слова-чужизми», як наприклад: *озір*, а не *озеро*, *подорожів*, а не *подорож*, *відповідів*, *відповісь* (*він*) і т.ін. Дискутували перейти на латинський алфавіт. То було змагання двох правописно-мовних звичок, двох культурно-історичних впливів. Український правопис в редакції 1933 року теж не був бездоганим, але він орієнтувався на широку розмовну основу, а не на вузьку діалектну базу.

І тоді, і тепер одностудцями не були і не є нині всі мовці: філологи, учителі, журналісти, батьки, письменники та ін.

Перехідний період для нової редакції правопису – 2019 року – п'ять років. Можливо, стабільність утвердиться надовго, хоча сучасні тенденції притаманні «відпрацьованим» традиційним формам комунікації, особливо в умовах глобалізації. Можливо, що таки замінимо *хостел* на *гостел*, бо в англійській вимові цього слова чується більше [г], ніж [х]; може, що хтось визнає гоноровими слова *дизайнерка*, *редакторка*, *деканеса*, *філологиня*, *продавчиня*, *вишиватниця* та ін. лише тому, що наспіла пора зруйнувати у суспільстві «дискредитаційні» явища у суспільстві осіб чоловічої та жіночої статі.

Мовознавці зазначають, що повернення до питомої української мови знову «не дали зробити». Зауважимо, що попри ствердження тенденції до нівеляції територіальних діалектів під впливом засвоєння мовної норми завдяки обов'язковій середній освіті традиційне народне мовлення

усе ж побутує, бо це ключ до батьківської криниці, це пам'ять серця, без якої людина стає самотньою навіть за умови соціального власного успіху.

На жаль, чимало громадян України ігнорують державну українську мову, бо давно звикли до «общепонятного», хоча за походженням вони є українцями. Тому сподівання учених на утвердження нової редакції правопису може бути проблемним. І це не вперше. Патріотизму можна навчитися з родинних традицій та з історії твого народу. Головне – навчитися рахуватися з правдою землі, якою ти ходиш і з якої їси хліб. Цілком поділяємо глибоку думку В.Гумбольдта: «Мова є начебто зовнішній вияв духу народів; мова народу є його дух, а дух народу є його мова». Цю тезу неможливо зраджувати, бо без зовнішнього вияву духу народу не впізнаєш, не встановиш його самотності.

Висновки та перспективи дослідження. А отже, проблема вивчення, оволодіння і практичного користування рідною мовою є проблемою психологічною. А оскільки сама мова пам'яттю перейдених поколінь виробила в себе всі засоби творення отого національного образу світу, то повернути цей образ обличчям до сучасного мовця – завдання не лише сім'ї і школи, але і влади.

Мова розвиває думку і душу. Особистість відчуває це й для того, щоб образ світу сприймати не лише самому, а й поважати тих землян, які здатні поділитися з тобою сприйняттям образу його світу.

Список використаної літератури

- Бацевич, Флорій. *Духовна синергетика рідної мови. Лінгвофілософські нариси*. Київ: Академія, 2009.
- Бабич, Надія. *Сила мовленого слова*. Чернівці: Рута, 1997.
- Бабич, Надія. *Лінгво-психологічні основи навчання і вивчення мови*. Чернівці: Рута, 2000.
- Биби́к, Світлана. *Усна літературна мова в українській культурі повсякдення*. Ніжин: Аспект-поліграф, 2013.
- Богдан, Світлана. *Мовний етикет українців: традиції і сучасність*. Київ: Рідна мова, 1989.
- Збанацький, Юрій. *Радість і надії: нариси і статті*. Київ: Молодь, 1970.
- Ляхоцька, Лариса. *Виховний потенціал рідної мови в творчій спадщині Івана Огієнка*. Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2000.
- Маслова, Валентина. *Введение в лингвокультурологию*. Москва: Наследие, 1997.
- Мова і мовознавство в духовному житті суспільства: монографія*. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007.
- Парандовский, Ян. *Алхімія слова*. Переклад із польської Ю. Попсуєнко. Київ: Дніпро, 1991.
- Пентилюк, Марія. «Рідномовний кодекс Івана Огієнка». *Дивослово*, № 12, 2007, с. 38–40.
- Словник української мови, за ред. І. К. Білодіда. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
- Снітко, О. «Поняття рідної мови в контексті проблем сучасної психології та етнолінгвістики». *Наукові записки Київського національного університету імені Т. Шевченка. Інститут філології*, т. XIII, 2004, с. 14–9.
- Територія мови Тараса Шевченка: монографія*, за ред. С. Єрмоленко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016.
- Федик, Ольга. *Мова як духовний адекват світу (дійсності)*. Львів: Піраміда, 2000.

Ярмусь, Степан. *Духовність українського народу: короткий орієнтаційний нарис*. Вінніпег: Волинь, 1983.

References

- Batsevych, Florii. *Dukhovna synerhetyka ridnoi movy. Linhvofilosofski narysy*. Kyiv: Akademiia, 2009.
- Babych, Nadiia. *Syla movlenoho slova*. Chernivtsi: Ruta, 1997.
- Babych, Nadiia. *Linhvo-psykholohichni osnovy navchannia i vyvchennia movy*. Chernivtsi: Ruta, 2000.
- Bybyk, Svitlana. *Usna literaturna mova v ukrainskii kulturi povsiakdennia*. Nizhyn: Aspekt-polihraf, 2013.
- Bohdan, Svitlana. *Movnyi etyket ukraintsiv: tradytsii i suchasnist*. Kyiv: Ridna mova, 1989.
- Zbanatskyi, Yurii. *Radist i nadii: narysy i statyi*. Kyiv: Molod, 1970.
- Ljakchots'ka, Larysa. *Educational Potential of Native Language in Creative Heritage of Ivan Ohijenko*. PhD Thesis Abstract. Kyiv, 2000.
- Maslova, Valentina. *Vvedenie v lingvokul'turologiju*. Moskva: Nasledie, 1997.
- Mova i movoznavstvo v dukhovnomu zhytti suspilstva*. Kyiv: Vydavnychi Dim Dmytra Buraho, 2007.
- Parandovskyi, Yan. *Alkhimiia slova*. Translated by Yu. Popsuienko. Kyiv: Dnipro, 1991.
- Pentyliuk, Mariia. "Ridnomovnyi kodeks Ivana Ohiiienka". *Dyvoslovo*, no. 12, 2007, pp. 38–40.
- Slovnyk ukrainskoi movy, edited by I. K. Bilodid. 11 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.
- Snitko, O. "Poniattia ridnoi movy v konteksti problem suchasnoi yi psykho- ta etnolinhvistyky". *Naukovi zapysky Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka. Instytut filologii*, vol. XIII, 2004, pp. 14–9.
- Terytoriiia movy Tarasa Shevchenka*, edited by S. Yermolenko. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 2016.
- Fedyk, Olha. *Mova yak dukhovnyi adekvat svitu (diisnosti)*. Lviv: Piramida, 2000.
- Yarmus, Stepan. *Dukhovnist ukrainskoho narodu*. Vinnipeg: Volyn, 1983.

Стаття надійшла до редколегії 11.08.2018

Голоюх, Лариса. «Лексичні парадигми мовної картини світу Ю. Іздрика». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 14–22.
Goloyukh, Larysa. "Lexical Paradigms of Yurii Izdryk's Linguistic Picture of the World". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 14–22.

УДК 821.161.2'06.08Іздрик

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-14-22>

ЛЕКСИЧНІ ПАРАДИГМИ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ Ю. ІЗДРИКА

Лариса Голоюх

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті обґрунтовано поняття *мовна картина світу* в контексті лінгвістичних досліджень; виокремлено лексичні парадигми, що переважають у мовній картині світу Ю. Іздрика; досліджено компоненти лексичних парадигм абстрактних понять, назв простору, побутової культури; проаналізовано лексичну парадигму *людина*. Простежено вплив лінгвософії письменника і жанрової специфіки творів на формування лексичних парадигм його мовної картини світу.

Ключові слова: мовна картина світу, художній текст, лексична парадигма, лінгвософія письменника, лінгвостилістична функція.

Goloyukh Larysa. Lexical Paradigms of Yurii Izdryk's Linguistic Picture of the World. The article considers the notion of Yurii Izdryk's *language picture of the world* in the context of linguistic studies. The study sheds light on the mechanisms of creating the writer's linguistic picture of the world and argues that it is a complex, inexhaustible system of verbal reflections on reality. The author explores the literary works of Izdryk and draws a conclusion that realization and fixation of this system synthesize primarily the notions that dominate in the writer's imagination, thus creating his individual artistic vocabulary. The author formulates a hypothesis that the specific features of Izdryk's style in the novel *Votsek*, such as the lack of a linear plot, irrationality, "blurred" reality boundaries, the fragments of the memories, create the basis for using lexemes of peculiar semantics. The study has revealed the lexical paradigms, dominating in the Izdryk's linguistic picture of the world, with a focus on the lexical paradigm components of abstract notions, since they are uppermost in the person's inner reflections and emotions. The writer's linguosophy is an immersion into the inner world of the character verbalized via the paradigm of the names of abstract notions, among which lexemes with the negative sememes predominate. The author analyzes a linguistic paradigm of space that combines names of the realistic notions of space (such as earth, town, village, street, square, etc.) and the concept of the universe as a surreal substance, sense of the closed space. The article elucidates linguo-stylistic functions of the concepts that verbalize the subject of *a human being* as everyday culture and everyday traditions, including analysis of the lexical paradigms of *male* and *femal*. A numerous person's name paradigm has been divided into semantic groups with textual characteristics of each group. The name characteristic features with negative connotations are analyzed as dominating ones.

Key words: language/linguistic picture of the world, literary text, lexical paradigm, writer's linguosophy, linguo-stylistical function.

Вступ. Мовна картина світу – це вербалізація знань, почуттів, рефлексій людини на реальність, яка навколо неї. Багаторівнева структура мовної картини світу фіксує складне переплетення концептів і понять, виражених словами, стійких висловів, синтаксичних структур, образів, асоціацій тощо. В. В. Жайворонок справедливо зазначає, що світ для людини постає таким, яким вона його пізнає і сприймає (53).

Осмислення мовної картини світу через семантичний, когнітивний, лінгвостилістичний аналіз лексики в різних текстах представлено у працях таких учених: І. Голубовська, П. Грабовий, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, А. Зеленько, М. Кочерган, Л. Лисиченко, С. Мартос, Ю. Мосенкіс, Л. Ставицька та ін.

У сучасній лінгвістиці існують різні думки щодо складових мовної картини світу. До одиниць мовної картини світу дослідники відносять лексико-синонімічні ряди, лексичні парадигми, побудовані за принципом організації тематичних груп лексики, семантичні поля, об'єднані навколо ядерного слова-поняття, лексико-асоціативні поля (Єрмоленко 98). Для дослідження мовних картин світу М. Кочерган запропонував зіставно-типологічний метод, а серед найбільш перспективних рівнів їх дослідження він визначив лексико-семантичний.

У контексті таких лексико-семантичних і лінгвостилістичних досліджень лексичні парадигми мовної картини світу сучасного письменника Ю. Іздрика викликають значний лінгвістичний інтерес.

Мета дослідження – шляхом визначення та лінгвостилістичного аналізу лексичних парадигм, зафіксованих у прозових текстах Ю. Іздрика, виявити домінантні риси мовної картини світу письменника.

Матеріал і методи дослідження. Матеріал статті – тексти романів Ю. Іздрика «Воццек» і «Подвійний Леон».

У дослідженні використано метод компонентного та контекстуального аналізу для виявлення семантики і лінгвостилістичних функцій ключових лексем; прагматичний метод – для визначення мотивації автора у процесі вербалізації думки; метод виявлення індивідуально-авторського підходу до використання лексики. Частково використано метод дистрибутивного аналізу для фіксації семантичного і текстового поєднання ключових лексем.

Результати дослідження та дискусія. Механізм формування мовної картини світу письменника – складна, невичерпна система вербальних рефлексій на дійсність. Художній текст як реалізація і фіксація цієї системи синтезує насамперед ті поняття, які, домінуючи в образній уяві письменника, формують його індивідуальний художній словник.

Специфіка роману Ю. Іздрика «Воццек» – відсутність лінійного сюжету, ірраціональність, «розмиті» межі реальності, уривки спогадів, думок, апокаліптичний наратив. М. Кірячок слушно зауважує: «Задля того, щоб відповідний змістові настрій, ритм не було втрачено, Іздрик застосовує відповідну манеру письма» (53). У зв'язку з цим текст роману

містить широку парадигму назв абстрактних понять, навколо яких побудовано мінітексти, наприклад: *Він знав багато різновидів **болю**, однак лише три стали об'єктами класифікації. Принаймні три. Безумовно три. Очевидно три. Концентрація першого відбувалася десь у надбрівних дугах. Це був дуже локальний **біль** – він ледве чи займав кубічний сантиметр мозку, – але ця локальність вносила новий відтінок нестерпності: здавалось-бо, можна вхопити зболіле місце пучками і витягти з голови, як виймають з пучки скалку. Це було оманюю. **Біль** ховався близько, десь під самою кісткою, але череп був для нього надійним захистом* (Іздрик 7).

Лінгвософію письменника – заглиблення у внутрішній світ персонажа – вербалізує парадигма назв абстрактних понять, серед яких переважають лексеми негативними семами: *глупота, гріх, гріховність, небуття, марнота, фальш, спустошення, страждання, гнів, погорда, самотність, ненависть, горе, рабство, спокуса, провина, приреченість, страх, тривога, збентеження, апатія, байдужість, самотність, зневіра та ін.*

Внутрішній простір головного героя роману «Воццек» окреслено через драматичні понять *біль* і *світ*, які перебувають в одному семантично-асоціативному полі, наприклад: *Не є радості, не є болю, не є дня і не є ночі... Га? Однак повернення видавалося невідворотним. І повернення означало тільки біль. Тепер лише це. **Біль** тепер заміняв йому увесь **світ**. Цілий **світ** був **болем**, – він прислухався, – і це був не найкращий його різновид* (Іздрик 7).

Відображаючи драматичне світосприймання персонажа, назви абстрактних понять переважно вербалізована як двослівні метафоричні структури. Поєднання родового присубстантивного та орудного відмінків синтаксично оформлює роздуми письменника про самотність людини у світі, вербалізує песимізм і відчай, наприклад: ***Вітрила самотності** болючим полум'ям надсвічували небо* (Іздрик 103).

Характерний для постмодерної літератури мотив самотності людини у світі вербалізовано в текстах творів письменника через лексико-семантичне поле з ядерною лексемою *страждання*, що містить лексеми *скорбота, мука, біль, хвороба, випробування* тощо, наприклад: *Ціла гама марнот, **скорбот** і **мук** налетіла на тебе, бо ж ти раптом починав і знати, і відчувати* (Іздрик 13); *У **стражданні** завжди є сенс* (Іздрик 14).

Лексична парадигма абстрактних понять з позитивними семами представлена невеликою кількістю слів: *мудрість, буття, життя, краса, насолода, надія, радість, щастя, свобода* а ін. Лінгвостилістична функція назв цієї мікрогрупи полягає у створенні контрасту *біль – радість*, вербалізації надчутливого психологічного стану персонажа: *Тут просто в найвіддаленішому закапелку свідомості, куди не відразу може прорватися **біль**, гніздиться тиха **радість** осмисленого існування* (Іздрик 14).

Роман «Воццек» літературознавці називають «сон у сні». Внутрішні рефлексії людини, широка гама людських емоцій вербалізована як сон, потік свідомості, наприклад: *Ні, **сон** – не рідина. Хіба не ти писав:*

«запорпаюся в **сон**, неначе в порох»? **Сон** – тепла суха субстанція з дрібно-протертих мінералів. Порох, одним словом. Густа полуднева пилюка на тій стежці, котрою ти малим ходив до річки, і обабіч котрої (стежки і ріки) рясніла отруйна амброзія. Ти ще й досі пам'ятаєш, як приємно було ногам ступати по тій пилюці (саме такі, мабуть, на доторк хмари, по яких так упевнено розгулюють живописні герої Відродження) (Іздрик 57); Хоча, мабуть, слід шукати паралелей не так матеріальних, як просторових. Може, **сни** – це провалля, в які час від часу зривається твоя свідомість? (Іздрик 58).

Заяложена проблема самоідентифікації, засалена проблема віри, низькопробне месіанство, пекельний відчай, нелюдський біль, сенсорний голод – таке епітетне увиразнення внутрішнього всесвіту персонажа, що, за висловлюванням М. Кірячок, «рухається, видозмінюється, пульсує думками та інтерпретаціями» (56).

Т. Гундорова слушно звертає увагу на такі особливості слововживання письменника, як «недоступність сенсу слів, втрата значення слів або ж безмежність щоразу нового звучання» (110). Лексичну парадигму психоемоційного стану персонажа формують у тому числі оказіональні метафори – мовні знаки віртуального мікросвіту персонажа, наприклад: *абераційні особливості пам'яті, галюциногенна дискретність, можливість несамовитої краси, непорозуміння Ніщо*.

Індивідуальний складник мовної картини світу письменника демонструють численні контексти, в яких подано емоційні роздуми про мову, слово як підвалину внутрішнього всесвіту людини, енергетичний стрижень життя, наприклад: *Вона стала вбивцею **слів*** (Іздрик 144); ***Слова** також злітали з уст людей, лунали з гучномовців, гніздилися в слухавках, весь простір, здавалося, виповнений ними, але нічого, крім коливання повітря, вона вже не відчувала, навіть не усвідомлювала це як звук, бо поняття звуку потрібно було б сформулювати* (Іздрик 75).

Назви лексичні джунглі, риторичний синтаксис, звучання деяких слів, анатомічно-астрономічні метафори, твій бідний і цнотливий глосарій, загальновідоме своєю лаконічною лапідарністю слово, лінгвістичні конструкції, лексичні побудови виступають активними засобами авторської модальності, яка експлікує власний стиль, створює емоційну авторську оповідь з елементами колоритного мовного портрета персонажа. Поряд із вербалізацією понять мова – слово, контексти, в яких переплетені оповіді і роздуми письменника, фіксують поглиблення семантичного, психологічного, націоментального змісту лексичної парадигми мова.

Тяжіння мовної манери Ю.Іздрика до психологізації оповідей, філософських роздумів, глибинних асоціацій зумовлює появу довгих рядів потоку свідомості і пов'язаних із ними міркувань про події в особисто-інтимних контекстах, які активізують номінації часу. Авторська оповідь розгортається навколо особистої драми персонажа, емоційні контексти з ключовими словами – мовними знаками реального і віртуального часу

передають стан людини, яка перебуває у сні або напівсні, наприклад: *Вся моя фізіологія майже повністю завмирала, а ресурси мозку до решти поглинала боротьба із безмежно сповільненим часом. Відлік хвилин, секунд, миттєвостей робився основою існування. Власне, це був не відлік навіть, – адже для цього довелося б досягнути сутності теперішнього, – а чисте очікування, дотик до найближчого майбутнього, котре проникає в тебе безжальними вістрями (Іздрік 131); до того ж відчував він, що, як не дивно й рідкісно, сомнамбулічний час співпадає з часом справжнім, із тим часом, який зараз чинний там, на волі, в реальності, в т.зв. дійсності. А, значить, там теж крізь шибу летиться світло, там теж починається новий день, і найвища пора прокидатись. Але пробитися туди, випірнути крізь непевне в'язке вариво сну на поверхню немає ніякої можливості (Іздрік 60).*

Мовна картина світу Ю. Іздрика поєднує специфіку відображення об'єктивної і концептуальної картин світу, яка містить просторову модель світу в ідіостилістичному вияві. Мовні образи простору відрізняються від реального фізичного простору. Суб'єктивний час-простір художнього твору, втілений у створеному письменником уявному мовному світі, стає складним концептуальним образом, у якому взаємодіють національні (традиційні) семи, контекстуальне стилістичне значення, індивідуально-авторські конотації.

Детальні описи місця подій, території, пов'язаної із життям людини формують парадигму назв простору, яка охоплює лексику природного простору: *земля, всесвіт, ландшафт* та ін., а також назви простору, пов'язані з адміністративно-територіальним поділом: *вулиця, місто, село, Варшавський вокзал, Варшавська вулиця, Львівський вокзал, Високий замок, Київ, Львів, Краківська брама Флоріанська, центр міста, венеціанська святомарківська площа* та ін.

Назви простору окреслюють місце перебування персонажа, епізоди його життя, наприклад: *Починав він, як правило, з опису брюховицького ландшафту – дуже схожого на той, що існує в дійсності, але все ж трохи інакшого – немов на рекламній знімці підретушованого, контрастнішого, яскравішого зрештою. На тих знімках завше буває якийсь такий специфічний, з професійним віроломством підібраний кут зору, і коли ти волею прихованих і витіснених бажань потрапляєш у ті краї насправді, па жуво, live, то ніколи не можеш побачити їх так, як зобразив фотограф (Іздрік 43).*

У контексті прозових творів Ю. Іздрика концепт *простір* часто реалізовано як урбаністичне поняття, що означає конкретне місто, об'єкти містобудування. Функціонування лексеми *місто* ускладнене поєднанням з описами внутрішнього стану персонажів, моделюванням психологічного портрету героя, наприклад: *Фрагменти різних міст перебували в одному, а самі ті міста були всюди й ніде; ти міг завернути за ріг свого обшарпаного муніципального будинку, а перед очима вже виникала венеціанська святомарківська площа, повна ненависних нечупарних голубів, звідки*

через вузьку, трохи змінену варшавську **вуличку** – ту, на якій **галерея** спілки художників і яка насправді впирається в **глухий кут** – можна було потрапити на **львівський вокзал**, що знаходився у **Стрию**, а сам **Львів**, як йому і належить, лежав далеко на захід (Іздрик 35).

У контексті мовної картини світу Ю. Іздрика семантичне розширення назви *Україна*, *земля*, *шлях* варто трактувати не лише в просторовому значенні як територіальні поняття, а в плані особистого авторського відчуття сфери фізичного перебування, лінгвософії письменника.

Лексична парадигма *простір* об'єднує назви реальних просторових понять (*земля*, *місто*, *село*, *вулиця*, *площа* тощо) і концепт *світ* як ірреальну субстанцію, відчуття закритого простору. Модальність авторської оповіді маркована трагізмом, драматичністю, суцільним розчаруванням. Образ *світ* має негативні конотації, наприклад: *Отож був **світ**. Природа його – квантова, інфернальна, чи, може, нейрофізіологічна – тебе хвилювала мало, але ти мріяв про мапи цього **світу** – з ними тобі було б набагато легше орієнтуватися під час подорожей, однак складати їх удень було б чистісіньким безглуздом, а потаємні нічні ескізи неодмінно конфісковувалися невидимими митниками при переході кордону снів. **Світ** цей і справді був **світом** невпинних недвозначних і безугавних метаморфоз* (Іздрик 60).

Мовна картина світу Ю. Іздрика вербалізує тему *людина – побутова культура, побутові традиції*. Об'єктивність художньо-образного зображення мотивує вживання в романах письменника назв одягу, взуття та інших побутових речей, які є компонентами зовнішнього портрета персонажа, доповненого соціальною характеристикою, наприклад: *Вона любила добрі **речі**. Мала до них смак. Мені подобалися **тканини її одягу** (навіть **полотно** казенного **халата**, якби не було накрохмаленим, могло б потрапити до цієї колекції), її **косметика**, **прикраси**, яких вона не мала, тобто – відсутність прикрас, її **манікюрне причандалля** та **гігієнічні дрібнички** – весь цей інструментарій ельфа-ескулапа, її **взуття** нарешті. Мені приємно було б дивитися на її **черевики**, **туфлі**, **босоніжки** в хвилини, коли вона йде по вулиці чи висідає з авто, чи піднімається сходами* (Іздрик 119).

Лексична парадигма *страви, напої* і продуктів харчування перебуває не лише в контексті теми соціального, майнового становища персонажів, а й також творить психологічний портрет узагальненого образу сучасного українця, наприклад: *Пасажири автобуса „Калуш – Варшава“, як і більшість пасажирів більшості українських транспортних засобів, відразу по відправленні почали сягати до просторих сумок, наплечників, чемоданів, видобуваючи з них канapки, сало, ковбасу, сир, яблука, смажених курей, тепличні огірки та іншу поживу. І, безумовно, „Пепсі“. І, безумовно, „Коку“. І, безумовно, „Фанту“. І, безумовно, „Лемон-фреш“. І, безумовно, горілку, горілку, горілку. Була тут „Столична“, „Російська“, зроблена в Києві „Московська“, „Гайдамацька“, „Оковита“, „Соковита“, „Бенкетна особлива“, „Особливо бешкетна“, „Гуцульська“, гірка настоянка „Полонина“, „Горіхова“,*

„Тернопільська ювілейна“, „Українська з перцем“, міцний напій „Козацький“ – гідота неймовірна, – „Посолюська“, „Подольська“, „Лівобережна“, зроблена в Москві „Київська“, „Старокиївська“, „Херсонська“, „Берегиня“, „Херсонська берегиня“, „Донбасская особая“, „Крымчанка крепкая“, „Лимонна“, „Персикова“, „Абрикосова“, „Грушева“, „Слив'янка“, „Слов'янка“, „Ялівцівка“, „Корона“, „Золота корона“, „Золоті ворота“, „Золоте кільце“, „Кайзер“, „Кайзер Вільгельм“, „Консул“, „Чорний консул“, „Консул Прохаска“, а також прозаїчний кондитерський спирт, котрий призначався не так для внутрішнього споживання, як на продаж (Іздрик 177).

Мовна картина світу Ю. Іздрика активізує чисельну парадигму назв осіб, які за семантикою доречно поділити на такі мікрогрупи: назви осіб за родинними зв'язками: *дід, батько, татусь, мати, сестра, тітка, бабуса, женишок* та ін.; назви осіб за професією і родом занять: *фотограф, художник, скрипаль, літературний гурман, учителька, читач, повія, швейцар, вахтер, чиновник* та ін.; назви осіб за віком і зовнішніми ознаками: *підліток, дівчинка, молодиця, жебрак, блондинка, фраєр, красотульчик, почрава, селючка, тітонька, рудань, коротун, гігієніст* та ін.; назви осіб за національністю та місцем проживання: *єврей, вірменин, українець, сусід* та ін.; назви осіб за внутрішніми ознаками: *кретин, мерзотник, зрадник, почвара, доброчинець, ледацюга, душогуб, блазень, одморозок, мудак, страдник* та ін.

Номінації людей за національною ознакою представлені лексемами з прямим номінативним значенням (*українець, росіянин, вірменин, єврей*), а також лексемами з непрямою вказівкою на національність (*особа семітського походження, страдник, патріот* та ін). У потоці авторських спогадів і роздумів вималюваний образ українця, конотативне навантаження якого містить негативні або іронічні відтінки, наприклад: *Це швидше був гнівний, запеклий і бурхливий спіч на огуду демократії, яким Той розродився перед Сяною, дочкою таких милих і рідкісних колись, а тепер уже трохи надокучливих і повсюдних інтелігентно-щирих **українців**, з числа тих, що полюбляють киптарики, трембіти й писанки, прикрашають житло гуцульськими ліжниками та тріадою Тарасик-Йванко-Леся* (Іздрик 52); *Сяна, як і більшість дітей цих справді **страдників** і справді **патріотів**, у свій час чкурнула до Америки і тепер виникла перед Тоєм лише тому, що приїхала побачитися з донечкою, котру завбачливо залишила вбирати аромати прабатьківської землі* (Іздрик 52).

Елементи лексичної парадигми назв осіб жіночої і чоловічої статі перебувають у художній опозиції: письменник акцентує увагу на різному світосприйманні, життєвих принципах, звичках чоловіків і жінок. Мовний образ чоловік реалізовано переважно через внутрішній портрет – звички, вподобання тощо, наприклад: *Воццек готувався до цих зустрічей з якоюсь хворобливою ретельністю **маньяка-гігієніста**. Він будився годин на п'ять раніше, ніж потрібно, але знаючи, що більше не засне, піднімався, робив сякі-такі вправи, йшов під душ, витрачаючи там за раз, мабуть, триденну*

норму води і мила, голився, потім довго одягався (ні раніше, ні потім він не надавав одягу жодного значення), роздягався, перевдягався, крутився, мов останній жевжик (м'яко, м'яко сказано) перед дзеркалом, багатьма секретними прийомами (скоріш за все з арсеналу дорогих повій) перевіряв повсюдність чистоти і блиску й нарешті задовго до назначеної години виходив з дому (Іздрик 84).

Лексична парадигма чоловік охоплює лексеми з негативними конотаціями, а саме: амбал, байстрюк, бідака, блазень, борзописець, карлик-режисер, кретин, лох, мерзотник, нахаба, почвара, розпусник тощо. Узагальнений образ особи чоловічої статі з низьким рівнем особистої культури, відсутністю освіти, особливою соціальною поведінкою – лексема **мудак**. У романі «Воццек» образ **мудак** – стрижневий у роздумах головного персонажа, які розгорнені в окремий сюжет, наприклад: Для **мудака** немає більшої розваги, як побачити, що хтось спіткнувся і упав, або комусь на голову крапнула ворона, або хтось сів на свіжопофарбовану лавку чи вступив у калюжу. **Мудак** – він різний, але завжди **мудак**. Він старанно відригуватиме після обіду, знаючи, що ти терпіти цього не можеш, і весело реготатиме, якщо помітить на твоєму обличчі гримасу відрази. В поетичній задумі він копирсатиме пазурі гребінцем, вуха – сірником, а для профілактики зубів використає ножиці, спеціально виплеканий жовтий ніготь мізинця, скріпку або англійську булавку; В їдальнях і кафе **мудак** не може подолати шлях до каси без того, щоб не випити відразу свій компот або не почати напихатися солодким коржиком, не чекаючи ні розрахунку, ні десерту. А якщо навіть компоту і пощастить вціліти якимось чином до завершення обіду, то **мудак** спочатку сполоще ним рот і аж потому проковтне. Я бачив безумців, які полоскали писок кефіром, чорною кавою, шампанським – останнє, як правило, закінчувалося катастрофою. **Мудак** має непереборні сентименти до жуйки. Йому надзвичайно важко виплюнути її, а, тим більше, викинути. Він гордий своїм умінням видувати з неї кульки (ті, що не вміють, втішаються витягуванням з-поміж зубів довжелезних каліброваних шмарклів). На час їжі, поцілунку чи офіційної розмови **мудак** виймає гумку і кладе її на видне місце, щоб кожен зміг помилуватися зліпком його досконалих щелеп. Найделікатніші в подібних випадках скачують компактну білу кульку, котру чіпляють позад вуха. Використані, висмоктані до останньої клейкої субстанції жуйки, наліплюються **мудакami** на стільці і стіни, під столи і вікна, попросту кажучи – всюди (Іздрик 47).

Художньо-зображальна функція назв осіб за гендерними ознаками доповнена додатковою модальністю роздуму в контекстах, які відтворюють зовнішній портрет жінки, наприклад: У **жінок**, на відміну від чоловіків, руки, зазвичай, відрізняються мало – трохи більші, трохи менші, красивіші, потворніші, зрештою, всі на один копил, ну, може, найпримітнішими серед них, і вартими насамперед кунсткамери, є руки жінок-метранпажів, профспілкових скарбників та коректорів місцевих

газет – із зародковими дегенеративними нігтями. Довершеність же й унікальність кисті А. свідчили про багатовікові експерименти еволюції із кров'ю цісарів і королев, їхніх коханок і фаворитів, змовників, царевбивць, авантюристів, і зухвалої прислуги) (Іздрик 84).

Лексична парадигма жінка представлена назвами покоївка, двірничка, учителька, мучителька, відьма, акробатка, алкоголичка та ін. Специфіка мовного потретування жінки – створення негативних образів, які вербалізовані здебільшого через знижену лексику.

Висновки й перспективи досліджень. Отже, аналіз прозових текстів Ю. Іздрика дає підстави стверджувати, лексичний рівень мовної картини світу письменника утворюють такі домінуючі парадигми, як назви абстрактних понять (насамперед внутрішнього світу людини), простору, побутових понять, назви осіб. Цілісність інтерпретації поняття *мовна картина світу* потребує дослідження всіх її складників. У цьому аспекті буде перспективним висвітлення інших лексичних елементів художніх текстів Ю. Іздрика, а також ідіостилістичних параметрів синтаксису, когнітивно-прагматичного спрямування текстових одиниць.

Список використаної літератури

- Іздрик, Юрко. *Номінація*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016.
- Гундорова, Тамара. *Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн*. Київ: Критика, 2005.
- Єрмоленко, Світлана. «Мінлива стійкість мовної картини світу». *Мовознавство*, № 3-4, 2009, с. 94-103.
- Жайворонок, Віталій. «Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення». *Культура народів Причорномор'я*, № 32, 2002, с. 51-3.
- Зеленько, Анатолій. *Основи семасіології (під кутом зору лінгвістичного детермінізму)*. Луганськ: Альма-Матер, 2003.
- Кірячок, Марина. «Джерела формування апокаліптичного мікрокосмосу в романі Юрія Іздрика "Воццек"». *Житомирські літературознавчі студії*, вип. 8, 2015, с. 50-7.
- Кочерган, Михайло. *Слово і контекст*. Львів: Вища школа, 1980.

References

- Izdryk, Yurko. *Nominatsiia*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2016.
- Hundorova, Tamara. *The Post-Chornobyl Library. Ukrainian Literary Postmodernism*. Kyiv: Krytyka, 2005.
- Yermolenko, Svitlana. "Minlyva stiikist movnoi kartyny svitu". *Movoznavstvo*, no. 3-4, 2009, pp. 94-103.
- Zhaivoronok, Vitalii. "Problema kontseptualnoi kartyny svitu ta movnoho yii vidobrazhennia". *Kultura Narodov Prichernomoria*, no. 32, 2002, pp. 51-3.
- Zelenko, Anatolii. *Osnovy semasiolohii (pid kutom zoru lnhvistychnoho determinizmu)*. Luhansk: Alma-Mater, 2003.
- Kiryachok, Maryna. "The Sources of Formation of Apocalyptic Microcosm in the Novel "Wozzeck" by Yuri Izdryk". *Zhytomyrski literaturoznachchi studii*, iss. 8, 2015, pp. 50-7.
- Kocherhan, Mykhailo. *Slovo i kontekst*. Lviv: Vyshcha shkola, 1980.

Стаття надійшла до редколегії 14.08.2018

Грозан, Ніна. «Означення як другорядний член речення: структурно-семантичний і стилістичний аспекти». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 23–33.
Grozyan, Nina. "The Attribute as a Secondary Part of a Sentence: Structural, Semantic, and Stylistic Aspects". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 23–33.

УДК 811.161.2'367

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-23-33>

ОЗНАЧЕННЯ ЯК ДРУГОРЯДНИЙ ЧЛЕН РЕЧЕННЯ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ І СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Ніна Грозан

Кримський інженерно-педагогічний університет,
Сімферополь, Україна

У статті узагальнено диференційні ознаки другорядних членів речення, визначено їхні структурно-семантичні особливості. Схарактеризовано класифікаційні параметри означень, підґрунтям яких є кореляції їхніх формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних відповідників. Проаналізовано види означень за семантичними та стилістичними ознаками, зацентровано на засобах їхнього вираження. Докладно схарактеризовано синкретичні члени речення, що перебувають в атрибутивній сфері.

Ключові слова: член речення, означення, класифікаційна ознака, семантика означень, засоби вираження.

Grozyan Nina. The Attribute as a Secondary Part of a Sentence: Structural, Semantic, and Stylistic Aspects. Proponents of the syntactic tradition and the latest scientific concepts classify the members of the sentence differently, due to different approaches to the interpretation of the specifics and status of these units, determining the principles of their differentiation, and so on. The purpose of the article is to characterize structural-semantic features of the attribute as secondary part of the sentence in the terms of traditional classification, considering modern scientific studies. The article summarizes the differential features of the secondary parts of the sentence. The attribute is a structural-semantic component of the sentence, and it has such classification signs, which reflect correlations between their formally-syntactic, semantic-syntactic, and communicative equivalents. The article determines the structural and semantic features of the attribute as a traditional secondary part of the sentence and argues that the semantics of the attribute covers such characteristics as the evaluation of the qualitative feature of the subject by its action, the attribute of action by the performer, the quantitative attribute by its quantity indexes. Varieties of the attribute classification correspond to such criteria as its structure (extended and non-extended), the ways of expression, and the form of subordinative connection (consistent and inconsistent). Word forms often have syncretic semantics (attribute-specific or attribute-substantive). According to the traditional approach, secondary parts of the sentence are determined by the principle of *'this or that'*. Analysis of the structural-semantic components provides a basis for identification of the syncretism phenomena and allows escaping one-sided interpretation on the basis of the principle of *'both'*. The majority of cases of attributes inconsistency can be classified more logically as syncretic secondary parts of the sentence. The author considers types of attributes by formal

and semantic features and the means of their expression. Syncretic members of a sentence have contaminated meanings, in particular subject-attributive, object-attributive, attributive-material, indicating the characteristics of a person or object.

Key words: member/part of the sentence, attribute, classification criteria, attribute semantics, means of expression.

Вступ. Членами речення традиційно вважають синтаксичні компоненти, які структурують реченнєві побудови. Основна вимога до таких складників полягає в тому, що вони повинні становити взаємопов'язану систему понять речення, які об'єктивно відбивають його структуру. Прибічники синтаксичної традиції та новітніх наукових концепцій по-різному класифікують члени речення, що зумовлено неоднаковими підходами до з'ясування специфіки й статусу цих одиниць, визначення принципів їхньої диференціації тощо. Традиційний поділ членів речення на п'ять класів: підмет, присудок, додаток, означення й обставина, збережений у вишівській і шкільній практиці, – не відбиває всієї різноманітності синтаксичних категорій та семантичної своєрідності компонентів речення. Попри очевидні недоліки, ця класифікація залишається затребуваною не лише для практичного застосування, а й у теоретичних описах простого речення. Дослідницької уваги потребують структурно-семантичні особливості другорядних членів речення, а також їхні стилістичні характеристики, ґрунтовані на кореляції традиційних другорядних членів речення з їхніми формально-синтаксичними, семантико-синтаксичними та комунікативними відповідниками.

Мета статті – схарактеризувати структурно-семантичні та стилістичні особливості означень як другорядних членів речення з огляду на найпродуктивніші ідеї традиційного мовознавства та в річищі новітньої лінгвістичної парадигми, зацентрувати на синкретичних компонентах атрибутивного різновиду.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугували прозові твори М.Дочинця, із яких дібрані реченнєві конструкції з означеннями. У праці використано *описовий метод* із властивими йому прийомами зовнішньої і внутрішньої інтерпретацій – для докладного, побудованого на комунікативно-прагматичних параметрах аналізу фактичного матеріалу та лінгвістичної систематизації мовних одиниць; *системно-класифікаційний метод*, що дав змогу ґрунтовно проаналізувати реченнєві конструкції з узгодженими та синкретичними означеннями. Прийом *компонентного аналізу* слугував для виокремлення семантичних груп розгляданих мовних одиниць з акцентом на їхні стилістичні параметри.

Результати дослідження та дискусія. Типологія членів речення ґрунтується на семантичному й синтаксичному зіставленні співвідношень між трьома поняттями: предмет, ознака та обставина. Загальносемантичні відношення предметних, ознакових та обставинних компонентів, на думку І. Арібжанової, можна віддзеркалити в схемах:

- 1) предмет ← ознака (відношення ознаки до предмета);
- 2) ознака ← ознака (відношення ознаки до іншої ознаки);
- 3) ознака ← предмет (відношення предмета до ознаки);
- 4) ознака ← обставина (відношення обставини до ознаки) (52).

Змістом члена речення, на думку Н.Іваницької, є синтаксичне значення, назване синтаксичною функцією, а «модель членів речення враховує складні процеси логіко-психологічних основ побудови мовних одиниць, які виконують роль комунікативного зв'язку, і створює зручний апарат граматичного членування речень» (78). За традиційним підходом визначення різновиду другорядного члена речення ґрунтується на трьох чинниках: морфологічній природі самого другорядного члена речення, морфологічній природі того компонента, від якого він синтаксично залежить, і від типу синтаксичного зв'язку та значеннєвих відношень між ними (Грозан, «Додаток» 54). Окрім того, на кожен із членів речення припадає вагома роль у стилістичній організації текстів, адже зазвичай у художньому мовленні вони функціонують як засоби створення образності, активізують уяву читача, часто виявляють емоційно-експресивне навантаження тощо. Попри значні напрацювання у сфері сегментації речення – поділу на члени речення (мінімальні синтаксичні одиниці, компоненти речення, структурно-семантичні поширювачі, синтаксеми тощо), питання розрізнення членів речення остаточно не розв'язане, оскільки на кожному етапі наукового пізнання з'являються нові аспекти їхнього опису (Грозан, «Складні»; Межов; Мірченко). Члени речення постають своєрідними конденсаторами, що дають змогу доповнити раніше виявлені властивості складників речення новими властивостями, побаченими й описаними під іншим кутом зору, в аспекті нових синтаксичних напрямів (Бабайцева 32). Погоджуємося з В. Бабайцевою, що члени речення – це фокус, який збирає все, а тому їхнє глибоке вивчення передбачає зорієнтованість на всі аспекти речення (31).

Теоретичне осмислення формально-синтаксичної структури речення представлено в працях В. Бабайцевої, В. Белошапкової, І. Вихованця, Н. Гуйванюк, А. Загнітка, Н. Іваницької, М. Мірченка, К. Шульжука та ін. Стилiстичні особливості простих речень загалом чи їхніх компонентів стали об'єктом наукового опису П. Дудика, С. Єрмоленко, С. Богдан та ін. Проблеми мінімальної семантико-синтаксичної одиниці досліджували І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, Г. Золотова, Н. Костусяк, О. Межов та ін., комунікативний аспект – Т. Дацько, М. Вінтонів.

Класифікаційними ознаками другорядних членів речення (класифікаційний – стосується класифікації у 2 значенні як системи розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями) (Великий 432) логічно вважати такі: 1) роль у формально-синтаксичній структурі речення; 2) кореляцію із власне-членами речення; 3) засоби вираження; 4) позицію у формально-синтаксичній структурі речення; 5) різновид синтаксичного зв'язку;

6) співвідношення із синтаксемами; 7) різновид семантико-синтаксичних відношень; 8) позиційну закріпленість при актуальному членуванні, співвідношення з комунікатами. Використання означень у реченні вмотивоване потребою дати якісну чи кількісну характеристику предмета, явища або особи, схарактеризувати ознаку за дією, за належністю, за суб'єктом дії тощо. У художньому дискурсі вибір того чи того означення є своєрідним віддзеркаленням результату пізнавальної діяльності людини й зазвичай зумовлений особливостями суб'єктивного сприйняття предмета, намаганням урізноманітнити й удокладнити його, якнайповніше та найточніше описати цей об'єкт. Одним із найважливіших чинників використання вказаних компонентів є створення емоційно насиченіших, експресивніших, барвистіших і водночас компактних висловлень. На нашу думку, означення чи не найбільше з-поміж інших членів речення засвідчує тісну взаємодію мови й мислення, які в такій дихотомії увиразнюють не тільки здатність виражати думки, а й людські емоції. З огляду на кількісні характеристики означення не поступається іншим членам речення.

Аналізуючи означення із суто синтаксичного боку, науковці зазвичай звертають увагу на його здатність указувати на ознаку предмета, його якість чи властивість, залежати від іменника, займенника чи будь-якого субстантивованого слова, зазвичай узгоджуватися з означуваним компонентом у відмінку, числі та роді (в однині), рідше перебувати з ним у синтаксичному зв'язку кореляції, прилягання або керування. Напр.: *...Баранов знайшов **зібгану** ковдру* (Дочинець 303); *...з винограднику вигулькнула **цибата** постать...* (Дочинець 321); *Жінка-консультант обернулася до нього...* (Дочинець 13); *Електричні ліхтарі-смолоскипи освітлювали мармуровий фасад однієї з них* (Дочинець 13); *Ох, ця вічна людська ностальгія за безсмертям, прагнення **залишити** бодай децицю пам'яті по собі!* (Дочинець 289); – *...А чого піддаватися спокусі **копіювати** їх, продукувати штучні кольорові картинки?* (Дочинець 252); *Фестиваль **меду** – треба ж таке вигадати* (Дочинець 27); *Чоловік **за столиком** відсторонено пив чай, не звертаючи більше на нього уваги* (Дочинець 39).

Зауважимо, що спосіб синтаксичного зв'язку між означуваним словом та неузгодженим означенням, вираженим відмінковою або прийменниково-відмінковою формою іменника чи займенника, по-різному кваліфіковано в науковій літературі. За широкого розуміння, керуванням вважають зв'язок, в основі якого лежить морфологічний принцип. Вузьке тлумачення керування обмежене або значеннєво передбачуваною опорним словом сполучуваністю (валентністю), або характером семантико-синтаксичних відношень (керування визначають за наявності об'єктних відношень, а прилягання – обставинних). І. Вихованець вважає керуванням неузгоджене означення, що залежить від відпредикатного іменника (88).

Означенню як структурно-семантичному компонентові речення властиві класифікаційні ознаки, які відбивають кореляції між формально-синтаксичними, семантико-синтаксичними та комунікативними

відповідниками. Згідно з традицією, до означень зараховують словоформи прикметників, дієприкметників, порядкових числівників, займенників прикметникового різновиду та кількісних числівників у непрямих відмінках, крім знахідного, що охоплюють такі основні значеннєві відтінки: 1) якісної ознаки предмета, напр.: *Новий* пожилець легко збіг донизу і проминув нечутно хол (Дочинець 8); *Лаково* блищали *бордові* гузенцята йонатанок (Дочинець 99); Це чоловік від Аліма привозив *свіжих* рапанів, мідії, рибу, сир і молоко (Дочинець 249); *Молода* жінка проходила мимо, і він несподівано для себе запитав, де в їх місті *найкращий* готель (Дочинець 7); *Тонкий білий* рубець перетинав і обличчя від *лівого* ока до куточка губів (Дочинець 9); 2) ознаки за дією, напр.: *Якби то була кров пораненого* лиса, то криваві сліди тяглися б і далі (Дочинець 266); У *райцентрівських* готелях, навіть *дорогих*, живе *незнищений* дух дешевого мила, крохмалю і *злежалого* гіпсу (Дочинець 5); 3) кількісної ознаки, напр.: А ще вабив око *широкий* пас зі *стильною* пряжкою і *вишуканий* платиновий перстень із *двома* іскринками діамантів (Дочинець 9); 4) власне-присвійності (ознаки за належністю), напр.: Бо в *затуманених* очах стояла *Сливакова* масна *рожева* лисина в *темно-зеленій* шахті колодязя (Дочинець 313); *Хтозна* на яких і чийх *теренах* опиняться *наші* виноградники (Дочинець 276). У творах М. Дочинця часто натрапляємо на речення з різними за змістовим потенціалом означеннями, уживання яких сприяє створенню специфічного стилістичного ефекту. Автор вибудовує розгорнутий ряд атрибутивно вжитих мовних одиниць для приписування предмету одночасно різних ознак – зовнішніх і психологічних: *Один із них, товстогубий і сумний* на лиці, мовчки прийняв від нього листа й пішов читати до кімнати (Дочинець 247); розміру й кольору: *За сараями і майстернею бовваніла височезна чорна* труба котельні (Дочинець 121) та ін. Означення *сумний* є уособленням ідеї туги, печалі; прикметники *височезна чорна* вжито в тій самій емоційній тональності, оскільки, як відомо, чорний – колір смутку, відчаю. Зазначені мовні одиниці сприяють створенню картини буденності.

У досліджуваних творах М. Дочинця значну частину становлять означення, які традиційно називають неузгодженими або керованими. Н. Костусяк вважає їх компонентами, що зазнали синтаксичної ад'єктивації (Костусяк, «Синтаксична ад'єктивація»; Костусяк, «Синтаксична віддієслівна»). На нашу думку, використання узвичаєного терміна дещо звужує функційний діапазон аналізованих мовних одиниць, оскільки значною мірою ґрунтується на формальних показниках опорного й залежного компонентів і вказує на їхню первинну придієслівну позицію. У поєднанні з іменником така позиція тільки умовно може бути названа керованою на підставі лише морфологічного вираження залежного слова, а точніше – вона прилегла. Об'єктний компонент у семантиці субстантивного означення зумовлений формою його маркування, а означальний – типом відношень між головним і залежним словами та

можливістю атрибутивної характеристики головного компонента. І. Вихованець зауважує, що в неузгоджених означеннях на значення ознаки нашаровано додаткові відтінки, «зумовлені нетиповою для позиції означення частиною мови та новими для цієї частини мови семантико-синтаксичними відношеннями й синтаксичним зв'язком» (88). З огляду на такі аргументи вважаємо, що більшою мірою відбиває внутрішню природу розгляданих другорядних компонентів термін *синкретичні члени речення*, який дає змогу уникнути однобокого трактування аналізованих мовних одиниць. В опрацьованій джерельній базі вони мають такі значення: 1) суб'єктно-атрибутивне часто з нашаруванням присвійності, наприклад: *Тому він з насолодою вдихнув надворі лоскитний запах прив'ялого **сіна** й **плодів*** (Дочинець 335); *Брат одного **хлопчака** поцупив (книгу) із заробітків* (Дочинець 349); *Колись, у юному віці, коли весь розум і серце його заповнили книги **Хаггарда, Роні, Сабатіні, Купера** й того ж **Дюма**, він мріяв стати бібліотекарем* (Дочинець 339–340); – *Бо нічому радіти. Том другий і штемпель на ньому не наш, а **бібліотеки** з Чернігівщини* (Дочинець 349). Додатковий відтінок присвійності зазвичай виявляють вжиті в родовому відмінку транспозити, підпорядковані іменникам із конкретним значенням. Утворення сполук з іменником-атрибутом та опорним віддієслівним іменником ґрунтується на перетворенні речень на словосполучення. Унаслідок такої трансформації суб'єкт у називному відмінку перетворюється на суб'єкт-атрибут, репрезентований грамою родового, а дієслівний предикат – на віддієслівний субстантив. Такі трансформації увиразнюють подані приклади: *А вдень (Соломон) ходив, як сновида, між виноградними рядами, жадаючи зустріти вчорашнє видіння. Аж поки не почув сумний спів **дівчини*** (Дочинець 205) ← ***Дівчина** співала*; *Свідчення **мисливця*** (Дочинець 265) ← ***Мисливець** свідчив*. Подекуди в словосполученнях роль опорного субстантива виконують відприкметникові іменники, що потрапили в предикативну позицію й функціонували як предикати якості: *...**стару** здивувала нетямковитість **міліціонера*** (Дочинець 339) ← ***Міліціонер** нетямковитий*. Мовні одиниці саме цього різновиду найчастіше здатні реалізувати морфологічний ступніть ад'єктивації, перетворюючись на прикметник, із синтаксичного боку – на узгоджене означення, вони набувають словозмінних, зумовлених опорним словом категорій роду, числа й відмінка. Наприклад, *Дощ – **найкращий друг ночі*** (Дочинець 144) ← *Дощ – **найкращий нічний** друг*. Важливою рисою транспозитів другого ступеня також є переміщення в препозицію щодо субстантива, із яким вони перебувають у зв'язку узгодження; 2) об'єктно-атрибутивне, яке формують твірні іменники на позначення закладів, спілок, виробництв та інших установ, наприклад: *«Як важко жити в світі, де ніхто не дає гарантій», – буркнув сам до себе Правик. Тоді зателефонував Бучину, щоб зібрав усіх учорашніх відвідувачів **бібліотеки**, і виїхав у Сороче* (Дочинець 337); *За кілька днів покликав мене директор **дитбудинку*** (Дочинець 102). Синтаксичні деривати цього різновиду О. Межов

уважає посесивними атрибутивними синтаксемами із супровідною семою послабленої належності (321). Процес переміщення субстантивів-об'єктів в ад'єктивну сферу віддзеркалюють такі приклади: *Так само несподівано подав заяву на звільнення директор **дитбудинку**...* (Дочинець 230) ← *Так само несподівано подав заяву на звільнення директор + Директор керує **дитбудинком***; 3) атрибутивно-речовинне, наприклад: *У райцентрівських готелях, навіть дорогих, живе незнищений дух дешевого **мила, крохмалю** і злежалого **гіпсу*** (Дочинець 5); 4) локативно-атрибутивне: *І тільки забутий зів'ялий букетик уплітає в нього зворушливий аромат **провінції*** (Дочинець 5). Мовні одиниці цього різновиду своєю здатністю реалізувати морфологічний ступінь ад'єктивації певною мірою наближені до атрибутивно вжитих іменників із суб'єктно-атрибутивним значенням, наприклад: *Книжку подарують кожному мешканцю **села*** (Дочинець 268) ← *Книжку подарують кожному **сільському** мешканцю*. У такому разі також відбувається позиційне переміщення, перетворення самотійних іменникових категорій роду, числа й відмінка на прикметникові, зумовлені опорним словом, а також з'являється синтаксичний зв'язок узгодження. Функціонуючи в межах сполуки *мешканець села*, синтаксичний транспозит у разі зміни граматичних ознак субстантива *мешканець* не зазнає категорійних модифікацій, натомість інші категорійні ознаки виявляє утворений від нього прикметник *сільський*, пор.: *мешканець села, мешканця села, мешканцеві села і сільський мешканець, сільського мешканця, сільському мешканцеві*; 5) атрибутивно-вікової ознаки: *Чоловік **середніх літ**, що поселився в обідню пору, стояв перед відчиненим вікном, вбираючи очима і тремтливими ніздрями новий простір* (Дочинець 5); *Насторожено зиркав хлопчик **років семи*** (Дочинець 288). Репрезентанти такої семантики – зазвичай не самотійно вжиті іменники в родовому відмінку, а супроводжувані прикметниками чи числівниками. У досліджуваних текстах більшу частину становлять речення, у яких атрибутивні сполуки виражають семантику приблизної, неточної кількості, що зумовлено післяіменниковою позицією кількісних числівників. Переміщуючись у препозицію щодо іменника на позначення часових відрізків, вони сприяють трансформації семантики невизначеної кількості на чітко окреслену кількісну ознаку, пор.: *Насторожено зиркав хлопчик **років семи*** (Дочинець 288) і *Насторожено зиркав хлопчик **семи років***; 6) атрибутивності й зовнішніх ознак предмета. У досліджуваній джерельній базі таке функційне призначення виявляють сполуки, структуровані іменником *колір* та прикметником, що визначає особливість забарвлення чогось. Тобто ад'єктиви цієї групи представлені аналітично. Наприклад: *Стара рішуче засилила руки в халат **непевного кольору*** (Дочинець 281); *«Вольво» **синього кольору** означеної моделі того дня бачив працівник ДПС на околиці Мукачєва* (Дочинець 31); 7) атрибутивності й цілого щодо частини якоїсь споруди: *Наче не було тієї заплінутої*

вулички під липами, того фасаду з облущеними кахлями і старого горіхового дерева, що стомлено оперлось своїми рудими грудьми на дах сірої **будівлі** (Дочинець 5–6); У вікні сусіднього **будинку** хитнулася фіранка, визирнуло знайоме жіноче обличчя (Дочинець 347).

На переконання І. Вихованця, із формально-синтаксичного боку зазначені мовні одиниці – прислівні другорядні члени речення, поєднані вільним підрядним зв'язком з окремим словом, позбавлені узгодження, натомість виявляють ознаки прилягання (235). Таке теоретичне положення слугує ще одним доказом наявності синкретичних характеристик в означеннях, виражених їхніми вторинними репрезентантами – іменниками. У художніх творах М. Дочинця атрибутивну сферу здатні заповнювати відмінкові форми родового, називного та орудного. З огляду на частоту вживання доречно вирізнити граему родового як центральну, а називний та орудний кваліфікувати як периферійні засоби синтаксичної ад'єктивації: *Слідчого здивувало, що книги такого читабельного **автора** ніскільки не зачитані – наче вчора з друкарні* (Дочинець 339); *Диваки викидають шалені гроші за бальзам Бітнера, про який австрійці навіть не чули, а чудодійні соки землі **предків** – під ногами...* (Дочинець 64); – *Напис на формулярі може й не бути прізвищем. Бачиш, після слова «**Білас**» – крапка* (Дочинець 348); *Проте любов до книг, захоплення книжною **романтикою** він назавжди посіяв у мою душу* (Дочинець 352). Крім власне-відмінкових, в атрибутивній позиції перебувають прийменниково-відмінкові форми іменників: 1) у родовому відмінку з прийменниками *до, з, без*: *Проте любов **до книг**, захоплення книжною романтикою він назавжди посіяв у мою душу* (Дочинець 351); *Вона подарувала йому намисто **з мандрагори** і прихилила його холодне, стомлене мудрою печаллю серце* (Дочинець 178); *Накупила книг **з фітотерапії*** (Дочинець 63); *Окуляри **без дужок** тримаються на самих зморшках* (Дочинець 67); 2) у знахідному з прийменниками *про, на*: *Розмови **про навчання й роботу** відпали одразу, чоловік не хотів про це й слухати* (Дочинець 352); *Колись цей легендарний птах указав кочовим мадярським племенам із-за Уралу шлях **на нову батьківщину*** (Дочинець 147); 3) в орудному з прийменниками *з, над*: *Метаморфози **з переоцінками** цінностей давно вже його не дивували* (Дочинець 339); *Діти муштрували плямистого спанієля, а художник **з етюдником** ніяк не міг знайти потрібний ракурс* (Дочинець 72); *А небо **над Мукачевом** високе* (Дочинець 191); 4) у місцевому з прийменниками *в (у), по*: *З-позаду сторожки вийшов чоловік **у картатій сорочці**, завчено привітався* (Дочинець 7); *І холодок пробіг хребтом: досить одного удару **по мотузці** – й Слимака немає* (Дочинець 313).

У художніх творах М. Дочинця, крім прикметників та іменників (відмінкових і прийменниково-відмінкових форм), у присубстантивній позиції засвідчені дієслова. Серед них домінують інфінітиви, меншою мірою функціонують особові дієслівні форми, пор.: *Ох, ця вічна людська ностальгія за безсмертям, прагнення **залишити** бодай децицю пам'яті по*

собі! (Дочинець 289); *Настав час **прощатися**, але кожен з них цього не хотів* (Дочинець 237) і *Просто ті не звикли досі чути від нього відповідей «не знаю»* (Дочинець 5). Для атрибутів цього різновиду характерний зв'язок прилягання із субстантивом, який зазвичай є підметом чи керованим членом речення й виражений частіше віддієслівним дериватом, рідше іменником з абстрактних значенням, що не має словотвірних афіксальних морфем. Межі свого звичного функціонування здатні залишати прислівники, які потрапляють означальну позицію. Докладний аналіз корпусу дослідницького матеріалу уможливив виділення таких груп прислівників-означень: 1) на позначення способу пересування, руху в просторі, наприклад: *Мандрівка **верхи** десятки верств щодня* (Дочинець 152); 2) із порівняльно-уподібнювальним значенням, зокрема з указівкою на певні міста, країни та ін.: *Офіціантка принесла млинці **по-швабськи*** (Дочинець 21); 3) зі значенням місця: – *Синичко! – зупиняє її голос **іззаду*** (Дочинець 151); *Я розмовляв із сусідом **навпроти*** (Дочинець 335). Спільність синкретичних означень полягає в їхній постпозиції щодо опорного іменника. Зі стилістичного боку такі мовні одиниці виявляють більшу самостійність порівняно з узгодженими атрибутами. Подекуди вони реалізують особливий стилістичний ефект, передусім у тих випадках, коли в українській мові немає однокоренових відповідників. Подекуди М. Дочинець використовує синкретичні означення поряд з узгодженими, наприклад: *А поряд **бронзові** апостоли з **книгами** в руках суворо дивилися на **високу** дзвіницю зеленкуватої **ратуші**...* (Дочинець 9). У поданому реченні сполуку *апостоли з книгами* доповнює, конкретизує, удокладнює ще й прикметник *бронзові*, а *дзвіницю ратуші* – узгоджений атрибут *високу*.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, у творах М. Дочинця означення, виражені прикметниками, дієприкметниками, порядковими числівниками, займенниками прикметникового різновиду та кількісними числівниками в непрямих відмінках, окрім знахідного, поєднані з опорним словом зв'язком узгодження, виражають якісну ознаку предмета, ознаку за дією, кількісну ознаку, власне-присвійність і зазвичай слугують засобом удокладнення відомостей про об'єкт опису, сприяють розвиткові в читача асоціативного мислення, реалізують естетичну й оцінну функції, почасти мають емоційне й експресивне навантаження тощо. В означальній сфері перебувають також синкретичні члени речення, марковані відмінковими та прийменниково-відмінковими формами іменників, дієсловами й прислівниками, зв'язок яких із опорним компонентом прислівний. Синкретичні члени речення мають контаміновані значення, зокрема суб'єктно-атрибутивне, об'єктно-атрибутивне, атрибутивно-речовинне, локативно-атрибутивне, атрибутивно-вікової ознаки, атрибутивності й зовнішніх ознак предмета, атрибутивності й цілого щодо частини якоїсь споруди, атрибутивності й способу пересування, руху в просторі, атрибутивно-порівняльно-уподібнювальне, атрибутивності й місця. Синкретичні компоненти виявляють більшу самостійність порівняно з

узгодженими означеннями. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні кореляцій формально-синтаксичних, семантико-синтаксичних і комунікативних (за темо-ремного членування) відповідників керованих членів речення.

Список використаної літератури

- Арібжанова, Ірина. «Зміст і форма члена речення». *Українське мовознавство*, № 40, 2010, с. 48–56.
- Бабайцева, Вера. *Система членов предложения в современном русском языке*. Москва: Просвещение, 1988.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови*, за ред. В. Т. Бусла. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007.
- Вихованець, Іван. *Граматика української мови. Синтаксис*. Київ: Либідь, 1993.
- Грозан, Ніна. «Додаток як другорядний член речення: традиційний вимір». *Мовознавчий вісник*, вип. 24–25, 2018, с. 53–61.
- Грозан, Ніна. «Складні випадки розрізнення другорядних членів речення». *Наукові записки. Серія. Філологічні науки*, вип. 151, 2017, с. 14–25.
- Дочинець, Мирослав. *Лис та інші детективні історії: роман, оповідання*. Мукачєво: Карпатська вежа, 2014.
- Загнітко, Анатолій. *Теоретична граматика української мови. Морфологія. Синтаксис*. Донецьк, 2011.
- Костусяк, Наталія. «Синтаксична ад'єктивація відмінкових форм у сучасній українській літературній мові». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, вип. 8, т. 2, 2014, с. 23–7.
- Костусяк, Наталія. «Синтаксична віддієслівна ад'єктивація в сучасній українській літературній мові». *Лінгвістичні студії*, вип. 33, 2017, с. 25–31.
- Іваницька, Ніна. *Теоретичний синтаксис української мови*. Частина перша. Вінниця, 2002.
- Межов, Олександр. *Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць*. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2012.
- Мірченко, Микола. *Структура синтаксичних категорій*. 2-ге вид. Луцьк, 2004.

References

- Aribzhanova, Iryna. "Zmist i forma chlena rechennia". *Ukrainian Linguistics*, no. 40, 2010, pp. 48-56.
- Babajceva, Vera. *Sistema chlenov predlozhenija v sovremennom russkom jazyke*. Moskva: Prosveshhenie, 1988.
- Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*, edited by V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF "Perun", 2007.
- Vykhovanets, Ivan. *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys*. Kyiv: Lybid, 1993
- Grozian, Nina. "Object as a Secondary Part of a Sentence: Traditional Approach". *Movoznavchyi visnyk*, iss. 24–25, 2018, pp. 53–61.
- Hrozian, Nina. "Skladni vypadky rozriznennia druhoriadnykh chleniv rechennia". *Naukovi zapysky. Serii. Filolohichni nauky*, iss. 151, 2017, pp. 14–25.
- Dochynets, Myroslav. *Lys ta inshi detektyvni istorii*. Mukachevo: Karpatska vezha, 2014.
- Zahnitko, Anatolii. *Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy. Morfolohiia. Syntaksys*. Donetsk, 2011.
- Kostusyak, Nataliya. "Syntax Adjectival Transposition of Case Forms in Modern Ukrainian Literary Language". *Scientific Herald of International Humanitarian University. Series "Philology"*, iss. 8, vol. 2, 2014, pp. 23–7.

- Kostusiak, Nataliia. "Syntax adjectival transposition of verbs in modern ukrainian literary language". *Linguistic Studies*, iss. 33, 2017, pp. 25-31.
- Ivanytska, Nina. *Teoretychnyi syntaksys ukrainskoi movy*. Chastyna persha. Vinnytsia, 2002.
- Mezhov, Oleksandr. *Typolohiia minimalnykh semantyko-syntaksychnykh odyntyts*. Luts'k : Volynskyi natsionalnyi universytet im. Lesi Ukrainky, 2012.
- Mirchenko, Mykola. *Struktura syntaksychnykh katehori*. 2nd ed. Luts'k, 2004.

Стаття надійшла до редколегії 30.11.2018

Громик, Юрій, і Семенов, Олена. «Концепт освіта в українському та польському дискурсах: міждисциплінарний підхід». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 34–46.
Hromyk, Yurii, and Semynoh, Olena. "The Concept of Education in the Ukrainian and Polish Discourses: an Interdisciplinary Approach". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 34–46.

УДК [164.2:37]: [477: 438] 81'42

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-34-46>

КОНЦЕПТ ОСВІТА В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ПОЛЬСЬКОМУ ДИСКУРСАХ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

Юрій Громик

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Олена Семенов

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
Суми, Україна

У статті з'ясовано особливості вербалізації концепту *освіта* в українському та польському освітньому дискурсах на засадах міждисциплінарного підходу. Завдання роботи – схарактеризувати базові поняття, сутність міждисциплінарного підходу, поняттєвий компонент концепту *освіта* в законодавчо-освітньому та освітньо-педагогічному дискурсах. Для аналізу концепту *освіта* запропоновано враховувати положення міждисциплінарну парадигму, в якій поєднано методи лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, педагогічної аксіології, положення когнітивно-дискурсивного, лінгвокультурологічного, лінгвоаксіологічного, праксеологічного підходів.

Ключові слова: концепт, дискурс, вербалізація, лексема, освіта.

Hromyk Yurii, Semynoh Olena. The Concept of Education in the Ukrainian and Polish Discourses: an Interdisciplinary Approach. The aim of the study is to reveal peculiar verbalization features of the concept of *education* in Ukrainian and Polish educational discourses, based on an interdisciplinary approach. The research tasks involve interpretation of the basic concepts, highlighting the essence of the interdisciplinary approach and basic components of the concept of *education* with a focus on the legislative-educational and educational-pedagogical contexts. The authors propose to analyze the concept of *education*, taking into account the basic principles of the interdisciplinary approach. This approach involves methods of linguoculturology, cognitive linguistics, pedagogical axiology, and the techniques of the cognitive-discursive, linguocultural, linguoaxiological, and praxeological approaches.

The conceptual and terminological education thesaurus of Ukraine and Poland is at a challenging stage of development on the way to their integration into the European educational space. The Law of Ukraine "On Education" (2017) defines the concept of education as the basis of intellectual, spiritual, physical, and cultural development of the individual, his/her successful socialization, economic well-being, a guaranty of a society and state development united by common values and culture. In the legislature of Poland (*Ustawa o szkolnictwie wyższym*), education is compared to a joint public treasure. The documents focus on the lexeme *quality* and the need for quality development of higher education and science, which contributes to the formation of professional, ideological, and civic

competencies in the relevant field of knowledge. In Ukraine and Poland, researchers demonstrate an increased interest in the praxeological aspect of the conceptual sphere of education, the main sememes of which are *success, efficiency, productivity*, which is, probably, due to both globalization process and mental features of every culture. The concept *education* is replenished with new terms like *continuing education, life-long learning, knowledgeable society, education capital*, and with international lexemes in educational vocabulary - *competence, pedeutology, andragogy, educology*. In general, the concept of education combines ethnocultural and European characteristics.

Key words: concept, discourse, verbalization, token, education.

Вступ. В Угоді між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти (1997) акцентовано на сприянні сторін у вивченні української мови, літератури та українознавства в закладах вищої освіти Республіки Польща та польської мови, літератури і полоністики в закладах вищої освіти України. У діалозі двох культур початку третього тисячоліття якісно виявляють себе євроінтеграційний вектор розвитку освіти, освітні реформи, що активно впливають на інтенсивне формування тематичних груп концепту *освіта*. Комплексне вивчення концепту *освіта* в українському та польському дискурсах у вимірах лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, педагогічної аксіології дозволяє простежити соціокультурну динаміку українського та польського соціумів.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні особливостей вербалізації концепту *освіта* в українському та польському освітньому дискурсах на засадах міждисциплінарного підходу. **Завдання дослідження** – схарактеризувати базові поняття, сутність міждисциплінарного підходу, поняттєвий компонент концепту *освіта* в законодавчо-освітньому та освітньо-педагогічному дискурсах.

Матеріал і методи дослідження. Джерельна база дослідження – національні лексикографічні та енциклопедичні праці, міжнародні та українські й польські законодавчі документи, які подають поняттєво-термінологічний апарат сфери освіти, наукові дослідження з лінгвістики та педагогіки.

Для досягнення мети використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння й узагальнення. У процесі опрацювання мовного матеріалу застосовано описовий метод, аналіз словникових дефініцій. Для з'ясування образно-ціннісного аспекту компонента концепту залучено метод контекстного аналізу. Зіставний метод дозволив встановити особливості вербалізації концепту *освіта* в українській та польській мовних картинах світу.

Результати дослідження та дискусія. Американський мовознавець Е. Сепір писав: «...Дві різні мови ніколи не бувають настільки схожими, щоб їх можна було вважати засобом вираження однієї і тієї ж соціальної дійсності. Світи, в яких живуть різні суспільства, – це різні світи, а зовсім не один і той же світ...» (261). Спостереження за українською та польською

лінгвокультурами дозволяє пояснити існування спільних рис і відмінностей у способах сприйняття освіти носіями.

В антропоцентричній парадигмі останніх десятиліть набула актуальності зіставна лінгвокультурологія, яку дослідники (І. Голубовська, А. Загнітко, В. Карасик, В. Маслова, A. Dąbrowska) визначають як самостійну інтердисциплінарну галузь науки синтезувального типу, що на матеріалі двох і більше мов за допомогою системних методів та з орієнтацією на сучасні пріоритети й культурні настанови вивчає в зіставному ракурсі взаємодію мов і культур. Мета наукових студій із когнітивної лінгвістики, лінгвоконцептології, що теж отримують популярність, зауважує О. Селіванова, – описати семантику слів, словосполучень, фразеологізмів чи текстів, що стосуються пізнавальної діяльності людини, та, застосовуючи когнітивну інтерпретацію результатів лінгвістичного дослідження, моделювати зміст концепту (221).

В основу розуміння поняття «мовна картина світу» покладено твердження німецького філософа В. фон Гумбольдта про те, що «різні мови – це не різні звукові позначення одного і того ж предмета, а різні бачення його» (97). Узагальнення і систематизація наукових джерел дають підстави виокремити такі характеристики терміна *мовна картина світу*: сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність; членування предметного і поняттєвого світу засобами мови – словниковими, граматичними одиницями (Єрмоленко); закріплені в мові комплексні знання про людину і світ (J. Bartmiński; R. Tokarski). Основою для мовної картини слугує концептуальна картина світу, що є універсальною для українського та польського народів з однаковим рівнем знань про світ. І. Серебрянська зазначає, що концептуальній картині світу відповідають поняття, а мовній – значення (345).

У національній мовній картині світу І. Голубовська вирізняє універсальний складник (загальний поняттєвий базис, сукупність «ментальних універсалій, позанаціональний мисленнєвий код, який виступає спільною основою природної мови, мислення та культури») та національно-специфічний, що «утворюється внаслідок перекодування єдиного для всіх етносів мисленнєвого коду на вербальний у межах конкретної етнічної мови, супроводжується накладанням національно-специфічних нюансів світовідчуття, світомислення й світооцінки на універсальну логіко-поняттєву основу» (12). Представники лінгвокогнітивного напрямку (В. Карасик, О. Семенюк, R. Tokarski) окреслюють поняття *ціннісної картини світу*. Здійснюючи розгляд поняттєвого компонента концепту *освіта*, керуємось у дослідженні і поняттям професійної картини світу, що слугує основою для ефективної діяльності людини у світі.

Термін *концепт* дослідники (В. Карасик, В. Кононенко, В. Маслова та ін.) характеризують із погляду лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного підходів як осередок культури в ментальному світі людини,

змістову сторону знака, представлену в ментальності; словесно виражену змістову одиницю свідомості, збагачену культурними смислами й індивідуальними асоціаціями, які реалізуються в мові за допомогою певного набору слів у контексті й відображають основні етапи розвитку мови й культури.

Поняття *дискурс*, як показує аналіз, мовознавці характеризують як зв'язний текст у сукупності з естралінгвальними (прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками (Загнітко 34); тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежно від тематики спілкування, а результатом визначено формування різноманітних мовленнєвих жанрів (Бацевич 154).

У дослідженні акцентуємо увагу на освітньому дискурсі. Аналіз наукових джерел засвідчує: освіта нині важливий чинник духовної і матеріальної скарбниці Європи й сучасного світу. Актуальне і для польської, і для української освітянських громад вирішення таких проблем, як надмірність знань та швидка їх деактуалізація, досить часто непридатність набутих освітніх кваліфікацій до змінної суспільної, економічної та культурної реальностей. На цьому тлі важлива мета освітнього дискурсу – аналіз професійної, суспільної, особистісної сфер для формування світогляду, моральних цінностей особистості й суспільства, формування нових знань про зміст освіти, методи і прийоми навчання і виховання. Різні варіанти освітнього дискурсу, зокрема освітньо-педагогічний, на якому акцентуємо увагу, об'єднує тематична побудова, соціальна сфера (освіта), комуніканти (педагог, викладач, учитель, учень), мета (соціалізація суб'єктів освітнього процесу), цінності.

Узагальнення наукових напрацювань І. Серебрянської дає підстави припускати, що концепт *освіта* важливо розглядати як особистісно-орієнтований, соціально-орієнтований, національно-орієнтований, ціннісно-орієнтований феномен. У межах лексико-семантичної групи *освіта* виділяємо ключові номінації, що характеризуються високою частотністю використання в законодавчо-нормативному, освітньо-педагогічному дискурсах, інтегральна ознака яких – «належність до освіти». Розглянемо деякі з понять: *освіта, вища освіта, науково-педагогічний працівник, педагогічний працівник, викладач, учитель, педагог, наставник, академічна культура*.

Важлива роль у з'ясуванні семантичного обсягу концепту *освіта* належить аксіологічному підходу, що передбачає розгляд ціннісних характеристик освіти. *Цінності*, за словником польської мови, визначають як «усе те, що гідне бажання і вибору, є кінцевою метою людських

прагнень» (*Słownik*). Поза системою цінностей, слушно зауважує K. Denek, освіта не має сенсу (21). Польський дослідник наголошує, що для освіти й науки засадничий характер мають цінності пізнання та цінності універсального (загальнолюдського) характеру. Для освіти властиві такі цінності, як новизна, істинність, творчість. Важливі також ясність, чіткість та очевидність знання, а також певні характеристики суб'єктів освітнього процесу: свобода, відповідальність, справжність, діалог, відкритість, повага.

Для аналізу інновацій в освіті доцільно застосовувати також і лінгвопраксеологічний підхід, що ґрунтується на принципах праксеології (якість, успішність, продуктивність, результативність, ефективність). Т. Котарбінський визначив праксеологію як загальну теорію ефективної організації діяльності, дисципліну, що синтезує дані різних наук, які відносять до організації праці, як «граматику дій», що в практичному плані з'ясовує шляхи і засоби підвищення продуктивності праці в кількісному і якісному смислах. Положення праксеології використовуємо в дослідженні новітніх понять в освітньо-педагогічному дискурсі.

Широкий тематичний спектр освітньо-педагогічного дискурсу пропонують і українські, і польські вчені (Гончаренко; Окоń). У працях подано основні поняття й терміни стосовно освітнього процесу, нові педагогічні теорії, концепції, категорії. Джерельною базою для довідкових видань слугують терміни з таких наук, як лінгвістика, педагогіка, психологія, філософія, інформатика тощо.

Аналіз законодавчих освітніх площин України і Польщі засвідчує, що поняттєво-термінологічний тезаурус освіти переживає складний етап становлення. У Законі України «Про освіту» (2017) поняття *освіти* визначено як основу інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. У законах Польщі (*Ustawa*) освіту порівняно зі спільним суспільним скарбом.

Питання освіти в Україні і Польщі регламентують як міжнародні (*Report; World*), так і національні документи. Серед лексем, які увиразнюють концепт *oswita* в міжнародних документах, яскравого забарвлення набуває *Європа-2020*. Так умовно названо стратегічний план розвитку Європейського Союзу, розроблений для 28 держав (*Report*). Документ характеризують три лаконічні пріоритети: розумний розвиток, що ґрунтований на знаннях та інноваціях; сталий розвиток і більш ефективне використання ресурсів, захист довкілля; розвиток, що сприяє соціальній та територіальній згуртованості.

Лексема *Європа-2020* отримує подальший розвиток у тексті Стратегії розвитку освіти в Польщі до 2020 року, де акцентовано увагу на лексемі *культура якості*, на потребі якісного розвитку вищої школи та науки (*Strategia*). Сема *якість* відображена і в лексемі *Україна-2030* (назва

стратегії розвитку держави «Україна-2030»), знаходить вияв і у визначенні вищої освіти, яке запропоновано в Законі України «Про вищу освіту» (2014): «Сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти».

У Законі України «Про вищу освіту» виокремлено кілька лексем для номінації учасників освітнього процесу, серед яких пріоритет належить лексемам на позначення педагогічних, науково-педагогічних працівників (у звичному розумінні – *викладачі, учителі, педагоги*). Лексему *педагог* у словникових та енциклопедичних, наукових джерелах (Гончаренко; *Енциклопедія; Словник*) схарактеризовано так: особа, яка займається викладацькою й виховною діяльністю, розробляє проблеми педагогіки; учитель; вихователь; науковий працівник / співробітник (науковець), який досліджує теоретичні проблеми педагогіки.

Більш семантично містка лексема *вчитель*. У словнику української мови вона означає особу, яка навчає, викладає який-небудь навчальний предмет у школі», є авторитетом у якій-небудь галузі, впливає на інших, передає свій досвід, знання, служить для них прикладом (*Словник*). У словнику польської мови запропоновано таку характеристику: людина, яка займається навчанням інших, професійно займається освітою – навчанням, вихованням інших; *педагог (Słownik)*. В.Оконь у «Новому педагогічному словнику» характеризує лексему *учитель* з урахуванням нових тенденцій і акцентує на семі *розвиток*: це особа, яка передає знання, навчає жити в суспільстві. Учитель навчає, виховує та розвиває учнів (дітей, підлітків, дорослих), що знаходяться під його опікою. Учитель стає таким, коли він розвивається. Така ж характеристика подана й у польській Карті вчителя (*Karta*).

Аналізуючи роль учителя в польському суспільстві, польський дослідник Z. Wiatrowski наголошує: «... Те, яким є суспільство, як мислить, як працює, що цінує, до чого прагне і в якій мірі – залежить, і то великою мірою, від учителя» (613). Ці ж ідеї сповідував український педагог І.Зязюн, який доводив, що головне призначення вчителя – навчити людину бути Людиною.

У польському словнику синонімів (*Największy*) запропоновано широкий спектр синонімів до лексеми *учитель*, що вияскравлюють її як окрему концентросферу: людина, яка віддана певній ідеї та проголошує її (*агітатор, апологет, активіст, експонент, проповідник, гуру, провісник, ідеолог, розповсюджувач, представник, першовідкривач, популяризатор, преторіанець, пропагандист, оратор, сіяч, послідовник, борець, поборник, розповсюджувач, оратор, послідовник*); у шкільному контексті – *викладач*; як особа, яка передає знання (*авторитет, репетитор, наставник, лідер,*

науковий керівник, педагог, еталон); як поважний вчитель (експерт, керівник, майстер, наставник, тренер); у значенні, що використовувалося у давнину (майстер, вихователь). Багатозначне слово пропонується у словнику і щодо виконання професійних функцій у вищій школі: особа, яка передає знання комусь (лектор, академічний учитель, коуч, демонстратор, інструктор, тренер); відповідальна за навчання (педагог-теоретик, наставник, ведучий, інструктор, стажер).

І. Серебрянська, провівши аналіз низки українських мовних та педагогічних словників, універсальною номінацією називає лексему *викладач*. Серед ознак цієї особи: здійснює викладацьку діяльність, читає лекції, веде уроки в навчальних закладах. Дослідниця також наводить синоніми: *педагог, учитель, інструктор, професор, наставник*. У «Національному освітньому глосарії: вища освіта» замість терміна *викладач* уведено *викладацький персонал* (teaching stuff) (14).

В українському освітньому дискурсі лексему *педагогічний працівник* вживають на позначення викладача й методиста, поняття *науково-педагогічний працівник* зреалізоване в таких лексемах: *викладач-стажист, асистент, старший викладач, викладач, доцент, професор*. У польському дискурсі вищої школи виділяють лексеми на позначення дидактичних працівників (*інструктор і лектор, викладач і старший викладач*); наукових та науково-дидактичних працівників (*асистент, ад'юнкт, професор візитуєчий, професор надзвичайний*).

В освітньому просторі частотні різноманітні лексичні новотвори і неозапозичення. До новітніх понять «освітнього суспільства», які фіксують словники, належать лексеми *компетентний – kompetentny, miarodajny*, що означають «досвідчений у певній галузі; той, хто володіє компетенцією (повноважний, повноправний у вирішенні будь-якого питання)». Відповідно до «Універсального словника польської мови», «компетенція – це діапазон знань, умінь і навичок, здатності, адекватності до завдань із урахуванням трьох (знання, вміння, ставлення до...) або чотирьох (знання, вміння, здібності і ставлення) елементів, що входять до її структури» (*Uniwersalny*).

О. Тараненко на матеріалах української мови кінця XX – початку XXI ст. ґрунтовно описує формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства, серед яких – освіта, розкриває основні номінативно-аксіологічні тенденції в розвитку лексико-фразеологічного складу, системи словотворчих засобів та арсеналу прагматико-стилістичних засобів української мови під впливом мовної глобалізації.

З-поміж лексем, актуалізованих у наукових працях О. Тараненка, відзначимо «європейський вибір освіти», яку увиразнено в сучасних українському та польському суспільствах з метою «рівнятися на світові стандарти» і знайшла відображення в низці спільнокореневих слів: *європеєць, європейський, по-європейському, європейскість*.

В українському та польському дискурсах активізовано праксеологічний аспект концепту *освіта*; основні семи – *успіх*, *ефективність*, *результативність праці* – можуть бути зумовлені як глобалізацією, так і ментальними особливостями культури. О. Тараненко описує розширення, наприклад, семантичного діапазону слова *успішний* як відповідну характеристику дій, подій та їх результатів, а також часових відрізків, що «супроводжуються або завершується успіхом, який дає позитивні наслідки» (*бути успішним – бути престижним, у тренді, бути в мейнстрімі*). Помітну актуалізацію номінативно-аксіологічного комплексу «успіх» у системі цінностей мовного соціуму відзначав і Т. Котарбінський.

Лексема *ефективний* отримує широке коло значень: *ефективний менеджер, ефективний ректор*. О. Тараненко пропонує й оцінне переосмислення лексем *кар'єра, кар'єрист*, що позбулися конотації певної несхвальності і тепер в українському та польському соціумах уживані на позначення шанованих людей, які досягли успіху в житті: *успішна кар'єра, блискуча кар'єра* і т. ін.

Увиразнює потенціал уживання і прикметник *креативний*, зокрема на позначення певних рис людини, її діяльності та результатів цієї діяльності (*креативні здібності, креативне мислення, креативний потенціал, креативний підхід, креативна ідея, креативний проєкт* тощо). О. Тараненко пояснює відмінність у семантиці лексем *творчий / креативний*: *креативне / творче мислення, творчий клас*. Українське слово *творчий* належить до сфери духовності, а англійське *креативний* асоціюють із вживанням у сфері практичної діяльності.

В українській та польській дискурси початку XXI століття паралельно з міжнародними термінами «LLL» – *lifelong learning*, «*пожиттєва освіта*» (*life long education*), «*освіта дорослих*» (*adult education*), «*освіта, що продовжується*» (*continuing education, continuous education*) та ін. упевнено входить тематична група *неперервна освіта / kształcenie ustawiczne*, що репрезентує уявлення про освіту упродовж життя, самоосвіту, самовиховання (Okoń). Ключові лексеми концептосфери: *суспільство знань, освітній капітал, суспільство, яке навчається, społeczeństwo wiedzy, kapitał edukacyjny*. В «Енциклопедії освіти» поняття «*неперервна освіта*» представлено як процес, що охоплює усе життя людини і забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості, всебічне збагачення її духовного світу як цілеспрямовану систематичну пізнавальну діяльність щодо освоєння і вдосконалення знань, умінь і навичок, одержаних у загальних і спеціальних установах, а також шляхом самоосвіти (580).

В сучасних українській та польській мовах актуалізовано й низку термінів, популярних у попередні століття, зокрема лексему *педевтологія (pedeutologia)* (Encyklopedia). Нині педевтологію, науку про суспільну роль педагога, сенс, зміст і результативність праці вчителя, його самовдосконалення, професійну підготовку, уведено до переліку

обов'язкових дисциплін усіх закладів вищої освіти у Польщі. Виокремлюють польські дослідники *андрагогіку загальну; лінгвоандрагогіку, андрагогіку шкільну; андрагогіку здоров'я; андрагогіку праці; андрагогіку відпочинку*; на часі обґрунтування цих термінів в українському педагогічному дискурсі.

Спробою реалізувати міждисциплінарний підхід до науки та навчання можна вважати терміни *освітологія та едукологія*, вживані на позначення кількох наук для дослідження сфери освіти, що характеризують європейський вимір освіти (мовну реалізацію термінів пропонує І.Серебрянська). До змісту освітології відносять філософію освіти, історію освіти, соціологію освіти, культурологію освіти, освітнє право, освітню політику, управління освітою, економіку освіти (Серебрянська 144). Термін *освітологія* функціонує і як загальна (на позначення інтегрованої науки), і як власна назва (українсько-польське / польсько-українське видання «Освітологія»). У Польщі розвивають паралельно англійськомовний термін *едукологія* (від *education* – «освіта»).

Аналіз міжнародних документів, наукових праць дозволяє окреслити семи концепту *освіти* початку XXI ст. (*Report; World*), що ще не знайшли відображення в словниках: розвиток людини, доступність, відкритість, міжкультурність, технологічну інноваційність, а також окреслити освіту як головний складник людського капіталу і національної безпеки держави. Культура якості інноваційної національної безпеки держави значною мірою забезпечується академічною культурою (польське *kultura akademicka*), академічною доброчесністю. Термін *академічна культура* повноцінно увійшов до концепту *освіта* на позначення культури навчання, соціальної, моральної відповідальності за результати дослідження; культури толерантності, що формується в культурно-освітньому просторі закладу, мовної, етичної культури наукових наставників та учнів / студентів.

Цінності академічної культури, академічна доброчесність у процесах викладання та навчання (*academic integrity in the teaching and learning processes*) сформульовано в міжнародних документах, у статті 48 Закону України «Про освіту» (2017). Вагома роль наукового наставника, культура унікальної, неповторної педагогічної дії учителя, викладача, педагога-майстра.

Висновки та перспективи досліджень. Законодавча освітня площа України і Польщі засвідчує, що поняттєво-термінологічний тезаурус освіти переживає етап становлення на шляху інтеграції до Європейського освітнього простору. Серед лексем, які увиразнюють концепт *освіта* в міжнародних документах, яскравого забарвлення набуває «Європа-2020», що актуалізує такі значення: розумний розвиток, що ґрунтується на знаннях та інноваціях; сталий розвиток і більш ефективне використання ресурсів, розвиток, що сприяє соціальній та територіальній згуртованості.

У Законі України «Про освіту» (2017) поняття освіти визначено як основу інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. У законах Польщі (*Ustawa o szkolnictwie wyższym*) освіта порівнюється із спільним суспільним скарбом і ґрунтуються на універсальних засадах етики. У документах акцентовано увагу на лексемі *якість* і на потребі якісного розвитку вищої школи та науки, що сприяє формуванню професійних, світоглядних і громадянських компетентностей у відповідній галузі знань.

В Україні і Польщі в наукових дослідженнях активізовано праксеологічний аспект концептосфери *освіта*, основні семи якої – *успіх, ефективність, результативність* праці, що може бути зумовлено як глобалізацією, так і ментальними особливостями культури. Концепт розширено термінами *неперервна освіта, суспільство знань, освітній капітал, суспільство, яке навчається*, інтернаціональною освітньою лексикою *компетентність, педевтологія, андрагогіка, едукологія*. Культура якості інноваційної національної безпеки держави значною мірою забезпечується академічною культурою, академічною доброчесністю. Термін *академічна культура* повноцінно увійшов до концептосфери *освіта* на позначення культури навчання, соціальної, моральної відповідальності за результати дослідження, а також культури толерантності, що формується у культурному просторі освітніх закладів.

Лексичні одиниці на позначення концептуальної сфери *освіта* переконують, що в українському та польському освітньому дискурсах він постає як особистісно-орієнтований, соціально-орієнтований, національно-орієнтований, ціннісно-орієнтований феномен, що більш детально розкриємо в наступних публікаціях.

Список використаної літератури

- Бацевич, Флорій. *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ, 2009.
- Голубовська, Ірина. *Етноспецифічні константи мовної свідомості*. Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.15. Київ, 2004.
- Гончаренко, Семен. *Український педагогічний словник*. Київ, 1997.
- Гумбольдт, Вильгельм. «О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества». *Избранные труды по языкознанию*. Москва, 1984, с. 37-297.
- Енциклопедія освіти*, за ред. В. Г. Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 2008.
- Єрмоленко, Світлана. «Мінлива стійкість мовної картини світу». *Мовознавство*, № 3-4, 2009, с. 94-103.
- Єрмоленко, Світлана, Бирик, Світлана, Тодор, Олена. *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Київ, 2001.
- Загнітко, Анатолій. *Основи дискурсології*. Донецьк, 2008.
- «Закон України Про освіту». *Відомості Верховної Ради*, № 38-39, 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

- «Закон України Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради*, № 37–38, 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- Карасик, Владимир. «Культурные доминанты в языке». *Языковая личность; культурные концепты*. Волгоград; Архангельск, 1996, с. 3–16.
- Кононенко, Віталій. «Концептологія в лінгвістичному аспекті». *Мовознавство*, № 2–3, 2006, с. 111–7.
- Космеда, Тетяна. *Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки*. Львів, 2000.
- Котарбинский, Тадеуш. *Избранные произведения*. Перевод с польского М. М. Гуренко. Москва, 1963.
- Маслова, Валентина. *Лингвокультурология*. Москва, 2001.
- Національний освітній глосарій: вища освіта*. 2-ге вид. Київ, 2014.
- Селіванова, Олена. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава, 2006.
- Семенюк, Олег, Паращук, Валентина. *Основи теорії мовної комунікації*. Київ, 2009.
- Сепир, Эдуард. «Статус лингвистики как науки». Сепир, Эдуард. *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва, 1993, с. 259–65.
- Серебрянська, Ірина. *Освіта в Україні: спостереження крізь призму мовної картини світу*. Харків, 2018.
- Словник української мови online. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0>.
- Тараненко, Олександр. «Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалі української мови кінця XX – початку XXI ст.)». *Мовознавство*, № 3, 2012, с. 3–31; № 5, 2012, с. 14–33; № 6, 2013, с. 3–26; № 1, 2014, с. 3–31; № 3, 2014, с. 3–33; № 5, 2014, с. 14–34.
- Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_058.
- Bartmiński, Jerzy. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin, 2012.
- Bartmiński, Jerzy, Tokarski, Ryszard. “Językowy obraz świat a aspójność tekstu”. *Teoria tekstu. Zbiór studiów*. Wrocław, 1986, s. 65–82.
- Dąbrowska, Anna. *Współczesne problemy lingwistyki kulturowej*. URL: [http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Postscriptum/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1\(48_49\)/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1\(48_49\)-s140-155/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1\(48_49\)-s140-155.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Postscriptum/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)-s140-155/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)-s140-155.pdf).
- Denek, Kazimierz. *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Torun, 2000.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 3. Warszawa, 2004.
- Karta nauczyciela po zmianach z 6 grudnia 2007 r.* Poznań, 2008.
- Największy internetowy słownik synonimów*. URL: <https://synonim.net/>.
- Okoń W. *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa, 2007.
- Report of Commission of the European Communities. Memorandum on Lifelong Learning*. URL: https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf.
- Словник języка polskiego. URL: https://pl.wiktionary.org/wiki/S%C5%82ownik_j%C4%99zyka_polskiego.
- Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku*. URL: http://cpp.amu.edu.pl/pdf/SSW2020_strategia.pdf.
- Tokarski, Ryszard. “Słownictwo jako interpretacja świata”. *Współczesny język polski*. Lublin, 2001, s. 343–70.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa, 2008. URL: <https://sjp.pwn.pl/oferta/haslo/Uniwersalny-slownik-jezyka-polskiego-serwis-online;5725041.html>.
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668>

- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym.* URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20051641365>
- Wiatrowski, Zygmunt. "Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia". *Semper in Altum. Zawsze w wyż.* Stalowa Wola, 2010, s. 613-6.
- World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action.* URL: https://bice.org/app/uploads/2014/10/unesco_world_declaration_on_higher_education_for_the_twenty_first_century_vision_and_action.pdf

References

- Batsevych, Florii. *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky*. Kyiv, 2009.
- Holubovska, Iryna. *Etnospetsyfichni konstanty movnoi svidomosti*. PhD Thesis Abstract. Kyiv, 2004.
- Honcharenko, Semen. *Ukrainskyi pedahohichni slovnyk*. Kyiv, 1997.
- Humboldt, Wilhelm. "O razlichii stroenija chelovecheskih jazykov i ego vlijanii na duhovnoe razvitie chelovechestva". *Izbrannye trudy po jazykoznaniju*. Moskva, 1984, pp. 37-297.
- Entsyklopediia osvity*, edited by V. H. Kremen. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008.
- Yermolenko, Svitlana. "The Dynamic and Constant Nature of the Linguistic Picture of the World". *Movoznavstvo*, no. 3-4, 2009, pp. 94-103.
- Yermolenko, Svitlana, Bybyk, Svitlana, Todor, Olena. *Ukrainska mova. Korotkyi tlumachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv*. Kyiv, 2001.
- Zahnitko, Anatolii. *Osnovy dyskursolohii*. Donetsk, 2008.
- "Zakon Ukrainy Pro osvitu". *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 38-39, 2017. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.
- "Zakon Ukrainy Pro vyshchu osvitu". *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, no. 37-38, 2014. zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.
- Karasik, Vladimir. "Kul'turnye dominanty v jazyke". *Jazykovaja lichnost'; kul'turnye koncepty*. Volgograd; Arhangel'sk, 1996, pp. 3-16.
- Kononenko, Vitalii. "Kontseptolohiia v linhvistychnomu aspekti". *Movoznavstvo*, no. 2-3, 2006, pp. 111-7.
- Kosmeda, Tetiana. *Aksiolohichni aspekty prahmalinhvistyky: formuvannia i rozvytok katehorii otsinky*. Lviv, 2000.
- Kotarbinski, Tadeusz. *Izbrannye proizvedenija*. Translated by M. M. Gurenko. Moskva, 1963.
- Maslova, Valentina. *Lingvokul'turologija*. Moskva, 2001.
- Natsionalnyi osvithii hlosarii: vyshcha osvita*. 2nd ed. Kyiv, 2014.
- Selivanova, Olena. *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia*. Poltava, 2006.
- Semeniuk, Oleh, Parashchuk, Valentyna. *Osnovy teorii movnoi komunikatsii*. Kyiv, 2009.
- Sapir, Edward. "Status lnhvistyky kak nauky". Sapir, Edward. *Yzbrannye trudy po iazykoznaniiu y kulturolohiy*. Moskva, 1993, pp. 259-65.
- Serebrianska, Iryna. *Osvita v Ukraini: sposterezhennia kriz pryzmu movnoi kartyny svitu*. Kharkiv, 2018.
- Slovnyk ukrainskoi movy online*. services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0
- Taranenko, Oleksandr. "Formation of the New System of Social Values and Priorities of the Ukrainian Society (Based on the Late XXth – early XXIth century Ukrainian Language Materials)". *Movoznavstvo*, no. 3, 2012, pp. 3-31; no. 5, 2012, pp. 14-33; no. 6, 2013, pp. 3-26; no. 1, 2014, pp. 3-31; no. 3, 2014, pp. 3-33; no. 5, 2014, pp. 14-34.
- Uhoda mizh Uriadom Ukrainy i Uriadom Republiki Polshcha pro spivrobotnytstvo v haluzi kultury, nauky i osvity*. zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_058
- Bartmiński, Jerzy. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin, 2012.
- Bartmiński, Jerzy, Tokarski, Ryszard. "Językowy obraz świat a aspójność tekstu". *Teoria tekstu. Zbiór studiów*. Wrocław, 1986, s. 65-82.

- Dąbrowska, Anna. *Współczesne problemy lingwistyki kulturowej*.
bazhum.muzhp.pl/media//files/Postscriptum/Postscriptum-r2004_2005-t-
n2_1(48_49)/Postscriptum-r2004_2005-t-n2_1(48_49)-s140-155/Postscriptum-
r2004_2005-t-n2_1(48_49)-s140-155.pdf
- Denek, Kazimierz. *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej*. Toruń, 2000.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. Vol. 3. Warszawa, 2004.
- Karta nauczyciela po zmianach z 6 grudnia 2007 r.* Poznań, 2008.
- Największy internetowy słownik synonimów*. synonim.net/.
- Okoń W. *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa, 2007.
- Report of Commission of the European Communities. Memorandum on Lifelong Learning*.
arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf.
- Słownik języka polskiego*. pl.wiktionary.org/wiki/S%C5%82ownik_j%C4%99zyka_polskiego.
- Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku*.
cpp.amu.edu.pl/pdf/SSW2020_strategia.pdf.
- Tokarski, Ryszard. "Słownictwo jako interpretacja świata". *Współczesny język polski*. Lublin, 2001, s. 343–70.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa, 2008. sjp.pwn.pl/oferta/haslo/Uniwersalny-slownik-jezyka-polskiego-serwis-on-line;5725041.html.
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*.
prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym*.
prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20051641365
- Wiatrowski, Zygmunt. "Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia". *Semper in Altum. Zawsze w wyż*. Stalowa Wola, 2010, s. 613-6.
- World declaration on higher education for the twenty-first century: vision and action*.
bice.org/app/uploads/2014/10/unesco_world_declaration_on_higher_education_for_the_twenty_first_century_vision_and_action.pdf.

Стаття надійшла до редколегії 29.09.2018

Громко, Тетяна. «Матеріали до словника говірки села Піщаний Брі́д Добровеличківського району Кіровоградської області. Ф». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 47–62.
Hromko, Tetiana. "Materials to the Dictionary of Pishchanyi Brid Village Dialect (Dobrovelychkivka District, Kirovograd Region): Letter F". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 47–62.

УДК 81'282(038)

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-47-62>

МАТЕРІАЛИ ДО СЛОВНИКА ГОВІРКИ СЕЛА ПІЩАНИЙ БРІД ДОБРОВЕЛИЧКІВСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ. Ф

Тетяна Громко

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені В. Винниченка,
Кропивницький, Україна

У статті запропоновано фрагмент (літера Ф) словника говірки села Піщаний Брі́д Добровеличківського району Кіровоградської області (Центральна Україна), яка належить до степового говору південно-східного наріччя української мови. З урахуванням сучасних підходів до лексикографічного подання лексики мовлення мешканців одного населеного пункту зроблено попередній аналіз зібраного матеріалу на структурно-семантичному рівнях. Кожна словникова стаття ілюстрована максимальною кількістю значень, зафіксованих у говірці, прикладів-цитат із розмовного діалектного мовлення, особливо при тих значеннях, які можуть відрізнятися від значень певної лексеми у літературній мові.

Ключові слова: українська діалектологія, словник говірки, лексикографія, діалектне мовлення, говірка, село Піщаний Брі́д.

Hromko Tetiana. Materials to the Dictionary of Pishchanyi Brid Village Dialect (Dobrovelychkivka District, Kirovograd Region): Letter F. Although in recent years, researchers in Ukrainian dialectology have become increasingly interested in the description of dialect lexicon as a dictionary entry, it still lacks systemic consideration. First and foremost, it concerns a theoretical basis for compiling this type of dialect dictionaries, unifying the description and stratigraphy of lexicographic works.

The purpose of the article is to present modern speaking lexicon of one village residents and do it as fully as possible. The dialects of the Central Ukrainian region, in particular dialects of the Kirovograd region, are researched insufficiently. An exception is our studies of the geographical vocabulary of Central Ukraine and the monography *Semantic Features of Folk Geographical Terminology in the Ukrainian Language*. The abovementioned determines the topicality of the issue.

The study analyzes a fragment of the dialect lexicon of the village of Pishchanyi Brid of the Dobrovelychkivskyi district residents (Kirovograd region, Central Ukraine) in terms of modern approaches to the lexicographic processing of the vocabulary. Each dictionary entry is illustrated with the maximum number of the recorded examples, examples of quotations from spoken dialect, especially those lexical units which differ from their equivalents in literary language. The dialect dictionary entry opens with a headword in bold placed at the beginning of an entry. After the word, in square brackets, transcription with the obligatory stress indicator and other phonetic features of the lexeme is provided.

The article is an attempt to introduce dialect words into the scientific discourse, starting with the letter F. The author of the article, who comes from Pishchanyi Brid, has begun to record the materials in the text file for the initiated dictionary since 1990. This is, in her words, an attempt to "create a dialectical picture of her village".

Key words: Ukrainian dialectology, dictionary, lexicography, phraseology, dialect phenomenon, dialectal speech, Pishchanyi Brid village.

Вступ. Опис окремих говірок у вигляді словників, текстів в українському мовознавстві вже має традицію (*Говірка*; Горбач; Курило; Мельничук). На початку ХХІ ст. спостерігається її відновлення, продовження, активний розвиток (Хобзей). Так, взірцевою дескрипцією говірки у лексикографічній формі є «Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району» І. В. Сабадоша, а також численні постатейні лексикографічні дописи Р. І. Осташа й Л. Р. Осташ про лексику села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. Привертає увагу діалектологів цілий ряд розвідок Ю. В. Громика про поліське село Липне на Волині. Такі описи є перспективною ділянкою наукової роботи, незважаючи на відсутність уніфікації опису (Глуховцева 262) та стратиграфії такого типу діалектних словників тощо (Осташ, і Осташ, «Лексика» 79).

Мета дослідження – представлення лексики сучасного мовлення мешканців одного села. У зв'язку з поставленою метою визначено такі завдання: а) у межах кожної словникової статті подавати фонетичний запис, за зразком словників І. В. Сабадоша та Р. і Л. Осташів; б) словникові статті, за окремими винятками, супроводжуються цитатами із розмовного мовлення, які містять достатній для розуміння значення реєстрового слова контекст; в) до словника, крім повнозначних слів, відображати службові частини мови та вигуки, зафіксовані в говірці; г) разом із апелятивною лексикою у словник ввести й оніми: імена, прізвища, вуличні прізвиська, мікротопоніми; д) подавати у словнику максимальну кількість місцевих фразеологізмів та узвичаєних висловів, розшифровуючи значення кожного із них.

Матеріал і методи дослідження. Об'єктом дослідження обрано говірку села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області, що локалізована в північно-західній частині степового говору південно-східного наріччя української мови. Саме це й відрізняє її від попередніх дескрипцій, адже центральноукраїнський регіон, зокрема Кіровоградська область, є малодослідженим в діалектологічному відношенні.

Село розташоване на березі річки Чорний Ташлик, за 16 км від районного центру селища Добровеличківка, за 72 км від обласного центру м. Кропивницького, за 9 км від залізничної станції Помічної. Перша офіційна згадка про Піщаний Брід датована 1764 роком, коли він увійшов до складу Єлисаветинської провінції новоутвореної тоді Новоросійської губернії на кордоні Новослобідського козацького полку (*Історія* 245).

Територія сучасного села з часу виникнення Нової Січі входила до складу Буго-Гардівської паланки, що межувала з польським кордоном, і саме бродом через річку гайдамаки переправлялися на Правобережну Україну для боротьби з польською шляхтою. У 50-х роках XVIII ст. вихідці з Московської, Калузької та Чернігівської губерній заснували тоді слободу Піщаний Брід як шанець, що поділявся на сотні, або кутки: Шламбове, Метанівка, Сірівчина й Циганка. Два останні збереглися й до нині у формах *Сіріївщина* й *Циганка*.

Після ліквідації військових поселень жителів Піщаного Броду перевели до розряду земельних селян. Історія села демонструє численні виступи селян проти окупаційних режимів (наприклад, родом звідси була дружина Нестора Махна Галина Кузьменко), і міграцію населення зі свого населеного пункту, а також приїзд сюди молдаван і гагаузів 40-і роки XX ст., й участь місцевих жителів у всіх подіях держави (перша та друга світові війни, сучасні події на Сході України), й активний завжди розвиток місцевої сільської інфраструктури (з 1894 року перша земська 2-класна церковнопарафіяльна школа з бібліотекою, а з 1902 року – лікарня; 30-50-і роки – мостобудівництво, електростанція, поштове відділення, ряд комунально-побутових приміщень та культурно-освітніх закладів, 70-і – відкриття спеціалізованої допоміжної школи-інтернату, 90-і – аграрний ліцей) тощо.

Життя піщанобрідців, а що цікаво для нас, їх говірка, на жаль, досі ніким не описувалася, за винятком наших одиничних розвідок (Громко, «Ваконіми»), а також в контексті наших досліджень географічної лексики Центральної України – «Словник народних географічних термінів Кіровоградщини» (Громко, Лучик, і Поляруш) та монографії «Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини)» (Громко, *Семантичні* 9), що й визначає актуальність проблеми.

Між тим, піщанобрідці відкриті до спілкування, виявляють себе як надзвичайно цікаві співрозмовники, що мають почасти свої характери. Вони завжди були патріотами свого села, повноцінними особистостями і колоритними мовцями. Селяни зберігають пам'ять про свої роди, своє коріння і намагаються передати ці знання нащадкам, зберегти традиції, навіть якщо вони привезені з інших країв. Водночас вони відкриті до світу, до досягнень науково-технічного розвитку, сприймають усе нове і прагнуть іти в ногу із часом, із поступом.

Початок нашої діалектографії мовлення цього населеного пункту сягає 1990 року. У міру відсутності на початках нашої роботи технічних засобів (магнітофонів, диктофонів), записи здійснювалися графічно, фонетичною транскрипцією. Мотивом перших записів було поповнення сімейного архіву за запропонованою «Програмою для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови» Й. О. Дзендзелівського (на жаль, село не увійшло до переліку населених пунктів Кіровоградщини,

обов'язкових для збирання діалектного матеріалу в рамках тогочасної діалектологічної практики Кіровоградського державного педагогічного інституту ім. О. С. Пушкіна (Поляруш)); пізніше – це спроба «написання діалектологічної картини свого села» (висловлення наше – *Т. Г.*), а останнє десятиліття – це практично безперевна робота зі збору матеріалу усіма способами, засобами, методиками, актуальними для української діалектологічної науки в наш час.

Вважаємо за потрібне репрезентувати для прикладу реєстр слів на букву «Ф» із зібраних нами в різний час матеріалів до Словника говірки села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області.

Структура словникової статті

Реєстрові слова подано великими літерами жирним шрифтом за українською абеткою без надрядкового наголосу. Після реєстрового слова у квадратних дужках наведено транскрипцію з обов'язковим позначенням наголосу та інших звукових особливостей лексеми.

У говірці ненаголошені звуки [e], [u] звучать невиразно, часто наближаючись або й переходячи до [i], [ɪ], [e]: ФА́КИЛ [ʃа'кил], ФАМІ́ЛІЯ [фа'м'ілі'ія]. Зафіксовані також явища: акання, палаталізації [p]: ФРАНТО́Н [фран'тон], ФАНАРЬ [фа'нар'], субституції ФО́ЙНИЙ [ʃо'йній] (хвойний) та інші фонетичні явища, особливо у словах іншомовного походження: ФАЛЕ́ТОВИЙ [фал'етовий], ФІЛЬДИКО́С [ф'іл'ди'кос], які становлять інтерес як з фонетичного, так і з морфологічного погляду – ФУДУ́ЛА [фу'дула], *и, сп.*; ФІЛЮ́НЯ [ф'іл'ун'а], *і, тільки ч.* ФУНТА́ [фунта], *и, ж., рідк.* Після квадратних дужок подано ремарки: для *іменника* – вказівка на закінчення родового відмінка однини, вказівка на рід (*ч., ж., с., при іменникові спільного роду – сп. р.*); для *дієслова* – вказівка фрагменту фіналі закінчення 1-ї та 2-ї особи однини та на вид (*док., недок.*); для *прикметника* – вказівка на частиномовну приналежність. Прикметники подано у формі чоловічого роду, після того через коми вказано закінчення жіночого та середнього родів; для *інших частин мови* – вказівка на частиномовну приналежність, типи, розряди. Якщо слово багатозначне, викладено всі відомі автору значення лексеми. Ці значення відокремлено арабськими цифрами, а також до словникової статті уведено фразеологічні одиниці й узвичаєні вислови: ♦ **Фату вбрать**; ♦ **Розмалюватъ фису**; ▲ **Подавати фільдиперс** тощо.

Умовні скорочення

загальноновживані семантично-граматично-стильові ремарки: *буд.* – будівельне; *вес.* – весільне; *вульг.* – вульгарне; *глузл.* – глузливе, *див.* – дивись; *дит.* – дитяче мовлення; *дієприкм.* – дієприкметник; *док.* – доконаний вид; *ж.* – жіночий рід; *жарг.* – жаргонне, *жарт.* – жартівливе; *згруб.* – згрубіле; *знев.* – зневажливе; *ірон.* – іронічне; *крав.* – кравецьке; *мисл.* – мисливське; *мн.* – множина; *недок.* – недоконаний вид; *перен.* – переносне значення; *пестл.* – пестливе; *порядк.* – порядковий; *прикм.* –

прикметник; *присл.* – прислівник; *с.* – середній рід; *транс.* – транспортне; *техн.* – технічне; *ч.* – чоловічий рід; *шв.* – швацьке;

♦ – фразеологічні одиниці;

▲ – узвичаєні вислови.

Ф

Ф [ф!], *дит.*, *звуконасл.* кроля. *Йак к'ролик каже?* – **Ф**!

ФАГОНУТЬ [фаго'нут'], ну, ниш, *недок.*, *перех.* 1. Захопити, відрізати більшу частину (про земельну ділянку). *Каже/ даї метир/ а то д'ї метра три фаго'нула.* 2. Охопити роботою; устигнути. *За ден' н'їу го'рода фаго'нула.*

ФАГУНУТЬ [фагу'нут'], айу, айіш, *недок.*, *неперех.*, *техн.* Різко, рвучко почати рух (машини). *Йак фагу'нуу т'рахтором у куш'ч'ї/ з'разу на шес'ту пер'едачу.*

ФАИТОН [фаи'тон], а, ч., *транс.* Бричка з покриттям зверху. *Па'ни колис' на фаи'тонах їїздили. Ше Мах'но на фаи'тон'ї при'їїжау/ а то ни'х'то і ни'де.*

ФАЙДА¹ [фаїда], и, ж., *згруб.* Гуляща жінка. *Не ба'лакаї з н'у/ то фаїда// ти їїї ни з'найіш п'росто.*

ФАЙДА² [фаїда], и, ж. 1. Мітла. *Про'ход миж їаслами пром'їтайім фаїдойу. Гил'ак нала'маїу на фаїду.* 2. Велика щітка. *Це фаїда/ шоб їсажу трук'ит'. Фаїдойу паук'їу їколо ко'рови зн'їмаїу/ шоб/ ни даї Бог/ пау'тина ї корм не поїпала.*

ФАЙДАК [фаїдак!], вульг., виг. На позначення невеликого руху, упускання предмета. *Фаїдак!/ і роз'била ї д'р'еб'езг'ї.*

ФАЙДАТЬ [фаїдат'], айу, айіш, *недок.*, *перех.*, *знев.* Швидко і неякісно фарбувати, білувати великою грубою щіткою. *Фаїдайу їак ни'буд'. Ни'в'їстка фаїдала/ а ни б'їлила// ш'ч'їтку знат'.*

ФАЙДУВАТЬ [фаїду'ват'], уїу, уїіш, *недок.*, *перех.*, *знев.* Білувати; т.с., що **ФАЙДАТЬ**. *Фаїдуїу їколо пли'ти/ де коп'тит'. Куди ти їого фаїдуїїш?// хаї си'дит'!*

ФАЗЕНДА [фа'зенда], и, ж., *жарт.* 1. Господарство. *Роз'в'їу фа'зенду/ шо ни'ма ко'ли ї'гору г'л'анут'. 2. Господарський двір. У га'лошах їду на фа'зенду/ їак їнос'л'ї дош'ч'а о'то.*

ФАКИЛ [факил], а, ч., *вес.* Факел, що видався секретарем сільської ради нареченим в обрядодії «Вклонімося героям війни» при реєстрації шлюбу. *На їрос'н'їс'ї даїе їїм Бо'рис'їуна їфакил/ шоб во'ни/ ну з'нач'їт'/ їпомни'ли про сол'дат/ шо по'гибли ї воїну/ і клан'алис' їколо їпам'атника.*

ФАЛАКА [фа'лака], и, ж., *згруб.*, *рідк.* Великий шматок. *Фа'лаку їсала їклала. Воз'їми фа'лаку/ та не їло'їми ру'ч'аку.*

ФАЛА [фала], и, ж., *рідк.* Шматок. *їФалу їла'міла.*

ФАЛАТЬ [фалат'], айу, айіш, *недок.*, *перех.*, *ірон.* Відрізати великі шматки. *Ни їфалаї хл'їб/ їнач'е бур'а'ки.*

ФАЛЕТОВИЙ [фал'етовий], а, е, *прикм.*, *рідк.* Фіолетовий. *Спор'т'їїунїї/ та'киї фа'л'етовїї буї.*

ФАЛЬБА́ [фал'ба], и, ж. Хвальба, процес хваління. *А фал'би там поўниї зад.*

ФАЛЬКОТА́ [фал'кота], и, ж., збірн. Люди, які люблять хвалитися. *Там од'на фал'кота живе/ і з'ат' та'киї йім по'наў.*

ФАЛЬЦЕБЕР [фал'цебер], а, ч., тесл. Фальцгебель, вид рубанка для вистругування фальца (канавки, паза) карнизів, інших дерев'яних виробів. *Шоб 'зеркало ўс'тавить/ т'реба фал'цебер// ним 'вийімку 'робл'ат' ў 'рам'і.*

ФАЛЬШ [фал'ш], а, ч. 1. ж. Брак, низькоякісний товар. *Розди'вис'/ шоб без фал'ш'і.* 2. ч., мисл. Промах. *Та ти зноў фал'ш бйеш?*

ФАНТА́Н [фан'тан], а, ч. Сильний вертикальний струмінь води, іншої рідини. *Кроў із 'ного фан'таном л'е. З к'рана фан'тан п'р'амо бйе/ з зим'лі.*

ФА́ТКА [фатка], и, ж. Ганчірка, шматок тканини, яким тримають гарячий посуд. *Дес' 'фатку поло'жила/ ни з'найу де.*

ФАНА́РИК [фа'нарик], а, ч. 1. Фонарик. *Ў 'мене фа'нарик ў ри'зетку ўстаў'л'айіц'а і зар'а'жайіц'а.* 2. крав. Рукав у жіночій сукні зібраний знизу манжетом. *Уд'ін ха'латик з фа'нариками.*

ФАНА́РЬ [фа'нар'], а, ч. 1. Ліхтар, освітлювальний пристрій, в якому джерело світла захищене склом тощо. *С'в'ета ни'ма/ то ч'іп'лайу фо'нар'.* 2. Фонар на електричному стовпі. *Ў 'центр'і фана'р'і поч'іпили/ а 'вулиц'ойу/ 'ходим на 'ошч'уп.* 3. Фонарик; див. **ФАНАРИК**. *Фа'нар' на бата'рейі.* 4. перен. Синяк під оком. *Хто це то'б'і фа'нар' набиў?*

ФАНА́РЬНИЙ [фа'нар'ній], а, е, прикм. 1. Фонарний, що стосується **ФАНАРЯ** 2. *Фа'нар'ниї стоўб. Роз'биў фа'нар'не с'т'ікло.* 2. Той, що стосується **ФАНАРИКА**. *Фа'нар'на бата'рейка.*

ФАНФУРИЦЯ́ [фанфу'риц'а], р'ус'а, рис':а, недок., ірон. Прибиратися, фарбуватися (про дівчат, жінок). *Фанфу'риц'а 'коло 'зеркала/ з'росла с'тала.*

ФАМІ́ЛІЯ [фа'м'іл'ія], ійі, ж. 1. Прізвище. *Йак тво'йа фа'м'іл'ія?* 2. рідк. Сім'я, рід. *Во'на/ 'набут'/ з ха'рошої фа'м'іл'ії.*

ФА́РА [фа'ра], и, ж., техн. 1. Фара, підсвітка перед машиною. *Ше на вож'д'ен'ії у'ч'іли/ 'дал'ну 'фару виклу'чат'/ бо с'л'іпиш ўст'р'еч'ного.* 3. Сучасний фонарик, що кріпиться на голову. *Ўвеч'ир'і ви'ход'у/ і оц'у 'фару на 'голову 'робл'у/ так у'добно.* 4. перен., ірон. Синяк під оком. *Це 'фару на д'іско'т'ек'і поса'диў?*

ФАРБА́НТ [фар'бант], а, ч., техн. Стрічка для друкарської машинки. *У ра'йон'і 'видали фар'бант// по'про'сила/ бо тої ўже аж роз'поўз'с'а.*

ФА́РТ ¹ [фарт!], виг. Команда, якою спонукають водія повертати убік. *Фарт да'вай! фарт!*

ФА́РТ ² [фарт], а, ч., вульг. Успіх, часто в азартних іграх. *У н'о фарт 'с'одн'а.*

ФА́РТОВИЙ [фар'товий], а, е, прикм., вульг. Успішний, який має **ФА́РТ**. *Гороц'к'і фар'тов'і йе/ а 'наш'і так.*

ФА́РТУХ [фар'тух], а, ч. 1. Жіночий фартух для господарювання. *На мо'лоч'к'і/ на ба'зар'і ўс'і ў фар'ту'хах.* 2. Фартух як спецодяг. *У 'куз'н'і ўд'і'вали та'к'і/ прори'є'лин'ан'і фар'ту'хи. Ар'кад'ії (місцевий кравець)/ та*

тої/ ма|бут'/ і спаў у фарту|ху. 3. Фартух як елемент шкільної форми (чорний – буденний, білий – святковий). Ви|ходат' п'іо|нери/ ў |б'ілих фарту|хах.

ФАРТУШНИЙ [фар|тушний], а, е, крав., рідк., прикм. до **ФАРТУХ**. Фар|тушний кар|ман.

ФАСОЛЯ [фа|сол'а], і, ж., бот., рідк. Квасоля, Phaseolus L. Фа|сол'а/ то к|рупна.

ФАСОЛЬКА [фа|сол'ка], и, ж., бот., Дика польова квасоля. В'інок фа|сол'кої закр'іп|л'айу.

ФАСОН [фа|сон], у, ч., крав. Модель пошиву. Шара|фан:уї фа|сон.

ФАСОННИЙ [фа|сон:ий], а, е, прикм. до **ФАСОН**; сучасний, модний. |Пал'та доро|г'і/ но фа|сон':і так'і|во.

ФАСТАТЬ [фастат'], айу, йіш, недок., неперех. Хвалитися, хвастати. Хватит' |фастат'!

ФАСТИРГУВАТЬ, -ю, -єш крав. Наметувати, позначати місце шиття. Фастир|гуйі/ а то|д'і ўже |шійі/ ст|роч'ім.

ФАСУВАТЬ [фасу|ват'], безос., недок., перех. Личити, бути до лиця, пасувати. А то|б'і фа|суїє.

ФАТА́ [фа|та], и, ж. 1. Фата, легке, звичайно довге покривало з тюлю або мережива як весільний головний убір нареченої. Фа|ту із зана|в'єски ро|били/ бо ни бу|ло ни|де ни|ч'о. ♦ **Фату вбрать** – вийти заміж. Не сп'іши фа|ту ў|брат'// ўс|н'ійіц'а. 2. вес. Обряд «Знімання фати і одягання хустки» в кінці святкування весілля. |ди ди|вис'/ там фа|та.

ФАТА́ТЬ [фа|тат'], айу, айіш, недок., перех. 1. Хватати, ухоплювати якісь предмети. 2. Охоплювати роботою або увагою. І го|род т|реба фа|тат'/ і ди|тина бол'на/ і оч':от по ро|бот'і фа|тайу// ўсе |нада/ і з|разу.

ФАТА́ТИЙ [фа|татий], а, е, прикм., ірон. Такий, що може **ФАТА́ТЬ**. ♦ **Фататий на свою руку** – егоїстичний, жадібний. На ро|бот'і |добре |робит'/ а до|дому з пус|тими ру|ками не їде/ та|кий фа|татий.

ФАТЬ [фат'!], виг. Хап! А Ли|сич'ка фат'! йо|го і |з':іла.

ФАТЬКО́ [фат'ко], а, с., ірон. Чоловік, який хапає, краде (речі). В'ін ха|пайє/ де |можна/ де ї не |можна// та|кий ўже фат'ко.

ФАЦА́ТЬ [фа|цат'], айу, айіш, недок., перех. Робити різкі і короткі рухи ногами (про рогату худобу), хвицати. |Дойіш (корову)/ і фа|цаїє те|бе/ і хвос|том бїє.

ФЕ [фе!], виг. Для висловлення невдоволення, найчастіше смаком. Фе!// ўа та|ке ни |буду!

ФЕКА́ТЬ [|фекат'], айу, айіш, недок., неперех. Відмовлятися з висловленням невдоволення вигуками **ФЕ**. Шо ти на ўсе |фекаїш?

ФЕ́КНУТЬ [|фекнут'], айу, айіш, док., неперех. Висловити невдоволення одноразовим вигуком **ФЕ**. Див. **ФЕКА́ТЬ**. |Фекнула і п'іш|ла со|б'і.

ФЕ́РМИР [фермир], а, ч., с.г. Господар, який орендує чи має багато землі. Не п|росто ха|з'айін/ а |фермир.

ФЕРМИРША [фермирша], і, ж., с.г. Жін. до **ФЕРМЕР**. *Йе і ў нас ж'ін'ки/шо фермирш'і.*

ФИЙСА [фійса], а, ч., глужл. Дівчинка, яке приміряє материн одяг, вдає себе дорослою; див. **ФИЙСАЦЯ**. *Фійса мала/плат'а матирине за'тонч'іш.*

ФИЙСАЦЯ [фійсац'а], айус'а, айіс'а, *недок., неперех.* Приміряти на себе одяг дорослих, прикрашатися (про дітей). *Приход'у з роботи/а вона у'д'іла каблукі/шубу/зуби нама'з'окала і фійсайіц'а.*

ФИКАТЬ [фикат'], айу, айіш, *недок., неперех.* 1. Утворювати звук «ф» (про тварин – кролів, їжаків). *Кро'л'і фикайут'/пит'хоч'ут'.* 2. Вимовляти звук «ф» (про людей). *Стар'і гет' не фикайут'/бо зуб'іу ни майут'//кажут' «хи».*

ФИНЬКАТЬ [фин'кат'], айу, айіш, *недок., перех.* Марно витрачати (про гроші), тринькати. *Не фин'каї'ус'о!*

ФИРК [фирк!], *звуконасл.* скрипу дверей, хвіртки. *Ч'у'у/ка'л'ітка/фирк!/заход'ат'.*

ФИРКА [фирка], и, *сп., знев.* 1. Брикливий кінь, кобила. *Не с'ідлаї то'го фирку/бо с'кине.* 2. Нервова жінка. *Йа'кас н'ервина (про жінку)/фирка йа'кас'.*

ФИРКАТЬ [фиркат'], айу, айіш, *недок., неперех.* 1. Утворювати звуки «фр» (про коней). *То кон'і фиркайут'.* 2. Утворювати звуки «фир», «фру» і под. (про лисиць). *На ли'с'атнику/ў Чер'вон'і Пол'ан'і/ли'сиц'і ф'иркайут'.* 3. *перен., знев.* Невдоволено прирікатися, огризатися (про людей). *Шо ти ми'н'і фиркайіш? Пофиркайіш сво'їм/матир'і і бат'ку.*

ФИРКИ [фирки], іў, *мн., ірон.* Вередування. *О'ц'і тво'ї фирки/т'реба ї не т'реба.*

ФИСА [фирки], и, ж., *вульг.* Обличчя. ♦ **Розмалювать фису** – побити в обличчя. *Фису розма'л'у'у аж б'і'гом.*

ФИФА [фифа], и, ж., *знев.* Міська ледача жінка. *Фифа з хати ни ви'ходить'.*

ФИЦ [фиц], а, ч., *прис. сл., зн.* **ФИЦАТИ**. *Но'гої фиц.*

ФИЦАТИ [фи'цат'], айу, айіш, *недок., непер.* Хвицати. *Ножками так фи'цайе/д'ригайе.*

ФИЦА [фица], и, ж., *ласк.* Рухлива мала дівчинка. *Фица мо'їа.*

ФИЦАЦЯ [фи'цац'а], йус'а, йіс'а, *недок., непер., зворот.* Хвицати ногами. *На гор'гошах ни'су йі'ї/кажу/не фи'цаїс'а/бо ў'пус'ц'у.*

ФИГÁК [ф'ігак], а, ч., *жарг., прис. сл., зн.* **ФИГАКНУТЬ**. *І ф'ігак по столу.*

ФИГÁКНУТЬ [ф'ігакнут'], ну, ниш, *недок., перех., жарг.* 1. Ударити по якомусь предмету. *Йак ф'ігакне по се'редин'і две'реї но'гойу.* 2. Зробити різкий, недбалий рух. *С'н'ежкої ў морду о'так ф'ігакнуў.* 3. Робити щось із надлишком. *Не ф'ігач' тої ч'імоїдан/бо не за'преш.*

ФИГАНУТЬ [ф'іганут'], ну, ниш, *недок., перех., жарг.* Ударити. *Ногу йак ф'ігануў.*

ФІГАЧИТЬ [ф'і'гачит'], ну, ниш, *недок., перех., жарг., глузл.*

1. Нестаранно виконувати одноманітну роботу. *Ф'і'гач'ит' т'ап-л'ап.*

2. Швидко йти. *А во'на ф'і'гач'ит' про'їеж'і 'ч'ас'т'і.*

ФІГЛІ [ф'і'гл'і], л'їу, *мн., знев.* Витівки. *Ни'сер'їозна// од'н'і 'ф'і'гл'і на у'м'і.*

ФІГЛІ-МІГЛІ [ф'і'гл'і-м'і'гл'і], л'їу, *мн., знев.* 1. Непотрібні справи. *Ти ни 'ф'і'гл'і-м'і'гл'і спраў'л'аї/ 'д'іло да'ваї ро'би!* 2. Дрібні речі. *Накуп'л'ала ў'с'аких ф'і'гл'і-м'і'гл'і.* 3. Любовні справи. *Ў'того ўсе 'ф'і'гл'і-м'і'гл'і з ж'ін'ками.*

ФІГЛЮВАТЬ [ф'і'гл'уват'], л'уйу, йіш, *недок., неперех.* Залицятися. *Йо'му хоч' з ким ф'і'гл'уват'.*

ФІГЛЯР [ф'і'гл'ар], а, ч., Гравець в карти; той, хто **ФІГЛЯРИТЬ**. *З цим ф'і'гл'аром і грат' не 'хоч'у.*

ФІГЛЯРИТЬ [ф'і'гл'арит'], р'у, иш, *недок., неперех.* Грати в карти та інші азартні ігри на гроші. *Ф'і'гл'ариў у 'пойїзд'і/ 'поки з 'тамбура не 'викинули.*

ФІГУРА [ф'і'гура], и, *ж.* 1. *шв.* Манекен для викрійки одягу на підставці. *Ф'і'гуру 'сорок 'вос'мий раз'м'ер да'ваї.* 2. *хореогр.* Па в танці. *Ф'і'гура у паса'добл'і не ви'ходить'.*

ФІГУРНИЙ [ф'і'гурний], а, е, *прикм.* ♦ **Фігурний вальс** – вальс з віддаллю до партнера. *Не 'можши та'киї/ ф'і'гурний вал'с тан'ц'уї.*

ФІКУС [ф'і'кус], а, ч., *бот., рідк.* Кактус. *'Ф'ікусом ўко'лолас'.*

ФІЛЕННІК [ф'і'л'ен':к], а, ч., *бот.* Дика багаторічна рослина, городній бур'ян, *Aristolochia, L.* *Ф'і'л'ен':ік 'т'іки 'пол'ут'/ са'пат' не 'можна.*

ФІЛІРОВА [ф'і'л'і'роўка], а, ч., 1. *помолог.* Підрізання тонких гілок. *Ди'кора'тиўному 'дери'еву/ куш'ч'ам 'робл'у ф'і'л'і'роўку.* 2. *перук.* Підстригання кінчиків волосся. *Ф'і'л'і'роўку 'робе.*

ФІЛЬДИКОС [ф'і'л'ди'кос], а, ч., *крав.* Товсті міцні бавовняні нитки для шиття верхнього одягу. *Де в'ін цеї ф'і'л'ди'кос доста'ваў/ н'іх'то ни зна.*

ФІЛЬДИПЕРС [ф'і'л'ди'перс], а, ч., *крав.* Високоякісні тонкі шовкові нитки. *К'рашче за ф'і'л'ди'перс/ ни 'бачила.* ▲ **Подавати фільдиперс** – вишукувати краще, аристократичне. *Па'н'оч'а с'тала// ше 'може ф'і'л'ди'перс йі'їи пода'ваї?!*

ФІЛЬОНКА [ф'і'л'онка], и, *ж., буд.* Тонкий, з клейонки матеріал. *'Ч'оботи 'нач'е з ф'і'л'онки.*

ФІЛЬОШКА [ф'і'л'ошка], и, *ж.* Тонка дошка, фанера або інший матеріал в каркасі дверей, шафи тощо. Пор. **ФІЛЬОНКА**. *Не ст'і'на/ а ф'і'л'ошка/ ўсе ч'ут'.*

ФІЛЮНЯ [ф'і'л'ун'а], і, *тільки ч.* Несміливий чоловік. *Ф'і'л'ун'а ни з ким ни д'ружит'.*

ФІЛЯСТРИ [ф'і'л'астри], іў, *мн., буд.* Прикраси вуглів при штукатурці хати ззовні. *Повироб'л'аў ф'і'л'астри/ а те'пер йак кра'сит'/ то о'дин к'лоп'іт.*

ФІНДІБІБІР [ф'інд'і'бобир], а, ч., *техн.* Спосіб приєднання деталі. *І при'рут'уйіш ос' та'ким ф'інд'і'бобиром.*

ФІНІШКА [ф'ін'ішка], и, ж. буд. Фінішна шпакльовка.

ФІНІШУВАТЬ [ф'ін'ішу'ват'], уйу, йіш, *недок., перех., буд.* Обробляти поверхню, використовуючи **ФІНІШКУ**. *Уже ф'ін'ішуйім.*

ФІНКА [ф'інка], и, ж. 1. арг. Ніж для відповідної гри. *Уч'тиел'ка га'н'ала нас за ф'інки.* 2. вульг. Азартна гра. *Іду/ ге'рої/ ф'інку виграу// ўз'аў у ўс'іх паца'н'іў.*

ФІНТІКЛЬОШ [ф'інт'ікл'ош], у, ч. Спідниця з широким долом. *Ф'інт'ікл'ош/ ме'не не трож.*

ФІНТІФЛЮШКА [ф'інт'іфл'ушка], и, ж., *жарт.* Непотріб, дрібні речі. *Понакуп'л'ала ў'с'ак'іх ф'інт'іф'лушок// з'рошам т'іки 'горе.*

ФІНУЛИ [ф'і'нули], ів, мн. Наречені (у молдавських сім'ях). *Кажут' не моло'д'і/ а ф'і'нули у них.*

ФІРАНКИ [ф'і'ранки], нок, *тільки мн.* Шторки (парні) на віконні рами з гаптованими узорами. *На Помощ'н'і сво'її ф'і'ранки куп'л'айу/ на ба'зар'і/ там на р'а'ду/ т'іки ў од'нойі 'ж'інки.*

ФІРМА [ф'ірма], и, ж. 1. Організація. *Робе ў госу'дарствин'і ф'ірм'і.* 2. Імпортний товар. *Ку'пила п'лат'а/ ф'ірму пр'ам.* 3. Високоякісний товар. *Шта'ни/ ф'ірма.*

ФІРМАК [ф'ір'мак], и, ж., *жарг.* Високоякісний фірмовий товар. *Ду!// ў неї 'жинси ф'ір'мак!*

ФІРТКА [ф'іртка], и, ж. Хвіртка. *Ф'іртку з дру'гого 'боку ро'би/ а'би со'бака 'бач'уў/ хто до д'вору їде.*

ФІСТ [ф'іст], а, ч. Хвіст ♦ **І в фіст і в гриву** – з усіх боків. *По'пало йо'му/ 'б'едному/ і ў ф'іст/ і ў з'риву.*

ФІФА [ф'іфа], и, ж., *глузл.* Модно одягнена, нафарбована жінка. *Си'дит'/ ни'ч'о не 'робит'/ ф'іфа.*

ФЛАГ [флаг], а, ч. 1. Державний прапор. *О'то/ йак хо'вали Васи'л'а Ан'тонович'а (місцевого заслуженого лікаря-хірурга)/ то флаг на к'луб'і з'в'ісили.* 2. вес. Прапор (зазвичай червоний), який чіпляють на другий день весілля на дах будинку, де спали молоді. *Уже ї флаг ўч'іпили.*

ФЛАЖКУВАТЬ [флажку'ват'], йу, йіш, *недок., неперех.* Давати прапорцем знак водіям «Діти на дорозі». *Ігор'/ 'будиш флажку'ват' 'с'одн'а?*

ФЛАЖОК [фла'жок], а, ч. Прапорець, який застосовують при переході дороги групою учнів. *Інти'ер'натоўс'к'і з флаж'ком до'рогу пири'ход'ат'.*

ФЛАШТОК [флаш'ток], а, ч., *мисл.* 1. Пристрій для чищення стволу рушниці, шомпол. *Флаш'ток на 'м'есц'і.* 2. Товкач для набивання порошу в гільзу. *Сам і флаш'ток со'б'і зро'биў/ і пат'рони сам ним натоў'ка.*

ФЛЕЙТА [ф'л'ейта], и, ж. Флейта. *Мус'і'йаха на ф'л'ейті гра.*

ФЛЬОНДРА [ф'л'ондра], и, ж., *знев.* Легковажна жінка. *Розі'їшоўс'а з тойу ф'л'ондройу/ бо ни'ма ж 'удиржу.*

ФЛЬОСКАТЬ [ф'л'оскат'], йу, йіш, *недок., перех.* Ударяти батогом, палицею тварин (коней, корів). *Ф'л'оска по н'і/ аж поп'руги.*

ФЛЮГИР [ф'л'угир], а, ч., *спец.* Флюгер. *Коло ш'коли і ф'л'угир буў/ по гео'граф'ії.*

ФЛЯКА [ф'л'ака], и, ж. Мокрий сніг на дорозі. *Опасно/ ф'л'ака на до'рог'і і не /видно н'у'ч'о.*

ФОНАРЬ [фо'нар'], а, ч., перен. Синяк під оком. *Ішоу на /вулиц'у нор'мал'ній/ а вир'нуўс'а з фона'р'ом.*

ФОРМА [форма], и, ж. 1. кул. Форма, з листового заліза неглибока посудина із загнутими краями (часто з зубчиками на них) для випікання хліба. */Форми з/маз'уу/ шоб ни пор'жав'іли.* 2. військ., ав. Спецодяг (військових, інших професій). *Кра'с'іві та'кі/ у сол'дац'к'і /форм'і.* 3. Спецодяг для школярів. *На ф'із'ру /форму воз'ми! Ран'ч' шко'л'арки/ у /форм'і/ х'лопц'і ў кус'т'умах /були.*

ФОЙДА [фоїда], и, ж., знев. Гуляща жінка. *З /города йа'кус' /фоїду при'в'із.*

ФОРОСТ [форост], а, ч. 1. Тонкі хворостини, що використовують для розпалювання вогню, хмиз. *Бу/магу/ /форосту т'рохи// а то'д'і пидпа'л'уу.* 2. Тонке саморобне печиво, хрустики. *М'ї студент та'ке /л'убит'// /миску /форосту з':іў.*

ФОРС [форс], а, ч. Чванство, зверхність. *У них /форсу /поўно/ а /б'ідн'і йак і ми. ♦ Форс держать – гордитися. Во'на /т'іки форс /держе/ а там н'іч'о не ма'їе. ♦ З форсом [ходить] – задаватися. За/ходит' та'кі/ з /форсом.*

ФОРСОВИЙ [фор'совий], а, е, прикм. Гордий, зверхній. *Та'кі фор'сові при'їхаў/ ку'ди тво'їе /д'ело.*

ФОТО [фото], а, ч., жарг. Фотоапарат. *Ўто'пиў сво'го /фота ў стаў/ку/ гет' /коло /бер'іа.*

ФОТОКАРТЧКА [фото'карточка], и, ж. Фотографія, фотокартка. *Прис'лаў фото'карточ'ку із сл'ужби.*

ФОТОГІГІЄНІЧНИЙ [фотог'іг'іє'н'ічний], а, е, прикм. Фотогієнічний. *Не /хочу фотогра'ф'ірувац'а/ бо йа ни фотог'іг'іє'н'ічна.*

ФОРТОЧКА [форточка], и, ж. Кватирка, шибка у вікні, що відчиняється для провітрення приміщення. */Форточ'ка п'роти две'реї/ сквоз'н'ак страш'ний.*

ФОЯ [фойа], йі, ж., рідк. Хвоя, туя, ялівець. */Коло /хати дв'і /фойі хтос' поса'диў.*

ФОЙНИЙ [фоїний], а, е, прикм., рідк. Хвойний. *Ўрач' одпраў'л'аў йо'го ў сана'тор'іу// /каже там /фоїній /воздух/ /легч'е с'тане.*

ФРАНЗЕЛІ [фран'зел'і], іў, мн. 1. Кितिці по краях хустки. *Об'їзат'іл'но/ шоб ви'ликиї/ і фран'зел'і були/ бо то ни на'р'адний пла'ток/ биз них.* 2. Довгі кінці зав'язаної хустки. *Жин'іху заў'йазуїут' плат'ка/ і шоб ф'рензел'і так'і по'доўш'і/ це /гарно сч'їталос'. На в'ін'ки (на похороні) ч'їп'л'аїут' п'рост'і плат'ки/ шоб ф'ранзел'і /видно.* 3. Намальований на тканині (часто на хустках) орнаментальний візерунок за східними мотивами, бута. *Пла'ток з фран'зел'ами/ зеленими та'кими/ сп'равила/ /модн'ї та'кії.*

ФРАНЗОЛЯ [фран'зол'і], іў, ж., пекар. Хлібна булка продовгуватої форми. *Ў Новок'райінк'і франзол'і/ по ч'і'тур'і ш'туки од'ної вин'іч'койу.*

ФРАНЗОЛЬКА [фран'зол'ка], и, ж., пекар. Кругла булочка. *Йа'кихос' фран'зол'ок/ /коржик'іў на'робл'у.*

ФРАНЗОЛЬКИ [фран'зол'ки], л'ок, мн., пекар., збірн. Прикраси до короваю, весільного чи обрядового хліба. *Та'кі фран'зол'ки вироб'л'а/ /леб'ід'і/ ц'в'і'ти ў'с'ак'і/ колос'ки// /нихто так не /може робит'.*

ФРАНТОН [фран'тон], а, ч. Верхня частина причілка, трикутна стіна, на якій тримається дах, фронтон. *Це на са'райах фран'тони// а ха'ти/ з у'с'іх бо'к'іў /шифир.*

ФРОМУГА [фро'муга], и, ж. Частина віконної рами або дверей, що відчиняється. *Фро'муги попи'реч'ні зробіў/ йак ў бол'нич'них /в'ікнах// куди во'но?*

ФРЕЗА [фре'за], и, ж. техн. Лезо в інструменті. *Фре'за зату'пилас'.*

ФРЕНЧ [френч], а, ч., шв. Догий чоловічий піджак. *Френч у /н'ого/ йак по т'іл'і'в'ізору.*

ФТОР [фтор!], виг., вульг. Для повторення якоїсь дії. *Пиво! Фтор!*

ФУ [фу!], виг. 1. Для відганяння собаки. *Фу!/ стії! Фу!/ куди? 2. мисл. Для заборони собаці їсти невідому страву чи чіпати когось. Фу!/ йад! Фу!/ не трон'!/ ч'у'же!*

ФУГАНОК [фу'ганок], нка, ч. Невеликий фуганок для остаточного вирівнювання поверхні дерева. *Це не ру'банок/ а фу'ганок// ру'банок на п'лотн'і/ а у л'у'деї /дома фу'ганки.*

ФУГАСИТЬ [фу'гасит'], йу, йіш, недок., перех., згруб. Світити, освітлювати. *Шос' ф'і'гас'/ бо /темно гет'.*

ФУГУВАТЬ [фугу'ват'], йу, йіш, недок., перех. 1. тесл. Обробляти дерев'яну поверхню, тесати. *Фугу'ваў на п'лотн'і.* 2. Наповнювати якусь ємність з надлишком. *Не фу'гуї йо'го ў /сумку/ /порвеш.* 3. перен. Швидко, упевнено йти, рішуче робити інші дії. *Фу'гує по до'роз'і/ не ог'ладуєц'а. Ў'стане на з'борах висту'пат'/ йак нач'не/ і фу'гує/ ни с'пиниш.*

ФУДБОЛКА [фуд'болка], и, ж. 1. Спортивної форми кофта. *Фуд'болка нор'мал'на/ а шта'ни ко'ротк'і/ йа'к'іс /нач'е на ки'тайц'іў.* 2. Спортивна сорочка-безрукавка. *О'це ў'с'і ў фуд'болках і /джинсах// у'с'і до /одного.*

ФУДБА [фудба], и, ж., жарг. Спортивна сорочка-безрукавка. Див. **ФУДБОЛКА 2.** *Ку'пила /фудбу со'б'і/ к'роси із ст'разами.*

ФУДУЛА [фу'дула], и, сп. Хвалько, той, хто любить хизуватися. *Сава ў'с'ігда фу'дула буў.*

ФУЗ [фуз], у, ч. 1. Осад рослинної олії на дні посудини. *На дн'і о'дин фуз ос'таўс'а.* 2. Олія поганого гатунку. *Йа цей фуз куп'лат' ни /буду/ мут'не гет'.*

ФУНТ [фунт], а, ч. Гиря вагою один фунт 409,5 грамів. *Зараз по к'ілог'раму/ а то буў фунт на в'ісах.*

ФУНТА [фунта], и, ж., рідк. Т.с., що **ФУНТ**. *Йе к'і'ло/ а йе /фунта// це та'к'і /гир'і ў мли'ні.*

ФУНТУЛ [фунтул], а, ч., рідк. Колодязь біля річки, без цямриння. *Не^{ве}великиї фунтул со^бі вириу/ так^воду^чернає.*

ФРОНТОВИК [фрон/товик], а, ч. Чоловік, який воював на фронті. *Фронтви^кіу/ аў/ганц'іу ува/жсат'нада.*

ФУНЯ [фун'а], і, ж., глузл. Мовчазна сором'язлива дівчина, жінка. *Хто ж йі/йі^воз'ме?/ во/на та/ка^в фун'а. /Фун'а/ /фун'а/ а йа/кого ч'оло^віка з у/ч'оби приве^зла!*

ФУНЯТЬ [фун'ат'], йу, йіш, недок., перех. Нечітко говорити (про хлопчиків). *Ни /фун'аї/ ка/жи /ч'ітко/ йак^у /арм'ійі.*

ФУР [фур!], звуконасл. лисиці. *А ли/сич'ка/ фур!*

ФУРА [фура], и, ж., транс. 1. Великий віз для соломи, дрів тощо. *Нава/лили /с'іна /ц'ілу /фуру/ /к'ін' не з/рушит' з /м'іс'ц'а. /Фуру дроу при/в'із. 2. Велика машина. /Фуру сво/йу пос/тавиу п'ід дво/ром/ на об'ід при/йхау.*

ФУРА́Ж [фу/раж], а, ч., твар. 1. Сухий корм. *Пири^евод' на фу/раж. 2. Будь-який колгоспний корм для тварин. Ти^ел'атам т/реба ж ни фу/раж/ а /поїло/ йак /дома.*

ФУРА́ЖКА [фу/ражка], и, ж. Картуз (чоловічий). *Фу/ражку на д/вер'і було по/в'іша.*

ФУРГОН [фур/гон], а, ч., транс. Машина із закритим кузовом. *Фур/гони /т'іки у го/лоу кол/госп'іу були. То голо/ва на фур/гон'і л'і/тайе/ аж /кур'ава сто/йіт. Зн'ау з фур/гона верх на /л'іто.*

ФУРДЕ́ЛИЦЯ [фур/делиц'а], и, ж., метеор. Сніг з вітром, завірюха. *Фур/делиц'а над/вор'і/ шо с/в'іта /б'ілого ни /видно.*

ФУРДИЛИГА [фурди/лига], и, ж., метеор., згруб. До **ФУРДЕЛИЦЯ**; завірюха. *Ку/ди ти по/йідиш у та/ку фурди/лигу?!*

ФУРКАЛО [фуркало], а, с. Пристрій, що видає гучний звук (бормашина, дрель, пилосос). */Виклуч' те/ фуркало/ бо у/же голо/ва тр'іш/ч'ит' од /н'ого.*

ФУРКАТЬ [фуркат'], йу, йіш, недок., неперех. 1. Утворювати звуки «фур» від задоволення (про людей). *Уми/вайіц'а над /мискої/ і аж /фуркає. 2. Утворювати звуки «фур», «фру» і под. (про лисиць). Див. **ФУР**. /Фурка/ по к/летк'і /б'іга (лисиця).*

ФУРЛО́ [фур'ло], а, сп., знев. Похмура, непривітна людина. *Це фур'ло і д/растуй ни^екому ни с/каже.*

ФУРТУНА [фур/туна], и, ж., метеор. Завірюха, хурделиця. *Іду на /ферму і у дошч' /і у фур/туну// ско/тина жде.*

ФУРУНКУЛ [фу/рункул], а, ч., мед. Фурункул, гостре гнійне запалення волосяного мішечка і сальної залози та оточуючої клітковини. *На/пали фу/рункули по у/с'ому /т'ілу.*

ФУРУНКУЛЬ [фу/рункул'], а, ж., мед., рідк. Т.с., що **ФУРУНКУЛ**. *От фу/рункул'і д/рожд'і пиу'н'і пома/гайут'/йак пит'.*

ФУРУНКУЛЬО́С [фурункул'ос], а, ч., мед. Захворювання з численними фурункулами по тілу. *Не о/дин фу/рункул/ а ба/гато/ фурункул'ос з/нач'ит'.*

ФУСЯ [/фус'а], і, ж. Тиха, дуже спокійна жінка. *Їс'ї тан'ц'уйут' / а ц'а /фус'а си'дит'.*

ФУТРОВИЙ [/футровий], а, е, прикм., рідк. Хутрянний. *Шуба / футрова шапка на н'ї.*

ФУФІЛЬ [/фуф'іл'], я, ч., вульг. Непотрібна річ. *Це їс'о /фуф'іл'.*

ФУФЛЮ [фуф'ло], а, с., збір., вульг. Непотрібні речі. *Фуф'ло ви'нос'.*

ФУФИРА [фу'фира], і, ж., знев. Надмірно нафарбована жінка. *З /ц'ойі фу'фири їак змит' /краски/ то страш'на /буде.*

ФУФИРИЦЯ [фу'фириц'а], р'ус'а, рис'а, недок., неперех. Наряжатися, прибиратися (про жінок). *Фу'фириц'а /ц'ілиї /ранок.*

ФЬОРТОЧКА [/ф'орточка], і, ж., рідк. Кватирка; т.с., що **ФОРТОЧКА**. */Форточ'ку /л'ітом не закри'вайім.*

Список використаної літератури

- Глуховцева, Катерина. «Говірка як об'єкт діалектологічних досліджень». *Діалектологічні студії. 4. Школи, постаті, проблеми*. Львів, 2004, с. 262–74.
- Говірка села Машеве Чорнобильського району. Ч. 1–4. Київ, 2003–2005.
- Горбач, Олекса. «Південноволинська говірка й діалектний словник с. Ступно кол. пов. Здовбунів». Горбач, Олекса. *Зібрані статті. V. Діалектологія*. Мюнхен, 1993, с. 403–26.
- Громик, Юрій. «Лексика тематичної групи “фізичні риси людини та частини її тіла” в поліській говірці с. Липне». *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Філологічні наук. Мовознавство*, № 2, 2010, с. 32–8.
- Громик, Юрій. «Словозміна іменників у поліській говірці села Липне». *Літопис Волині*, ч. 10, 2011, с. 104–10.
- Громик, Юрій. «Система дієслівних форм у поліській говірці села Липне». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*, № 2 (279), 2014, с. 89–92.
- Громко, Тетяна. «Ваконіми села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 5, 2016, с. 53–9.
- Громко, Тетяна, Лучик, Василь, Поляруш, Тамара. *Словник народних географічних термінів Кіровоградщини*. Київ–Кіровоград, 1999.
- Громко, Тетяна. *Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини)*. Кіровоград, 2000.
- Дзендзелівський, Йосип. *Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови*. Київ, 1987.
- Історія міст і сіл Української РСР*. В 26 т. Кіровоградська область. Київ, 1972.
- Курило, Олена. *Фонетичні та деякі морфологічні особливості села Хоробричів давніше Городенського повіту, тепер Сновської округи на Чернігівщині*. Київ, 1924.
- Мельничук, Олександр. «Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району Одеської області)». *Лексикографічний бюлетень Інституту мовознавства АН УРСР*, вип. 2. 1932, с. 67–98.
- Осташ, Любов, Осташ, Роман. «Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. Д. 1 (ДАВАТИ – ДВІЙНИЙ)». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*, № 1, 2013, с. 79–85.

- Осташ, Роман, Остап, Любов. «Словник говірки села Стриганці Тисменицького району Івано Франківської області [А, Б, В]». *Діалектологічні студії. 9. Запозичення та інтерференція*. Львів, 2010, с. 347–410.
- Поляруш, Тамара. «Про збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови на території Кіровоградщини». *Топонімія Кіровоградщини*. Кіровоград, 1990, с. 13–6.
- Сабадош, Іван. *Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району*. Ужгород, 2008.
- Хобзей, Наталя. «Сучасне українське діалектне словництво». *Україна: культура, спадщина, національна свідомість, державність*, вип. 13, 2006, с. 819–26.

References

- Hlukhovtseva, Kateryna. "Hovirka yak ob'iekt dialektolohichnykh doslidzhen". *Dialektolohichni studii. 4. Shkoly, postati, problemy*. Lviv, 2004, pp. 262–74.
- Hovirka sela Masheve Chornobyl'skoho raionu*. 4 parts. Kyiv, 2003–2005.
- Horbach, Oleksa. "Pivdenonovolynska hovirka y dialektnyi slovnyk s. Stupno kol. pov. Zdovbuniv". *Horbach, Oleksa. Zibrani staty. V. Diialektolohiia*. Miunkhen, 1993, pp. 403–26.
- Hromyk, Yurii. "Topical Vocabulary of "Pysical Features of Person and Parts of the Body" in Polissian Dialect of Lypne Village". *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky: Filolohichni nauk. Movoznavstvo*, no. 2, 2010, pp. 32–8.
- Hromyk, Yurii. "Word Modification of Nouns in Polissian Dialect of Lypne Village". *Litopys Volyni*, part 10, 2011, pp. 104–10.
- Hromyk, Yurii. "The System of Verb Forms in the Polissiyan Dialect of the Village Lipno". *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, no. 2 (279), 2014, pp. 89–92.
- Hromko, Tetiana. "Vaconyms of the Village Pishchanyi Brid of the Dobrovelychkivskiy District, Kirovograd Region". *Linguostylistic Studies*, iss. 5, 2016, pp. 53–9.
- Hromko, Tetiana, Luchyk, Vasyl, Poliarush, Tamara. *Slovnyk narodnykh heohrafichnykh terminiv Kirovohradshchyny*. Kyiv-Kirovohrad, 1999.
- Hromko, Tetiana. *Semantychni osoblyvosti narodnoi heohrafichnoi terminolohii Tsentralnoi Ukrainy (na materialy Kirovohradshchyny)*. Kirovohrad, 2000.
- Dzendzelivskiy, Yosyp. *Prohrama dlia zbyrannia materialiv do Leksychnoho atlasu ukrainskoi movy*. Kyiv, 1987.
- Istoriia mist i sil Ukrainskoi RSR*. 26 vols. Kirovohradska oblast. Kyiv, 1972.
- Kurylo, Olena. *Fonetychni ta deiaki morfolohichni osoblyvosti sela Khorobrychiv davnishe Horodenskoho povitu, teper Snovskoi okruhy na Chernihivshchyni*. Kyiv, 1924.
- Melnichuk, Oleksandr. "Slovnyk spetsyfichnoi leksyky hovirky sela Pysarivky (Kodymskoho raionu Odeskoi oblasti)". *Leksykohrafichni biuleten Instytutu movoznavstva AN URSR*, iss. 2. 1932, pp. 67–98.
- Ostash, Lyubov. Ostash, Roman. "Lexis of Stryhantsi Village as Objekt of Lexicographical Processing. D/ Д. 1 (ДАВАТИ – ДВІЙНИЙ)". *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, no. 1, 2013, pp. 79–85.
- Ostash, Roman, Ostash, Liubov. "Slovnyk hovirky sela Stryhantsi Tysmenytskoho raionu Ivano Frankivskoi oblasti [А, Б, В]". *Dialektolohichni studii. 9. Zapozychennia ta interferentsiia*. Lviv, 2010, pp. 347–410.
- Poliarush, Tamara. "Pro zbyrannia materialiv do Leksychnoho atlasu ukrainskoi movy na terytorii Kirovohradshchyny". *Toponimiia Kirovohradshchyny*. Kirovohrad, 1990, pp. 13–6.
- Sabadosh, Ivan. *Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu*. Uzhhorod, 2008.

Khobzei, Natalia. "Suchasne ukrainske dialektne slovnytstvo". *Ukraina: kultura, spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, iss. 13, 2006, pp. 819–26.

Стаття надійшла до редколегії 28.09.2018

Івасюта, Марина. «Лінгвостилістичні студії Надії Бабич». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 63–73.
Ivasiuta, Maryna. "The Linguostylistic Studies of Nadiia Babych". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 63–73.

УДК 881'38

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-63-73>

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ СТУДІЇ НАДІЇ БАБИЧ

Марина Івасюта

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
Чернівці, Україна

У статті проаналізовано наукові та науково-методичні праці Н. Бабич, присвячених вивченню стильової диференціації мови, з'ясуванню ознак різних стилів сучасної української літературної мови та їх описові; досліджено праці авторки з погляду вивчення додаткових стилістичних значень різних елементів мовної системи; з'ясовано значення праць Н. Бабич про індивідуальний авторський мовний стиль в контексті лінгвостилістичних досліджень; окреслено перспективи роботи над мовним образом Н. Бабич як науковця в сучасній лінгвоперсонології.

Ключові слова: лінгвостилістика, лінгвоперсонологія, стиль, мовна особистість, індивідуальний стиль, мовомислення, мовотворчість.

Ivasiuta Maryna. The Linguostylistic Studies of Nadiia Babych. In recent years linguists have become increasingly interested in the linguistic-stylistic studies of the scholars, who contributed to the formation of stylistics as a science and initiated new trends in stylistics and who themselves are an example of the linguistic culture and linguistic behavior. One of them is Nadiia Babych.

The aim of the article is to analyze the scientific works written by Nadiia Babych in the field of linguistic stylistics, to clarify the issues and themes of her studies and to outline the prospects for further research of the author's literary language personality. The tasks of the study are: 1) analysis of the scientific and scientific-methodical works by N. Babych devoted to the study of stylistic differentiation of language, elucidation of modern Ukrainian literary language style features and their description; 2) reviewing the works of the linguist with a focus on the study of the levels of the language system various elements additional stylistic meanings; 3) clarifying the importance of N. Babich's works regarding individual author's language style in the context of linguistic and stylistic research; 4) outlining further research issues of the linguistic image of N. Babich as a scientist in modern linguopersonology.

Nadiia Babych owns many works on theoretical issues of stylistics namely its place among other philological sciences, the notion of style, a substyle and a genre, the practical aspects like stylistic differentiation of lexical and grammatical means of language, peculiarities of their use depending on the content of the text, emotional and expressive color, author's style, which is a significant contribution to the formation and development of the Ukrainian linguistic stylistics.

General characteristics of a scientist's thinking and her language image allow distinguishing the specific features of the individual style. The scientific text of Nadiia Babych is primarily marked by the valid arguments, bright quotes, adequate linguistic norms of modern language, the predominance of the genuine Ukrainian words over foreign ones.

The characteristic features that determine the linguistic individuality of Nadiia Babych comprise figurative and emotional discourse, a harmonious balance in the use of terminology and a commonly used vocabulary, avoidance of categorical judgments, variety of parenthetical and exclamatory sentences, rhetorical questions, availability of functional guidance to comprehend a text.

Analysis of the linguistic, stylistic, scientific, and methodological works by Nadiia Babych has revealed a high level of understanding of the theoretical and practical issues, related both to the theory of styles and to functioning of individual linguistic units of different levels, a variety of the subjects of the research issues, the originality in scientific thought and extraordinary skills of the language creativity. Further studies of Nadiia Babych's linguistic personality of a scientist and the creation of a linguistic portrait of the scholar, who is an exemplar of the Ukrainian elitist speech culture, are perspective and promising.

Key words: linguistic style, linguopersonology, style, linguistic personality, individual style, linguistic thinking, language creation.

Вступ. Розвиток української лінгвостилістики сьогодні був би неповним без особистостей, завдяки яким відбулося становлення цієї науки, зародження певних її напрямів чи розділів. Особливої уваги заслуговують наукові студії вчених-стилістів, що самі є взірцем мовної культури і мовленнєвої поведінки, до яких, без сумніву, належить Надія Бабич. Зауважимо, що для такого дослідження маємо розкішну причину – 75-річний ювілей знаного науковця-стиліста. «До світочів духу звертаються у день їх народження, у ювілейні роки – особливо пильно придивляються і прислухаються. Хтось – із професійного обов'язку, хтось – із метою пізнати особисто, ще хтось – на замовлення» (Бабич, *І свого слова* 3), – говорить Н. Бабич у передслов'ї до книжки «І свого слова доточу: Роздуми з нагоди...» і продовжує: «Щоразу важливішою була котрась із цих трьох підстав взятися за перо. Та щоразу був щирий інтерес до того, до кого хотілося придивитися і прислухатися не чиймись очима і вухами, а власними». Маючи багато причин для окремого дослідження, вкажемо ще одну: науково пізнати щось нове можна, опираючись на глибинний досвід, «а глибина – у спадкові, що нам залишений поколіннями попередніми» (5).

Незважаючи на значну кількість наукових покликань і цитувань у царині фразеології, лінгвостилістики, етнолінгвістики, етнопедагогіки тощо, розвідок про наукову діяльність Н. Бабич нині небагато: передусім наведемо статтю К. Городенської в енциклопедії «Українська мова» (2004, 2007), Б. Бунчука в «Енциклопедії Сучасної України» (2003), І. Кочан у словнику-довіднику «Українські лінгводидакти крізь призму часу» (2009), Ю. Гусара «Особистості: 100 імен до книги 1000 знаних буковинців» (2015). Значно більше про мовознавицю створено публіцистичних статей з аналізом науково-педагогічної і громадської її діяльності, у яких вона постає як «буковинська володарка душі і слова», «довіку пані слова», «непересічна жінка», «будитель» думки і духу українського, що завжди «на чатах слова» і «усе життя виховує Словом» (детальніше див. (Бабич, *Бібліографічний*)). Сучасний читач, який звик послуговуватися переважно інтернет-ресурсами, може знайти статтю про Н. Бабич у «Вікіпедії», у якій

вказано, що це «Український мовознавець, кандидатка філологічних наук, професорка з 1995. Членкиня Національної спілки журналістів України (НСЖУ)», скупі подано факти життєпису, окреслено коло наукових інтересів та перелік основних праць. Зважаючи на відсутність наукових лінгвістичних розвідок про Н. Бабич, спробуймо доповнити факти про її науковий образ як ученого-стиліста, показати різноманітність та багатоаспектність її лінгвостилістичних студій, у чому вбачаємо **актуальність** нашої роботи.

Мета дослідження – проаналізувати наукові праці Н. Бабич у галузі лінгвостилістики, з'ясувати проблематику й тематику її стилістичних студій, окреслити перспективи досліджень наукової мовної особистості авторки. Відповідно до мети наші **завдання** полягають у: 1) аналізі наукових та науково-методичних праць Н. Бабич, присвячених вивченню стильової диференціації мови, з'ясуванню ознак різних стилів сучасної української літературної мови та їх описові; 2) дослідженні праць мовознавиці з погляду вивчення мовних рівнів щодо додаткових стилістичних значень різних елементів мовної системи; 3) з'ясуванні значення праць Н. Бабич про індивідуальний авторський мовний стиль в контексті лінгвостилістичних досліджень; 4) окресленні перспективи роботи над мовним образом Н. Бабич як науковця в сучасній лінгвоперсонології.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугували наукові, науково-методичні та науково-публіцистичні праці Н. Бабич. Для реалізації мети і завдань ми використали загальнонаукові методи (аналізу й синтезу, індукції і дедукції), описовий метод як основний, зокрема, прийом систематизації, що дозволив глибше усвідомити позицію науковця, а також виявити особливості мовотворчості Н. Бабич, функціонально-стилістичний (для з'ясування стилістичних функцій мовних засобів та закономірностей їх використання у науковому доробку авторки), метод лінгвостилістичної абстракції, який сприяв урахуванню взаємозв'язків між автором тексту і світом та мовою.

Результати дослідження та дискусія. Наукові дослідження Н. Бабич з лінгвостилістики характеризуватимемо за напрямками, виокремленими С. Богдан (5–6), – власне функціонально-стильові студії, дослідження мовностилістичних ресурсів мови та стилістика індивідуального мовлення.

Сьогодні у мовознавстві ім'я Н. Бабич традиційно згадують у когорті тих, хто розробляв теорію стилів української мови і вивчав мовно-виражальні засоби їх реалізації, бо все наукове життя дослідниці пов'язане зі словом і його силою: «І в усьому, чим жила людина давня і живе людина сьогоднішня, панувало Слово. Воно іменувало всі предмети світу, всі відчуття і сподівання, усі рухи і дії, усі зміни й наміри...» (Бабич, *Магія* 16).

Справді, науковому перу Н. Бабич належить чимало праць про теоретичні питання стилістики – її місце серед інших філологічних наук, поняття стилю та підстилю і жанру, практичні аспекти – стилістичну

диференціацію лексичних, граматичних засобів мови, особливості їх використання залежно від змісту тексту, емоційно-експресивного колориту тощо. Серед знакових праць у галузі української стилістики називають навчальний посібник Н. Бабич для студентів філологічних спеціальностей «Практична стилістика і культура української мови» (2003), у якому авторка порушує актуальні питання стилю і стилістики, стилістики мовних ресурсів (стилістичні можливості слова, фразеологічні засоби стилістики, стилістичні можливості засобів словотвору, стилістика граматична, зокрема морфологічні засоби стилістики української мови, стилістичні властивості української мови в її синтаксичній побудові та стилістичні засоби синтаксису, фоностилістика) і культури мовлення (культура мовлення як предмет вивчення, мова і мовлення в житті людини, основні комунікативні ознаки культури мовлення, виразність як ознака культури мовлення). Н. Бабич вважає стилістику основою розвитку національної мовної культури, вершиною опанування мови, до якої йдеш усе життя (Бабич, *Практична* 22). Здійснивши глибокий аналіз історії вивчення поняття стиль, мовознавиця уточнює і розширює відомі схеми класифікації різновидами стилів – розрядом підстилів (Бабич, *Практична* 11), характеризує проблеми розвитку, становлення і сучасних змін шести основних стилів та їх різновидів: розмовного (підстилі: побутовий; виробничий; епістолярний; ораторський), релігійного (конфесійного) (підстилі: канонічної літератури; літургії; проповіді; молитви; катехитики), наукового (підстилі: власне науковий; науково-популярний; науково-навчальний; науково-технічний), публіцистичного (підстилі: інформаційний; агітаційний; власне публіцистичний; ораторський), офіційно-ділового (підстилі: адміністративно-канцелярський; законодавчий; дипломатичний; правозахисний), художнього (підстилі: поетичний, прозовий; драматичний) (Бабич, *Практична* 12–16). Н. Бабич акцентує увагу і на важливості розмежування поняття стилю і колоритів мови, які стилісти традиційно називають експресивними стилями: офіційності; урочистості – піднесеності; інтимності – ласкавості; ліризму; фамільярності; гумору; сатири (Бабич, *Практична* 16). Дослідниця наголошує, що лінгвостилістика не обмежується вузькомовним аспектом, оскільки характеристика того чи того стилю не вичерпується тільки сукупністю ознак: «Поняття стилю значно ширше, ніж сукупність певних засобів» (Бабич, *Практична* 21), а «Стилістичне (у будь-якому випадку, за будь-якого підходу) – це виразальне, і “замкненість”, “обмеженість” кожного функціонального стилю відносна, а мовні засоби не можуть бути абсолютними, єдиноможливими, раз і назавжди “закріпленими” за тим чи іншим стилем» (Бабич, *Практична* 23).

У наукових працях Н. Бабич порушує численні проблеми функціонування та опису диференційних ознак різних стилів мови, зокрема:

- усного мовлення: «Стильова диференціація комунікативної поведінки українців» (2010); «Особливості мовленнєвих жанрів усної форми функціональних стилів» (2011);
- публіцистичного («Лексика як один із засобів організації публіцистичного тексту (на матеріалі газети «Буковина») (2001), «Проблеми культури мови і стилістики в журналістській практиці: навчально-методичний посібник» (2007));
- офіційно-ділового («Культура ділового мовлення початку ХХ ст. (за «Підручником у справах шкільних» Івана Герасимовича)» (2000));
- наукового («Стилістичні проблеми в наукових працях І. К. Кучеренка та Н. І. Тоцької» (2004), «Науковий етикет і етика науковця (за листуванням В. Сімовича)» (2008); «Фольклорні матеріали як змістовий елемент наукового тексту (за працею Р. Ф. Кайндля «Гуцули») (2008); «Науковий ідіостиль професора Сербенської О. А.» (2009); «Науковий стиль – науковець – мовленнєвий етикет» (2009); «Науковий ідіолект Світлани Калениківни Богдан» (2012); «Ще один штрих до характеристики наукового ідіостилю Василя Німчука (до 60-річчя початку наукової діяльності)» (2015));
- релігійного (конфесійного) («Проблеми терміновживання і термінотворення у сучасному конфесійному стилі» (1998), «Українська мова в релігійному (конфесійному) стилі (історія, сучасний стан, перспективи)» (2000), «Місцеві» мови у сучасному релігійному стилі» (2000), «Конфесійний чи богословський стиль?» (2009)).

Зважаючи на посилення досліджень конфесійного стилю в українській мовознавчій науці, Н. Бабиш порушила актуальні питання щодо його назви, диференційних ознак і стилетвірних засобів, мовних біблійних образів і мовної діяльності служителів церкви у праці «Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки» (2009). «Чи мирське і релігійне можна поєднувати в науковому дослідженні? Наприклад, у соціології, етнолінгвістиці, етнопедагогіці? Чи не є така спроба кон'юнктурною або дилетантською, адже світовідчуття мирського може бути суб'єктивним, а для розуміння релігійного потрібні спеціальні знання. А якщо не стільки розумом, як серцем? Може, з того, що ти відчуваєш, зможеш уділити і комусь одροбинку надії на те, що людина спроможна зло обернути на добро, що вона здатна перебувати усе життя у злагоді з самою собою, якщо її Віра щира і глибока. Віра в те, що призначення людини на землі – жити за десятьма Заповідями, незалежно від того, якого вона віросповідання або й не сповідує віри жодної, але не заперечує Вищий розум» (Бабиш, *Богословський* 7), – стверджує авторка, занурюючись у проблеми функціонування стилю, які, на її думку, починаються вже з назви – конфесійний, богословський, богослужбовий, релігійний чи духовний: «На наш погляд, *конфесійний* зберігає політично забарвлений зв'язок з сучасною боротьбою між конфесіями в Україні, *богослужбовий* має прикладний аспект значення – від церковних

обрядовій, духовний є неоднозначним, оскільки національна культура світська – це теж духовність народу» (Бабич, *Богословський* 23). Саме тому, вважає Н. Бабич, цей стиль варто називати богословським, «який чітко вказує на функцію універсальну – слово про Бога (богословіє) у всіх жанрових різновидах цього слова, усних і письмових» (Бабич, *Богословський* 23), і виокремлює його різновиди (підстили): 1) мову канонічної богослужбової літератури; 2) мову тлумачної богослужбової літератури; 3) мову популярної (пізнавальної) богослужбової літератури; 4) мову проповідей; 5) мову текстів богослужбового піснеспіву; 6) мову богослужбово-методичних текстів; 7) розмовне діалогічне мовлення священика з вірним, який сповідається; 8) богословську публіцистичну літературну мову (Бабич, *Богословський* 28).

Диференційні ознаки богословського стилю та його мовні засоби окреслено й у таких працях Н. Бабич: «Мовностилістичні засоби емоційного, естетичного та інтелектуального впливу проповіді на сучасного християнина» (1997), «Стилістичні особливості організації фрази у текстах конфесійного стилю» (1997), «Синтаксична організація «Слова» Іоана Златоуста і структура сучасних полемічних текстів» (2007), «Мовний образ Богородиці у фольклорних і молитвених текстах» (2008), «Мовностилістичні особливості сучасного українського перекладу священного передання Іоана Златоустого» (2013).

В усіх працях про богословський стиль Н. Бабич обстоює питання важливості мови Української Церкви, бо саме літературна мова є об'єднувальним чинником гармонізації суспільства та декларує обов'язки щодо виконання цієї тези: «1) готувати священиків і богословів, катехитів і перекладачів у повазі до рідного слова – свого і тих, для кого твоя праця призначена; 2) перекладати всі релігійні тексти зразковою літературною мовою, якою оволодіватиме у т.ч. у межах свого фаху, священнослужитель; 3) навчати Слова Божого такою літературною мовою, якою викладаються всі інші науки, що їх опановують вірні Церкви за її стінами – як члени цивілізованого суспільства» (Бабич, *Богословський* 62). Безперечно, саме «рідна мова – ознака нації» (Бабич, *Магія* 252).

Взагалі мовне питання, що природно, є наскрізним у всіх лінгвостилістичних працях Н. Бабич. Ще до початку війни на Сході України вона писала: «...інтенсивне просування в будь-яку країну чужої для неї мови є актом мовної агресії, яка руйнує цілісність національного біополя і підриває його життєспроможність. Саме тому могутні держави дбають про збереження власної мови й енергійно протидіють експансії чужих мов. Настав час цю істину зрозуміти й українцям» (Бабич, *Магія* 32–33). Погодимося з дослідницею, що мова – захист кожного народу, його генетики і життєздатності: «І кожна нація має такий код. А ключем його є мова. Рідна мова. Не вірите? То зауважте-но: хто давно не говорить рідною мовою, як скрикнує у стані відчаю, болю (від цього ніхто, на жаль, не

убезпечений), як звернеться подумки до матері, до Бога? Безсумнівно, – материнською мовою» (Бабич, *Магія* 215).

Серед праць Н. Бабич є значна кількість таких, що стосуються стилістичного навантаження одиниць різних мовних рівнів, зокрема: лексичностилістичні («Літературне і діалектне мовлення сучасної української мемуаристики» (2010), «Мовні стереотипи, ноу-хау та естетичність сучасних ЗМІ» (2010)), фразеостилістичні («Стилістика і колорит фразеології творів І. С. Нечуя-Левицького» (1988), «Фразеологізми як композиційно-стилістичний засіб в українських співомовках» (1992), «Фразеологізми як стилістичний засіб української народної пісні» (1996), «Фразеологізм як об'єкт дослідження у науково-популярному стилі і як стилістичний засіб (на матеріалі творів Докії Гуменної)» (2001)), граматикостилістичні («Нанизування як спосіб стилістичного увиразнення» (2002), «Стилістичний діапазон звертань у побутовому, інтимному та офіційному спілкуванні» (2008)), текстостилістичні («Мовний дивосвіт української колискової» (1993), «Мовні засоби романтизму в поезії М. Шашкевича» (2000), «Іван Вишенський і Мелетій Смотрицький: стилістика тогочасна і сучасна» (2007)).

Уважним поглядом філолога-науковця Н. Бабич філігранно фіксує мовні особливості різних стилів і доводить: «...кожна людина – володар свого слова, і все залежить від того, во зло чи во благо використає вона своє слово у взаєминах із собі подібними і зі світом, у якому випало їй жити, зі світом, у якому кожен предмет і кожна історія названі так, що в цьому іменуванні якраз і закодована та магічна сила, яка забезпечила людський поступ від звуконаслідування до вербального спілкування» (Бабич, *Магія* 8).

На пильну увагу дослідників лінгвоперсонології заслуговують праці Н. Бабич про стилістику індивідуального мовлення, зокрема: «Деякі особливості індивідуального стилю М. Возняка-мовознавця» (1990), «Мовний стиль Касіяна Саковича в описі Хотинської битви» (1991), «Проблеми народності норм літературної мови в часи Василя Пачовського і сьогодні» (2001), а також окремі публіцистичні нариси та наукові статті книжки «І свого слова доточу: Роздуми з нагоди...» (2004) про Г. Сковороду, М. Шашкевича, Я. Головацького, Т. Шевченка, Ю. Федьковича, Лесю Українку, О. Кобилянську, Б. Лепкого, Д. Загула, І. Вільде, В. Івасюка, Т. Севернюк, О. Лупула та ін. Щоразу, звертаючись до культурної і духовної постаті, Н. Бабич майстерними рухами стилістичним пензлем створює довершений образ, який озивається до нас: «один раз тихим милим голосом промовляє, обіймає солодким щемом серця, а іншого разу підіймає величною силою душу, дивує дивовижними справами розум сучасників...» (Бабич, *І свого слова* 5).

Аналізуючи лінгвостилістичні студії Н. Бабич, не можемо оминати мовне оформлення її наукового дискурсу. Узагальнена характеристика мовомислення й мовотворчості науковця дає змогу виокремити

специфічні риси його індивідуального стилю. Н. Бабич належить до таких мовних особистостей, яких за притаманними ознаками сміливо можна кваліфікувати, як елітарні: глибоке знання мовної системи і норм літературної мови, високий рівень стилістичної, комунікативної культури, що забезпечує дотримання етичних норм спілкування, володіння риторичними прийомами, здатність створювати тексти будь-якої складності, неординарний творчий потенціал (Романченко 220).

Науковий текст Н. Бабич передусім маркований вираженістю аргументації, добром яскравих цитат, відповідністю мовним нормам сучасної мови, переважанням власне українських слів над іншомовними.

Серед рис, які визначають мовну індивідуальність Н. Бабич-науковця, назвемо образність та емоційність викладу, які традиційно не є ознаками власне наукового стилю, проте дозволяють досягнути гармонійного балансу в користуванні термінологією і загальновживаною лексикою, бо справжній стиліст, на думку Н. Бабич, має пам'ятати давню істину: «...яким би важливим і оригінальним не здавалось нам слово, воно повинно бути зрозуміле й доступне кожному» (Бабич, *Практична* 23). Образності наукового викладу Н. Бабич, наприклад, у праці «Магія слова для всього живого: мовно-народознавчі наукові студії» (2012), досягає використанням лексем із переносним значенням: *...можливі впливи і негативні, тобто навіювання руйнівної енергетичної сили, після якої людська психіка хворіє страхом, безнадією, очікуванням поганих змін* (Бабич, *Магія* 43); *Не треба лізти, як кажуть, комусь у душу, але якщо та душа просить від тебе уваги і підтримки, то знайди слова, знайди терпіння і будь мудрим у тому, хто якого слова від тебе потребує, бо один хоче стресу, від якого сам прийде до тями, а другий – співчуття і співпереживання* (Бабич, *Магія* 34); *Зелений і живий світ навколо нас – чудова майстерня багатства індивідуального словника, палітра для запасу прикметників, «кузня» для синоніміки дієслівної та іменникової* (Бабич, *Магія* 269); *Що гріха таїти – і між учителями пустоцвіти трапляються* (Бабич, *Магія* 187); *Звичайно, вінцем усього нашого життя, учительського зокрема, є любов* (Бабич, *Магія* 191); *Вперше ім'я зринає з уст матері, влітається в її коліскову, привчаючи до себе ще несвідомого читача* (Бабич, *Магія* 238); епітетів: *Якщо уявити собі вимовлене слово написаним, то для одних це будуть літери прописні, жирні, а для інших такі, як у молодших класах, – виведені охайно, з усіма заокругленнями і з'єднаннями. «Страшні», злі слова уявляються чорними, доброзичливі, заспокійливі будуть кольоровими відповідно до улюблених барв і стану душі в конкретний момент* (Бабич, *Магія* 35); *А може, і справді люди почнуть вимогливіше ставитись до слововживань і перестануть руйнувати дивовижно струнку ієрархію відношень між звуком – словом – значенням дією...* (Бабич, *Магія* 28); *Дивовижної метаморфози зазнало слово «блаженний»: від значення «дуже щасливий» до повної антитези – «несповна розуму», «юродивий»* (Бабич, *Магія* 127); *Скільки сонячних*

звертань створив наш народ: до батька і матері, до коханих, чоловіка і дружини, до дітей, до живої природи довкола! (Бабич, Магія 34); слів із пейоративними суфіксами: **Багатющий** словесний світ колискової синоніміки (Бабич, Магія 227); каламбурами: **Незліченні** фразеологічні скарби. **І не злічені**, бо окремі з них тільки тепер заново починають збирати і вивчати (Бабич, Магія 194).

Ще однією із визначальних рис вкажемо уникання категоричності суджень, що виявляється у конструкціях типу: *Не можемо відмовити собі у спокусі продовжити цитувати...* (Бабич, Магія 15); *Дозволимо собі в цьому розділі активно цитувати статтю...* (Бабич, Магія 253) тощо.

У науковому синтаксисі Н. Бабич особлива стилістична роль належить вставленим конструкціям та окличним реченням: *Як часто історична свідомість кликала до мети (вона, власне ніколи не згасала!)* (Бабич, Магія 31); *Яка дивовижно влучна (як для жіночої логіки – незвична)* характеристика нашого сьогодення і суспільного морально-психологічного розшарування! (Бабич, Магія 30); *Кожен погодиться, що нині ми живемо в часи інтенсивної (навіть чи не надмірної!) комунікації* (Бабич, Магія 35), а також риторичним запитанням: *Чи замислюється науково над зазначеними мовними засобами і прийомами людина, яка читає (промовляє, творить своїми словами) молитву?* (Бабич, Магія 125); *Відроджуйтесь! Чи ж справді це так?* (Бабич, Магія 138); *Чому саме за євангельськими текстами легше пізнати зміст концептів зло (гріх) і добро (антизло)?* (Бабич, Магія 149); *Чи ж можливо у бесіді пізнати людину, до того ж людину сучасну, яку скло і бетон, швидкісні автомобілі й кібернетичні системи пізнання світу віддалили від тієї живої природи, з якої колись давно-давно виділилася людина?* (Бабич, Магія 304).

Наявність функційної установи на сприйняття тексту – теж одна із рис мовостилю Н. Бабич – вона ніби веде діалог зі своїм читачем: *І не поспішайте, чемний читачу, звинувачувати нас у вживанні русизмів «многоликий», «многотрудний». Це – старослов'янізми* (Бабич, Магія 335), а в статті «А що там – за порогом?» дає настанови батькам щодо мовного виховання дитини, розкриваючи багатство українського дитячого фольклору: *Плаче маля. Ні «цить», ні «тихо», ні «ша-ша», ні колихання в колисці не допомагають. І колискова «не бере». Та ми йому не кажімо: Ой, люлі, дитя, спать! <...> А краще заспіваймо: Котику біленький <...>. І це не допомогло? То залишається хіба таке: Тпру-тпру, лялі / малесенькій Галі <...>. Ваша дитина нічого не розуміє? – То вам лише здається <...>. Не дається взувати? А ви заговоріть: Кую, кую ніжку <...>. Хочете вкласти у колисочку, а дитина опирається, виривається? А Ви не силуйте, почніть: Горошок, / Бобошок <...>. Під час купелі капризує? Ласкаві, теплі слова не заспокоюють? То, може, вплине така словесна тирада: Зайчику, зайчику, де ти був? <...>. Возите дитину на спині. А чому мовчки? Тосі, тосі / Свині в просі <...>. Правда ж, веселіше?* (Бабич, Магія 265–269).

Використовуючи різні мовно-виражальні засоби української мови Н. Бабич доводить: «Слово має величезну владу над людиною. Звичайні прості слова можуть засмутити і розрадити, роздратувати й заспокоїти, змусити посміхнутися й заплакати, викликати біль і втамувати його. І сучасна людина знає, що слова можуть бути сильніші за ліки, створені талановитими хіміками. І діють слова на людину швидше й сильніше, ніж медичні препарати. А якщо пам'ятати, що сила впливу слова залежить від його емоційного забарвлення, від психологічної налаштованості людини на сприйняття слова, то не залишиться жодного сумніву в його магічних властивостях» (Бабич, *Магія* 356). Таку «магію» породжують слово і той, хто ним майстерно володіє, тому, безперечно, актуальними стануть подальші студії мовної індивідуальності Н. Бабич.

Висновки та перспективи досліджень. Отже, аналіз лінгвостилістичних наукових та науково-методичних праць Н. Бабич засвідчив високий рівень розуміння теоретичних і практичних проблем, пов'язаних як із теорією стилів, так і з функціонуванням окремих мовних одиниць різних рівнів, різноманіття тематики і проблематики досліджень, наявність оригінального наукового мовомислення і хист непересічної мовотворчості. Перспективними вважаємо студії реалізації мовної особистості Н. Бабич як науковця, створення мовного портрета мовознавиці, яка, безперечно, є носієм української елітарної мовленнєвої культури.

Список використаної літератури

- Бабич, Надія. *Практична стилістика і культура української мови*. Львів: Світ, 2003.
- Бабич, Надія. *І свого слова доточу: Роздуми з нагоди*. Чернівці: Рута, 2004.
- Бабич, Надія. *Небайдужим поглядом: Публіцистика різних років*. Чернівці: Букрек, 2008.
- Бабич, Надія: бібліографічний покажчик, упоряд. Н. М. Загородна. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2018.
- Бабич, Надія. *Богословський стиль української мови у контексті стилістичної науки*. Чернівці: Букрек, 2009.
- Бабич, Надія. *Магія слова для всього живого: Мовно-народознавчі наукові студії*. Чернівці: Букрек, 2012.
- Богдан, Світлана. *Методи й методика лінгвостилістичних досліджень: методичні рекомендації для слухачів і керівників секції української мови*. Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011.
- Романченко, Алла. «Елітарна мовна особистість: критерії виокремлення». *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*, № 3, 2018, с. 219–22.

References

- Babych, Nadiia. *Praktychna stylistyka i kultura ukrainskoi movy*. Lviv: Svit, 2003.
- Babych, Nadiia. *I svoho slova dotochu: Rozdumy z nahody*. Chernivtsi: Ruta, 2004.
- Babych, Nadiia. *Nebaiduzhym pohliadom: Publitsystyka riznykh rokiv*. Chernivtsi: Bukrek, 2008.
- Babych, Nadiia: *bibliohrafichnyi pokazhchyk*, edited by N. M. Zahorodna. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet, 2018.

- Babych, Nadiia. *Bohoslovskyi styl ukrainskoi movy u konteksti stylistychnoi nauky*. Chernivtsi: Bukrek, 2009.
- Babych, Nadiia. *Mahiia slova dlia vsoho zhyvoho: Movno-narodoznavchi naukovi studii*. Chernivtsi: Bukrek, 2012.
- Bohdan, Svitlana. *Metody y metodyka linhvostylistychnykh doslidzhen: metodychni rekomendatsii dlia slukhachiv i kerivnykiv sektsii ukrainskoi movy*. Lutsk, Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 2011.
- Romanchenko, Alla. "Elite Language Personality: Criteria for distinguishing". *Scientific journal of the Lviv State University of Life Safety "Philological Periodical of Lviv"*, no. 3, 2018, pp. 219-22.

Стаття надійшла до редколегії 11.08.2018

- Касянчук, Наталія. «Запозичення як джерело збагачення екологічної терміносистеми польської мови». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 74–80.
- Kasianchuk, Nataliia. "Borrowed Words as a Source of Polish Ecological Terminology Enrichment". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 74–80.

УДК 811.162.

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-74-80>

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

Наталія Касянчук

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті узагальнено теоретичні позиції щодо суті явища запозичення та його функцій у термінологічних системах. Проаналізовано види запозичень в екологічній терміносистемі сучасної польської мови, визначено основні мови-джерела поповнення словникового складу цієї терміносистеми, вказані причини запозичень та особливості функціонування в сучасній польській мові.

Ключові слова: термінологія, терміносистема, запозичення, термінологічні запозичення, інтернаціоналізми, екологічні терміни.

Kasianchuk Nataliia. Borrowed Words as a Source of Polish Ecological Terminology Enrichment. This article is an attempt to clarify one of the most productive means of forming and enriching Polish ecological terminology. As Ecology is a branch of science that is continuously developing, it is important to investigate sources from which terms are borrowed. Polish ecological terminology is formed both on the basis of specific Polish vocabulary and by borrowing from other languages. The fact is that not a single language is self-sufficient enough to provide the creation of terminological units with its own resources without using word-forming patterns and lexical units of other languages.

Foreign elements in the Polish ecological term system are classified into terminological loanwords, non-terminological loanwords and grammatical borrowings. The article highlights a number of theoretical issues, including the status of terminological borrowing against the traditional distinction of core vs. cultural borrowings and the phenomenon of internationalisms.

To summarize, Polish ecological terms include foreign words, loan words and partial substitution. Most of the international terms were transferred to the Polish ecological terminology from Greek, Latin, German, French, Italian and other languages. Having been adapted graphically, phonetically, morphologically, and semantically, foreign borrowings of ecological terminology, in their turn, demonstrate high word-forming activity. Borrowings are one of the most productive ways to replenish the lexical composition of the ecoterminology of the Polish language. The use of foreign terms makes it possible to fit naturally into the world of scientific and technical context.

Key words: terminology, terminological system, borrowed words, terminological borrowings, internationalisms, ecological terms.

Вступ. Для сучасного світу характерні надзвичайно динамічні зміни, які швидко впроваджуються в наше життя, в практичне життя новітніх досягнень науки. Внаслідок прогресу, який неможливо зупинити, постійно виникають міжнаціональні взаємодії у різних сферах. І ми часто не лише спостерігаємо за всім, що відбувається навколо, але й безпосередньо беремо участь у важливих для сьогодення справах, наприклад, у міжнародних дискусіях, спрямованих на підвищення екологічної обізнаності та пропагування екологічних ідей у суспільстві. Зміни в будь-якому середовищі так само впливають на мову, яка теж підпорядковується цій динаміці.

Польська екологічна термінологія формується як на основі питомої польської лексики, так і шляхом запозичення з інших мов. Таке мовне явище має своє обґрунтування: одна природно сформована мова самотійно не спроможна забезпечити творення термінологічних одиниць власними ресурсами без додавання словотвірних і лексичних одиниць інших мов.

У польській лінгвістиці активно вивчають галузеві терміносистеми і джерела їх поповнення, зокрема, астрономічну термінологію описала Я. Ванякова (Waniakowa), музичну – М. Гринкевіч (Grynkiiewicz), юридичну – Е. Хоринь (Horyń), поліграфічну – М. Бугайські (Bugajski). Водночас запозичення у складі польської екологічної терміносистеми практично не перебували в полі науковців, що зумовлює на сьогодні актуальність і новизну проведення такого дослідження. Об'єктом цієї розвідки є екологічна термінологія сучасної польської мови, а предмет дослідження – запозичення в польській екологічній терміносистемі.

Мета дослідження – з'ясувати особливості наповнення лексичного складу польської екологічної термінології чужомовними запозиченнями.

Матеріал і методи дослідження. Джерельною базою слугував *Leksykon ekologii i ochrony środowiska* за редакцією Н. Брулу. Для реалізації поставленої мети використано метод суцільної вибірки, описовий метод, а також прийоми інвентаризації та систематизації, які уможливили виділення одиниць аналізу, їх членування, класифікацію та інтерпретацію.

Результати дослідження та дискусія. Дискусія щодо доцільності запозичень триває досі. При цьому сформувалися «діаметрально протилежні оцінки їхньої доречності» (Вербенец 62). Досліджуючи юридичну термінологію, М. Вербенец (62) узагальнює погляди слов'янських мовознавців про явище термінологічного запозичення. Авторка зауважує, що деякі з них визнають його як перешкоду для розвитку мови, яка запозичує термін (А. Вайнштейн, А. Кримський, С. Смеречинський, Ф. Філін, Е. Кортвич, В. Недзьведзький та ін.). Натомість інші активно підтримують запозичення: вважають їх джерелом збагачення та розвитку мови-реципієнта, зокрема вказують на вдосконалення її дериваційних можливостей через активне використання запозичених словотвірних елементів (С. Гриньов, Г. Їжакевич, Д. Лотте, С. Семчинський,

Є. Пенькос, Б. Келяр, Д. Будняк, М. Рудзінська, Х. Рибіцька та ін.). Представники ще однієї групи визнають запозичення необхідними за умови не надмірного використання (В. Лейчик, Б. Галас, Р. Токарський, Б. Вальчак).

Запозичення термінів зумовлені об'єктивними обставинами наукового, технічного й суспільного розвитку. З появою винаходу чи відкриття в певному мовному середовищі з'являються й неологізми на позначення нових понять. Та часто буває так, що мова не має відповідного термінологічного аналога і до часу виникнення нового терміна використовує запозичення. На важливість такого процесу вказує Н. Ктитарова, адже «формування термінологічних одиниць вимагає врахування їхніх основних функцій, зокрема тих, які покликані чітко фіксувати наукові поняття, а через поняття передавати результати пізнавальної діяльності людини в стислих, лаконічних, моносемічних вираженнях» (Ктитарова 526–7).

Як правило, запозичений термін коротший, ніж його національний відповідник, для нього характерна більшою мірою однозначність, відсутність емоційної та експресивної конотації навіть на етапі появи в лексичному складі певної терміносистеми. Пор., зокрема, такі польські екологічні терміни *absorpcja* (від лат. *Absorptio*) – «proces pochłaniania cieczy albo gazu przez ciała stałe, np. pochłanianie gazu przez węgiel drzewny; wykorzystywana jest w czasie produkcji kwasu siarkowego», *szlam* (нім. *Schlamm*) – «miękki, wilgotny materiał gromadzący się na dnie naczynia», *ecolabel* (англ. *Ecolabel*) – «proces oznaczania specjalnym znakiem (ekoetykietą) produktów, które charakteryzują się, w stosunku do innych produktów z tej samej grupy towarowej, proekologicznym oddziaływaniem środowiskowym».

Автори «Teoretycznych podstaw terminologii» виділяють три категорії термінологічних запозичень: таксономічні, які є результатом більш розвиненого таксономічного дерева в мові, з якої береться термін; семантичні, для яких характерна вища здатність створювати лексичні системи; парадигматичні, що є наслідком існування більшої кількості термінологічних парадигм у мові запозичення (Lukszyn 65).

Враховуючи характер процесу запозичення іншомовних термінів до екологічної терміносистеми польської мови, можемо виділити прямі та опосередковані запозичення.

До прямих запозичень, на наш погляд, належать ті термінологічні одиниці, які до польської екологічної терміносистеми безпосередньо проникли з тієї чи тієї іноземної мови, на зразок: *SAR* (англ. *Specyfific Absorpcion Rate*) – «ilość energii promieniowania elektromagnetycznego zabsorbowanej przez masę w określonym czasie», *polutant* (англ. *Pollutant*) – «substancja szkodliwa, zawarta w odpadach przemysłowych, które zanieczyszczają i niszczą środowisko przyrodnicze», *habitat* (лат. *Habitat*) – «miejsce o określonym zespole czynników abiotycznych (klimatycznych,

glebowych), w którym występuje dany organizm lub biocenoza, np. siedliskiem życia hydrofitów jest woda» тощо.

До опосередкованих запозичень належать загальнонаукові терміни: *metoda*, *metoda wskaźników izotopowych*, *cyrkulacja*, *cecha*, *choroba*, *substancja*, *substrat*, *obrót*, *zespół*, *obszar*, *wartość* тощо; економічні терміни: *ekokonwersja długów* (від англ. *Conversion*) – «zamiana (odpis) części zadłużenia na sfinansowanie przedsięwzięć z zakresu ochrony środowiska», *ekologiczny marketing* (від англ. *Marketing*) – «działania marketingowe podejmowane w celu wyprodukowania, dystrybucji i promocji produktów przyjaznych dla środowiska» тощо; терміни з фізики: *perpetum mobile* (лат. *perpetuum mobile*) – «fikcyjna maszyna, której działanie jest sprzeczne z zasadą zachowania energii», *aberracja* (від лат. *Aberratio*) – «wada soczewki lub układu optycznego polegająca na tym, że obrazy nie są dokładnym odwzorowaniem obiektu. Obrazy są nieostre, zniekształcone lub zabarwione» тощо; географічні терміни: *laguna* (італ. *Laguna*) – «zatoka powstała przez odcięcie części morza przez mierzeję, lido, rafę koralową lub atol», *atol* (малай. *Adol*) – «wyspa koralowa w kształcie ciągłego lub przerywanego pierścienia otaczająca zbiornik wody, zwany laguną. Występują na Oceanie Spokojnym» тощо; лексичні одиниці біологічної терміносистеми: *bakterie* (łac. *Bacteria*) – «grupa mikroorganizmów tworzących odrębne królestwo. Zaliczają się do organizmów prokariotycznych – w większości są jednokomórkowe lub stanowią grupy komórek o budowie prokariotycznej», *defoliacja* (від лат. *Defolium*) – «spowodowanie opadania liści roślin w wyniku stosowania defoliantów (środków chemicznych). Zabieg wykonuje się w celu ułatwienia zbioru mechanicznego plonów (np. owoców, bawełny)» тощо, терміни з хімії: *deaminacja* (фр. *Désamination*) – «proces oddzielenia grupy aminowej (-NH₂) od aminokwasu lub innego związku organicznego», *kadm* (лат. *Cadmium*) – «pierwiastek chemiczny z grupy metali przejściowych układu okresowego, Należy do pierwiastków niezwykle toksycznych» та інші.

До складу польської екологічної терміносистеми як опосередковані, так і прямі запозичення ввійшли з таких мов: грецької – *abisal*, *antropochoria*, *abrazja*, *aerobionty*, *autogamia*, *batial*, *cyklon*, *edafon*, *epidemia*, *metabioza*, *neotenia*, *ocean*, *pandemia*; латинської – *adaptacja*, *agregacja*, *akwedukt*, *areal*, *boroks*, *bulwa*, *efuzia*, *flora*, *fauna*, *melioracja*, *pantofagi*, *putyfikacja*, *regeneracja*, *relikt*, *selekcja*, *saletra*, *scyntylicja*; англійської – *ecolabel*, *ekotrendy*, *farma*, *flotacja*, *habitat*, *polutat*, *pulsary*, *smog*; французької – *bilans*, *bryza*, *deaminacja*, *muson*, *relief*, *sawanna*, *szambo*, *taras*; німецької – *Lawina*, *Melasa*, *Scyntylicator*, *Torf*; італійської – *lawe*, *lido*, *laguna*; японської – *tsunami*, малайської – *agar-agar*, *atol*; фінської – *tundra*; ісландської – *gejzer*; української – *katastrofa czarnobylska* тощо.

Варто вказати також, що значну частину запозичених термінів у польській екологічній терміносистемі становлять інтернаціоналізми. У польському мовознавстві поняття «інтернаціоналізм» не має єдиної дефініції. Автори «Енциклопедії польської мови» зазначають, що

інтернаціоналізмом є слово, що належить до лексиконів неспоріднених мов. Інтернаціоналізми польської мови – це іншомовні лексеми, а також лексеми, що складаються з грецьких і латинських морфем (Urbańczyk 127).

Польська лінгвістка Й. Мацкевіч розширює поняття «інтернаціоналізм» і зараховує до цієї категорії також міжнародні префікси і суфікси, міжнародні слова, міжнародні структурні та фразеологічні кальки. Дослідниця зазначає, що розвиток міжнаціональних контактів у різних галузях культури й науки спричиняє збільшення кількості міжнародних елементів різного типу в національних лексиконах (Maćkiewicz 525–526, 532).

Українські мовознавці Т. Кияк, А. Наumenко, О. Огуй стверджують: запозичуючи один і той самий термін, різні мови враховують, як правило, й різні семантичні відтінки, адже будь-яка мова розвивається у своїх специфічних умовах, запозичуючи інтернаціональні терміноелементи для задоволення певних потреб у номінації того чи того поняття. Тому не може здаватися дивним той факт, що та чи та мова запозичує будь-який інтернаціональний елемент далеко не в усіх його значеннях (у мові-джерелі він має кілька значень), а лише в певних, які можуть або частково збігатися, або й зовсім не збігатися (Кияк, Наumenко, і Огуй 50).

Підсумовуючи усе викладене вище, можемо сказати, що певний елемент є інтернаціональним, лише за обов'язкової умови повного або часткового збігу його зовнішньої та внутрішньої форми принаймні у трьох неспоріднених мовах.

Порівняємо: пол. *ekologiczny marketing*, англ. *ecological marketing*, угор. *zöldmarketing*, італ. *marketing verde*; пол. *kryzys ekologiczny*, англ. *ecological crisis*, румун. *criză ecologică*, фр. *crise écologique*; пол. *izolacja geograficzna*, нім. *geographische Isolation*, порт. *isolamento geográfico*; пол. *inżynieria genetyczna*, англ. *genetic engineering*, італ. *ingegneria genetica*; пол. *system Libicha*, англ. *Libich system*, нім. *das System von Libich*; пол. *agroekologia*, англ. *agroecology*, нім. *Agrarökologie*, італ. *agroecologia*; пол. *kod genetyczny*, англ. *genetic code*, нім. *genetischer Code*, фр. *code génétique* тощо.

Як можемо зауважити, в польській екологічній терміносистемі інтернаціоналізми представлені термінами-словами, епонімічними одиницями, синтаксичними конструкціями.

Варто додати, що використання екологічних термінів, похідних від іншомовних лексем, відбувається з їх відповідною графічною, фонетичною, морфологічною та семантичною адаптацією. Іншомовні основи беруть участь у творенні похідних термінів-слів: *absorpcja, absorben; bioindykacja, bioindyfikator; kompost, kompostownik, kompostowanie; recykling, recykлизacja, upcykling; label, labeling; ekotrend, ekotrendowy; stenotopy, stenotopizm*; та у творенні екологічних термінів – складних слів: *biochemia, biogeografia, ekokatastrofa, ekofirma, ekokosmetyk, ekozakupy, ekorozwój, hydrogeologia, hydrologia, hydroterapia, litobiosfera, stratosfera, sufozja, termoregulacja*.

На думку М. Вербенец, з питанням інтернаціоналізації лексичного складу мови на сьогодні пов'язаний процес нормування термінології.

«Гармонізація термінологічного лексикону, як позиція сучасних термінологів, полегшує рух професійної комунікації на міжнародній арені. Саме ці ідеї складають наукову основу, зокрема, Варшавської термінологічної школи, серед представників якої є такі вчені, як С. Гайда, М. Мазур, В. Новицький, З. Стоберський та інші» (Вербенец 64).

Вивчаючи екологічну терміносистему польської мови, зазначимо, що вагому групі запозичень становлять інтернаціоналізми, які поповнили лексикон польської мови. Зауважимо, що процес інтернаціоналізації та стандартизації нових термінологічних одиниць досить тривалий, що й засвідчують відповідні міжнародні документи. Наприклад, спеціальний документ «International Unification of Concepts and Terms», розроблений Міжнародною організацією стандартів (ISO). У ньому зазначено, «що для успіху в кооперації, контактах та обміні термінологічною інформацією технічні терміни повинні мати однакове значення в усіх мовах, де їх використовують» (Вербенец 65).

Висновки та перспективи дослідження. Отже, до складу запозичених термінів екологічної терміносистеми польської мови входять прямі й опосередковані іншомовні терміни з грецької, латини, англійської, німецької, французької, італійської та інших мов, а також інтернаціоналізми. Зазнавши графічної, фонетичної, морфологічної, семантичної адаптації, чужомовні екологічні терміноодиниці, виявляють ще й високу словотвірну активність. Тобто запозичення – одне з найпродуктивніших шляхів поповнення лексичного складу екотермінології польської мови. Залучення чужомовних термінів дає змогу органічно вписуватись у світовий науково-технічний контекст.

Список використаної літератури

- Вербенец, Мая. «Лексико-семантичні процеси в сучасній юридичній термінології». *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, вип. 11, 2005, с. 54–65.
- Кияк, Тарас, Огуй, Олександр, і Науменко, Анатолій. *Теорія і практика перекладу*. Вінниця: Нова Книга, 2006.
- Ктитарова, Неонела. «Формування і розвиток металургійної термінології в Україні». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія *Проблеми української термінології*, № 453, 2002, с. 526–29.
- Bryła, Henryk. *Leksykon ekologii i ochrony środowiska*. Gdańsk: Tempus, 2002. URL: <https://www.ekologia.pl/wiedza/slowniki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/absorpcja>
- Bugajski, Marian. *Polska terminologia poligraficzna: studium semantyczne na wybranych działach*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1977.
- Encyklopedia języka polskiego*, pod redakcją Stanisława Urbańczyka. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991.
- Grynkiewicz, Mark. «Stan i potrzeby badań nad polskim słownictwem muzycznym». *Język. Teoria – Dydaktyka. Materiały IX Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, 1990, s. 187–9.
- Horyń, Ewa. «Kilka terminów prawnych z Ksiąg sądowych wiejskich klucza jazowskiego (1663–1808)». *Język Polski*, z. 3, 2004, s. 184–92.

- Lukszyn, Jerzy, Zmarzer, Wanda. *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych UW, 2001.
- Maćkiewicz, Jolanta. Wyrazy międzynarodowe (internacjonalizmy) we współczesnym języku polskim. *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. T. 2. Wrocław, 1993, s. 525–32.
- Waniakowa, Jadwiga. *Polska naukowa terminologia astronomiczna*. Kraków: Wydawnictwo IJP PAN, 2003.

References

- Verbeniets, Maia. "Leksyko-semantyczni protsesy v suchasni yurydychnii terminolohii". Actual issues of Ukrainian linguistics: theory and practice. iss. 11, 2005, pp. 54–65.
- Kyiak, Taras, Ohui, Oleksandr, and Naumenko, Anatolii. *Teoriia i praktyka perekladu*. Vinnytsia: Nova Knyha, 2006.
- Kytarova, Neonela. "Formuvannia i rozvytok metalurhiinoi terminolohii v Ukraini". *Herald of L'viv Polytechnic National University "Problems of Ukrainian Terminology"*, no. 453, 2002, pp. 526–29.
- Bryła, Henryk. *Leksykon ekologii i ochrony środowiska*. Gdańsk: Tempus, 2002. ekologia.pl/wiedza/slowniki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/absorpcja
- Bugajski, Marian. *Polska terminologia poligraficzna: studium semantyczne na wybranych działach*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1977.
- Encyklopedia języka polskiego*, edited by Stanisław Urbańczyk. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991.
- Grynkiewicz, Mark. "Stan i potrzeby badań nad polskim słownictwem muzycznym". *Język. Teoria – Dydaktyka. Materiały IX Konferencji Młodych Językoznawców-Dydaktyków*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, 1990, s. 187–9.
- Horyń, Ewa. "Kilka terminów prawnych z Ksiąg sądowych wiejskich klucza jazowskiego (1663–1808)". *Język Polski*, z. 3, 2004, s. 184–92.
- Lukszyn, Jerzy, Zmarzer, Wanda. *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych UW, 2001.
- Maćkiewicz, Jolanta. Wyrazy międzynarodowe (internacjonalizmy) we współczesnym języku polskim. *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. T. 2. Wrocław, 1993, s. 525–32.
- Waniakowa, Jadwiga. *Polska naukowa terminologia astronomiczna*. Kraków: Wydawnictwo IJP PAN, 2003.

Стаття надійшла до редколегії 03.09.2018

Комісарова Анастасія, і Скорук Ірина. «Відіменні прізвища жителів смт Володимирець Рівненської області». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 81–90.
Komissarova, Anastasia, and Skoruk, Iryna. "The Volodymyrets Village of Rivne Region Residents' Surnames Derived from First Names". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 81–90.

УДК 811.161.2'373.232

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-81-90>

ВІДІМЕННІ ПРИЗВИЩА ЖИТЕЛІВ СМТ ВОЛОДИМИРЕЦЬ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анастасія Комісарова, Ірина Скорук

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті проаналізовано відіменні прізвища жителів смт Володимирець Рівненської області. З'ясовано, що прізвища лексико-семантичного способу творення співвідносні з власними особовими іменами, переважно християнськими за походженням, та їхніми розмовними варіантами. Виявлено, що серед прізвищ морфологічного способу творення переважають антропоніми з формантом *-ук /-юк*. Проведений аналіз репрезентує церковно-християнські, давньослов'янські та запозичені імена.

Ключові слова: антропонім, прізвище, власна особова назва, церковно-християнське ім'я, давньослов'янське ім'я.

Komissarova Anastasia, Skoruk Iryna. The Volodymyrets Village of Rivne Region Residents' Surnames Derived from First Names. The article analyzes Volodymyrets village of Rivne region residents' surnames derived from first names. The study has revealed that the surnames, originated in the result of the lexical-semantic way of creation, traditionally correlate with the person's first name, mostly Christian by origin, and its colloquial variants. They represent names in their full form (*Bohdan, Nazar, Panas, Yarema*) or in the form of various folk versions: neutral (*Kost', Kuprii, Panat, Yarosh*), diminutive forms of names (*Hrytsenia, Danyleiko, Romas', Tymoshko*), and rude- pejorative (*Hrytsalo, Vasiuta, Tarakhan*). The surnames *Kalinka, Gaiko, Dulitsa, Liutko* attest to the ancient Slavic names *Kalyna, Gaimir* or *Gaislav, Khristodul, Liutomyr* (or any other composite surname based on *Lut-*). In the analysis of the surnames created by the morphological type of creation, the emphasis is laid on the groups of the anthroponyms characterized by the presence of patronymic and possessive suffixes. They are based mostly on male names (*Ivankiv, Ivashyn, Levenko, Levchuk, Omelchak*), sometimes female (*Maryniak, Odarchuk, Ustych*). The word-forming pattern, ending in *-uk (-'uk)*, *-chuk* is the most productive in the Ukrainian anthroponymy, as evidenced by the analyzed anthroponymic material. The presented and analyzed anthroponimic material confirms the opinion of the researchers that a person's first name is the first and most important source of Ukrainian surnames creation and testifies the importance of further research of regional anthroponymy.

Key words: anthroponym, surname, personal name, church-Christian name, ancient Slavic name.

Вступ. Власні імена людей складають вагомую частину лексики, яка стала важливим джерелом творення українських прізвищ. Учений Ю. К. Редько зазначав: «Коли виникла потреба у розрізненні людей, що мали однакові імена, а згодом у створенні постійних прізвищ, то першою базою для цього стали саме імена – переважно батька, матері або діда» (Сучасні 9). За твердженням науковців, уже в XVI–XVII ст. для позначення особи, крім її імені, використовували й ім'я глави сім'ї, причому осіб чоловічої статі називали за іменем батька, а осіб жіночої статі – за іменем чоловіка або батька (якщо дівчина незаміжня) (Горпинич, і Корнієнко 58). Такі додаткові особові назви могли збігатися і з патронімічними власноіменними утвореннями, і з іменами та їхніми розмовними варіантами.

Прізвище – наймолодший клас українських антропонімів. Однак початок формування лексем, які в різні часи виконували роль додаткових особових назв, припадає на період праслов'янської спільності. Тому кожне сучасне прізвище зберігає в собі історію свого роду, а всі разом вони складають історію народу.

Імена людей, що з'являлися в різні періоди історії українського народу, засвідчують у кожному історичному проміжку часу його рівень культури, становище в суспільстві, релігію, світосприйняття (*Українська мова* 220).

За походженням українські імена поділяють на: слов'янські (імена язичницькі – одноосновні (*Ждан, Милан*), двоосновні (*Всеволод, Ярослав*)); давні запозичення із скандинавських мов (*Ігор, Олег, Ольга*); імена християнські, які з'явилися із запровадженням християнства (*Андрій, Євген, Максим*); сучасні запозичення переважно із західноєвропейських мов (*Артур, Едуард, Віолетта*).

Християнські (календарні) імена – в основному запозичення з грецької, латинської, старогрецької, а також вкраплення з кельтської, тюркської, арабської, перської та ін. мов. Первісно ці імена мали свою особливу форму, узаконену церквою та зафіксовану у святцях. Проте в усному мовленні вони адаптувалися до словотворчого, фонетичного та граматичного ладу української мови, що й стало причиною виникнення народних варіантів християнських імен, які певною мірою засвідчені у таких словниках: «Словарь української мови» Б. Д. Грінченка (Крестные имена людей), «Власні імена людей: словник-довідник» Л. Г. Скрипник та Н. П. Дзятківської, «Словник українських імен» І. І. Трійняка.

«Перелік (звід) церковних імен, або святці, містять близько 3500 чоловічих та жіночих імен, – зауважував І. І. Трійняк у передмові до словника, але «в народі побутувало близько 600, проте й ці були неоднаково поширені» (Трійняк, 6). Звісно, що не всі імена стали джерелом творення прізвищ, але в кожному регіоні (як і в кожному населеному пункті) в основах власних спадкових іменувань дослідники виокремлюють

особові імена, переважно календарні чоловічі імена, як у канонічній, так і народній адаптованій формі.

На думку Л. О. Кравченко, різну кількість прізвищ, утворених від конкретних імен, можна пояснити трьома чинниками: а) популярністю того чи того імені на час творення прізвища; б) наявністю відповідних варіантів імен; в) здатністю іменної основи приєднувати до себе відповідні суфікси (17).

Зважаючи на актуальність дослідження відіменних прізвищ, зазначимо, що кожне ім'я має глибоку історію. Невідомо, коли і як, на якому етапі розвитку суспільства й мови воно виникло. В усі історично відомі періоди людського суспільства існувало особове ім'я його членів. Семантика іменних основ майже не залежить від характеру мови. Наприклад, чоловічі імена, що означають силу, мужність, сміливість, владу, звичайні для більшості народів світу. Семантичні особливості імен кожного етносу засвідчують умови життя, що склалися історично (*Українська мова* 220).

Прикметно, що прізвища, утворені від особових імен, становлять значну частину українських антропонімів, що й засвідчують ономастичні дослідження П. П. Чучки, І. Д. Фаріон, Ю. К. Бабій, Ю. І. Блажчук, Л. О. Кравченко, Л. О. Лісової, Ю. М. Новикової, Г. Д. Панчук, Н. І. Рульової, І. Д. Скорук та інших дослідників.

Незважаючи на розмаїття наукових праць, прізвища деяких регіонів України ще мало вивчені. Певною мірою до них належить і Західне Полісся, зокрема й смт Володимирець Рівненської області.

Один із перших дослідників відіменних прізвищ Ю. К. Редько поділяє ці антропоніми на такі групи: 1) прізвища, утворені від імен шляхом переосмислення: індивідуальна назва (ім'я) предка стала без змін спільною назвою для нащадків; 2) прізвища, мотивовані іменами, які трансформувались у прізвища (прізвиська) тільки в такій формі, яка була індивідуальною назвою окремої, всім відомої особи: а) скорочене (усічене) ім'я, б) зменшена або згрубіла форма імені; 3) прізвища, утворені від імен батька чи матері за допомогою патро- і матронімних суфіксів; 4) прізвища, утворені від імен за допомогою присвійних суфіксів (Редько, *Сучасні* 12–19).

Ономаст у цій кваліфікаційній групі розглядав і деякі прізвища із суфіксом *-ський* (*-цьк-ий*, *-зьк-ий*), так звані аристократичні спадкові назви, які зберігали пам'ять про засновника роду. Як і П. П. Чучка, вважаємо, що всі прізвища з цим формантом вказують на конкретний населений пункт, де проживав першопосіє. Прізвища *Марковський*, *Павловський*, *Яблонський* кваліфікуємо як ойконімні за походженням, які, припускаємо, утворені від таких назв населених пунктів, як Марковичі, Павлівка, Яблунька.

Отже, за поданою схемою проаналізовано й сучасні відіменні прізвища смт Володимирець Рівненської області.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом нашого дослідження є фактичний матеріал (майже 400 сучасних відіменних прізвищ мешканців

сmt Володимирець Рівненської області. Провідними методами дослідження є описовий та історичний, за допомогою яких було здійснено лінгвістичну кваліфікацію засвідчених відіменних прізвищ за їхніми твірними основами і виявлено дохристиянські, календарні (переважно чоловічі) та незначну кількість запозичених імен. Застосовано також метод словотвірного аналізу для з'ясування дериваційної специфіки антропонімів (прізвища лексико-семантичного та морфологічного способів творення), а також прийоми інвентаризації та систематизації.

Мета дослідження – виявити репертуар чоловічих, частково й жіночих, імен, що стали джерелом творення прізвищ; з'ясувати найпродуктивніші і малопродуктивні словотвірні моделі відіменних прізвищ.

Джерелами порівняльного аналізу слугували: «Словник власних імен» І. І. Трійняка, історико-етимологічні словники «Прізвища закарпатських українців» і «Слов'янські особові імена українців» П. П. Чучки, «Сучасні українські прізвища» Ю. К. Редька.

Результати дослідження та дискусія. Для творення відіменних прізвищ, зазначав Ю. К. Редько, послужило більше ніж двісті імен, хоч далеко не всі імена однаковою мірою були використані для цього. Кількість прізвищ, похідних від імен, залежить не стільки від їх популярності, як від наявних у розмовній мові варіантів цих імен, кожен з яких міг стати основою для утворення прізвища за допомогою різних словотворчих засобів (Редько, *Сучасні* 10).

Прізвища, похідні від імен, утворені двома способами: лексико-семантичним (без будь-яких формальних змін) та морфологічним (з додаванням до твірної основи власне патронічних, посесивних і деяких поліфункційних суфіксів). Переходили в розряд прізвищ імена поступово: спочатку виконували роль прізвищ, довго існували як засіб ідентифікації та одночасно характеристики денотат, і лише пізніше перейшли в розряд прізвищ (Редько, *Сучасні* 8). Як стверджує П. П. Чучка, прізвища, як і більшість власних назв, тепер уже не виражають понять: прізвище не характеризує носія, воно лише називає родину і кожного з її членів та індивідуалізує їх серед інших родин (Чучка, *Антропонімія* 246).

Відіменні прізвища **лексико-семантичного способу** творення представлені незначною групою. У ній виокремлено прізвища, похідні від імен у їх повній формі, усічених та у формі різних за структурою народних варіантів.

Унаслідок переосмислення колишніх християнських імен, переважно адаптованих до української мови, з'явилися прізвища *Адам*, *Гапон* (фонетична видозміна імені *Агафон*; Трійняк, 21), *Карп*, *Клим*, *Назар*, *Панас* (видозміна імені *Афанасій*; Трійняк, 47), *Палій* (варіант імені *Пантелеймон*, який став офіційним; Трійняк, 281), *Ярема* (офіційні старі імена *Ярема* і *Веремій* – варіанти календарного імені *Ієремія* / *Єремія*).

Трансформувались у прізвища і слов'янські імена, які давно як імена не вживані в українському антропоніміконі. До них належать:

Бойко. Давнє слов'янське ім'я *Бойко* дотепер зберігають південні слов'яни. За свідченням П. П. Чучки, С. Ільчев кваліфікує ім'я *Бойко* як здрібніле утворення від базового імені *Бойо*, а останнє – як побажальне ім'я від дієслова *боятися* з первісним значенням «хай бояться його всі!», «хай навіває страх!», «хай буде сильним у бою!», М. Шимундич кваліфікує сучасне ім'я *Војко* як похідне від *Војан*, а останнє – як таке, що пішло від аварського *Војан* – 'керівник орди'. Водночас, як і зауважує сербська дослідниця М. Гркович, сучасне хорватське ім'я *Војко* та сербське *Бойко* нині співвідносяться з сербськими та хорватськими іменами слов'янського походження *Bogdan, Bogomir, Borislav, Božidar, Slobodan*.

У східних слов'ян, зокрема і в українців, лексема *Бойко* нині вживається тільки як прізвище та як етнонім (Чучка, *Слов'янські* 70–71).

Мордас. Українське особове ім'я прізвиськового типу, утворене від прізвиська *Мордас* 'ляпас, поличник' (*Словарь* 2: 444), уперше засвідчене в XVI ст. (Чучка, *Слов'янські* 247).

Орешко. Ім'я, яке батьки надавали дитині за її твердість чи впертість, прирівнюючи її до твердості плода *ореха* 'горіха'. Перша згадка в літописах за 1227 рік (Чучка, *Слов'янські* 70–71).

Собко. Саме в такій формі у XVI–XVIII ст. збережені записи імені *Собко*, суфіксального деривата від таких слов'янських двоосновних імен, як *Собѣславъ, Собѣмысльъ, Собѣрадъ, Собѣборъ...* Крім України, здрібніле ім'я *Собко* з XV ст. відоме в Білорусі, а ще раніше – у Польщі (Чучка, *Слов'янські* 326).

Сокіл. Давнє загальнослов'янське особове ім'я за назвою хижого опоетизованого птаха *сокола* (Чучка, *Слов'янські* 326).

Прізвища *Ярош* і *Ярута* також засвідчують давні слов'янські імена українців, що відомі на укр. землях у XVI–XVIII ст.: *Ярош* – розмовний варіант офіційного імені *Ярослав* або *Яромир*; *Ярута* – усічено-суфіксальне утворення від імені *Ярослав* (Чучка, *Слов'янські* 371–372).

Давно як імена не вживають і такі антропоніми, як *Воїна, Воюта, Гайко* (*Гайчук*), *Галець* (*Гальцов*), *Галяс, Войко* (*Войчук*), *Дуліна, Ждан, Жадан* (і похідне *Жданюк*), *Лагода, Лобань, Ломака, Малюк, Русин, Труш, Черпак* та багато інших, які збережені в досліджуваних прізвищах. І лише одне давньослов'янське чоловіче ім'я *Богдан*, що співвідносне з прізвищем, на сьогодні досить поширене серед українців.

З основами усічених імен збігаються такі прізвища:

Сак < *Ісак* (тип усічення – *афереза*);

Зінь < *Зіновій*, *Кость* < *Костянтин*, *Куць* < *[Ми]куць* < *Микула* < *Микола* (Чучка, *Слов'янські* 229–30), *Купрій* < *Купріян* (Трійняк, 186) (*апокопа*);

Панат < *Панкрат* (*синкопа*).

Прізвища, мотивовані пестливими чи згрубілими формами особового імені, вирізняються багатством суфіксальних засобів. П. П. Чучка виділяє

майже 100 суфіксів, які брали участь у збагаченні та урізноманітненні закарпатського репертуару чоловічих імен (Чучка, *Антропонімія* 364). У м. Луцьку виявлено 45 суфіксів, з якими утворені деминутивні та згрубілі розмовні варіанти чоловічих імен, що трансформувались у прізвища (Скорук 121).

Прізвища смт Володимирець репрезентують зменшено-пестливі чи згрубілі форми імен з такими суфіксами:

-к-о: *Вашко* – дериват від імені *Іван* або *Василь*; *Гришко*, *Кречко*; *Ляшко* < *Ілляш* < *Ілля* (Трійняк, 151); *Панько* < *Пантелеймон*; *Пашко*, *Тимошко*.

Лютко < *Лют* (усічення язичницького двоосновного імені на зразок *Лютобор*, *Лютострах*), з XV ст. від нього вже утворені патроніми (Чучка, *Слов'янські* 225).

Мицько < *Миць* < *Михайло* (Трійняк, 238).

На думку П. П. Чучки, ім'я *Мицько* – здрібніло-пестливий варіант розмовного імені *Мица*, який означає 'товстощоче дитя', або виступає як українська карпатська пестлива назва кішки *мыца*, *мыца* (Чучка, *Слов'янські* 243).

-ик (-ік), -чик: *Моцик* < *Моца* < *Моймир* чи *Мойсей*; *Алексейчик*, *Вакулік*, *Давидик*, *Романік*, *Федінчик*, *Хомік*;

Андрусік < *Андрусь* < *Андрій* або *Андріян* (Трійняк, 33–35);

Іляшик < *Ілляш* < *Ілля* (Трійняк, 151).

-ан: *Пацан* < *Пац*, *Паца* або *Пацо*, яке в одних мовах співвідноситься з іменем *Raweł*, в інших – з *Іпатій*, ще в інших – із *Пантелій*, а в деяких – із десятком календарних чол. та жін. імен. Чоловічі імена *Пац*, *Пацко*, як і *Вац*, *Гац*, *Мац*, *Нац*, *Хац*, були поширені в Україні у XVI ст. (Чучка, *Прізвища* 433);

Тарахан < *Тарах* < *Тарас* (Редько, *Словник* 2: 1037).

-к-а: *Калінка* < *Калина* (чол. або жін. ім'я *Калина*) (Чучка, *Слов'янські* 201);

Скорка < *Скор(а)* < *Скоромир*, *Скорослав* (Чучка, *Слов'янські* 322);

-ак-а: *Томака* < *Тома* (*Хома*) (Редько, *Словник* 2: 1060);

-ют: *Калюта* – усічено-суфіксальне утворення від імені *Каленик* (Трійняк, 163); *Васюта*, *Тарасюта*;

-ей: *Маслей* < *Масло* < *Масломет*, *Маслобог* (Чучка, *Слов'янські* 232);

-ейк-о: *Данилейко*, *Парейко*;

-ен-я: *Гриценя* < *Гриць* < *Григорій*, *Григор*;

-ечк-о: *Левечко*, *Лесечко* < *Лесь* < *Олесь* < *Олександр*, *Олексій*;

-ась: *Ромась* < *Рома* < *Роман*;

-ач: *Карпач* < *Карп* (*Карпо*);

-ець: *Адамець*, *Карпець*, *Симонець*;

-иш: *Даниш* < *Дан* < *Данило*;

-іц: *Дуліца* < *Дул* < *Христодул* (Трійняк, 403);

-ал-о: *Грицало* < *Гриць* < *Григорій*;

-ар: *Коцар* < *Коц(ь)*, *Коцьо*, співвідносних із повним іменем *Костянтин* (Трійняк, 182).

-ах: *Юрах < Юра < Юрій*;

-ах-а: *Томаха < Тома*, яке було поширене в минулі століття серед українців та румунів (сучасне укр. *Хома*) (*Чучка, Прізвища* 555).

-ш-а: *Лукша < Лука*.

-ин-а/-ін-а: *Петрина* – варіант імені *Петро*, *Федіна* – імені *Федя* (< *Федір*).

Суфікс -ин-а, на думку дослідників, сягає ще праіндоєвропейського походження, але характерний лише для українського антропонімного словотвору. З цим суфіксом, який первісно виконував здрібніло-зневажливу функцію, були утворені лише варіанти чоловічих імен (*Редько, Сучасні* 132).

Проаналізовані прізвища засвідчують розмовні варіанти імен, та деякі з них, зокрема із суфіксами -ик, -ець, -ко мають подвійну мотивацію.

За свідченням М. Л. Худаша, у XIV–XVIII ст. в українській антропонімній системі форманти -ко, -икъ, -ець були малопродуктивними або й реліктовими патронімічними суфіксами, які водночас могли творити й демінутиви (наприклад, *Степан Шрамко, Іванъ Дубець, Лукьян Мажарикъ*) (124). Дослідник зауважує, що в конкретному випадку без відповідних додаткових відомостей не можна впевнено сказати, чи це відантропонімні назви (патроніми, де батьком або іншим предком *Мажарика* був *Мажар*, а в *Дубця* – *Дуб*), чи індивідуальні власні назви, взяті з демінутивної лексики, або й повні особові назви, успадковані в цій самій формі від батька.

Якщо форманти -ко, -икъ, -ець – поліфункційні, то складні суфікси -ен-ець, -ев-ець, -ов-ець однозначно патронімічні. А це означає, що наведені нижче прізвища – відіменні морфологічні утворення, вони засвідчують повні чи розмовні імена предка роду (переважно діда): *Васьковець, Карповець, Марковець, Мороченець, Олексієвець, Паньковець, Пашковець, Саковець, Ярошовець. Кальковець < Кал(ь)ко < Калин* (*Чучка, Слов'янські* 202).

Як стверджує С. М. Пахомова, іменування за главою сім'ї виявилось найактуальнішим способом визначення людини (83–7). І. М. Железняк пояснює, що основна характеристика патроніма вміщена в тих словотворчих елементах, за допомогою яких від особових імен утворені патронімічні форми, а також у морфологічній структурі особових імен, від яких виникли патроніми (72).

Серед відіменних прізвищ морфологічного способу творення виокремлюємо групи антропонімів за наявністю патронімічних і присвійних суфіксів.

Прізвища з патронімічними суфіксами

-ич, -анич, -евич, -ович: Ю. К. Редько вважає, що за походженням це дуже давні утворення, відомі у східних і південних слов'ян з найдавніших часів.

З цими формантами зафіксовані такі прізвища:

-ич (-іч): *Вакулич, Кузьмич, Мариніч, Устич < Устя < Устина, Хомич*;

-евич, -ович: *Вашкевич, Грицевич, Давидович, Лазаревич, Маринкевич* < *Маринка* < *Марина* (Трійняк, 210); *Мартинович, Остапович, Петрович, Юхневич* < *Юхно* < *Юхим* (Трійняк, 410).

-ук(-'ук), -чук. За допомогою цих суфіксів утворено кількісно велику групу відіменних прізвищ. Вони найпоширеніші в патронімному антропоніміконі. У складі антропонімів суфікс -ук- фіксується в українських писемних пам'ятках з XV ст. Протягом XIX ст. іменування по батькові на -ук- переходять до розряду спадкових прізвищ (Кравченко 92).

-ук(-'ук), -чук: *Андрощук, Борисюк, Веремійчук, Веремчук, Войчук* < *Войко* < *Вой* < *Воїслав* / *Войслав* (Чучка, *Слов'янські* 108), *Гаврилук, Гайчук* < *Гайко* < *Гаїмир, Гаїслав* (Чучка, *Слов'янські* 121), *Гринчук, Грицюк, Давидюк, Данилюк, Денисюк, Дмитрук, Жданюк, Захарчук, Іванчук, Ігнатюк, Ільчук, Климчук, Клімук, Левчук, Лукашук, Лукашук, Ляшук, Макарчук, Максимчук, Матвійчук, Мирончук, Нестерчук, Ніколайчук, Оксенюк, Олексійчук, Омельчук, Онофрійчук, Остапчук, Павлюк, Петрук, Прокопчук, Радчук, Романчук, Савчук, Семчук, Сергійчук, Сидорчук, Симончук, Симонюк, Симчук, Стахнюк* < *Стахно* < *Стах* (варіант імені *Євстахій*); *Тарасюк, Федорчук, Федчук, Юрчук, Якимчук, Яковчук, Яремчук, Ярмолук, Ярошук*.

-ак(-'ак), -чак: *Боцуляк, Гавриляк, Омельчак*.

Лише кілька прізвищ утворено від жіночих імен: *Катрук* < *Катря* < *Катерина*; *Кашенюк* < *Кася* < *Катерина*; *Кашук* < *Каська, Кася* < *Катерина* (Трійняк, 169); *Одарчук* < *Одарка*; *Мариняк*.

-енк-о: *Грищенко, Данильченко, Дмитренко, Євгененко, Макаренко, Остапенко, Павленко, Романенко, Яковенко*.

Прізвища з присвійними суфіксами

У наших матеріалах незначна кількість прізвищ із суфіксами -ів (власне українських за походженням), значно більше фіксацій із формантами -ов, -ев /-єв та -ин/-ін які приєднувалися до різноманітних твірних основ (повні імена, зменшено-пестливі форми) християнських, слов'янських і зрідка запозичених (наприклад, *Темірбай* у прізвищі *Темірбаєв*).

-ів: *Іванків, Івашків, Петрів, Юрків*.

-ов, -ев/-єв: *Антонов, Борисов, Гальцов, Григор'єв, Данилов, Данілов, Єфремов, Іванов, Іськов, Левков, Матвеєв, Пецов, Пецьков* < *Пецо* < *Пецо* (південнослов. гіпокористичне ім'я) (Чучка, *Прізвища* 445); *Романов, Саков, Тарасов, Темірбаєв, Тимофієв, Федоров*.

-ин/-ін: *Данечкін* < *Данечка* < *Дан(ь)* < *Данило*; *Івашин, Манзин* < *Манзя* < *Мануїл, Емануїл* чи *Манислав*; *Нікітін, Степчин* < *Степка* < *Стефанія*; *Тімін* < *Тіма* < *Тимофій* (Трійняк, 361); *Юсин* < *Юся* < *Юстина* (*Устина*).

-иш-ин: *Аврамишин, Кондратишин, Назаришин*. У структурі цих прізвищ виділяємо суф. -иш-ин, однак утворені вони від андронімів (жіночих прізвищ за іменем чоловіка) за допомогою суф. -ин: *Аврамишин* < *Аврамиха* (дружина *Аврама*), *Кондратишин* < *Кондратиша* (дружина *Кондрата* / *Кіндрата*); *Назаришин* < *Назариша* (дружина *Назара*).

Як стверджують дослідники, іменування з присвійними суфіксами були вживані переважно для ідентифікації нижчих та середніх верств українського населення. Доказом цього є пам'ятки XVI ст. поліської антропонімії, де модель *-ов / -ев, -ин* виражала і патронімність, і належність слуги до господаря: *Юрко пана Горностаєвѣ, Гринка пана Полозовѣ* (Кравченко 83–91).

Висновки та перспективи досліджень. Історія не знає такої епохи, коли б у людини не було імені. Коли ж виникла потреба розрізняти людей, які мали однакові імена, то першим джерелом творення для додаткових найменувань стали ті ж самі особові імена. Сьогодні з упевненістю можна казати, що власні імена людей – вагома частина лексики, на основі якої утворена переважна більшість українських прізвищ. Здебільшого вони походили від християнських імен, зокрема від їх розмовних варіантів.

Відіменні прізвища жителів смт Володимирець утворені лексико-семантичним і морфологічним способами. Перша група прізвищ репрезентує імена у їх повній формі (*Адам, Богдан, Назар*) та у формі різноманітних народних варіантів – нейтральних (*Дорош, Ярош, Терех*), здрібніло-пестливих (*Левечко, Ромась, Тимошко*) і згрубіло-зневажливих (*Грицало, Тарасюта, Томаха*).

Відіменні прізвища морфологічного способу творення засвідчують у своїй основі переважно чоловічі імена, адже наші предки частіше називали дітей за іменем батька – глави сім'ї.

Наведений і проаналізований антропонімний матеріал підтверджує думку дослідників, що власні особові імена – перше й найважливіше джерело творення українських прізвищ, та засвідчує потребу у подальших дослідженнях регіональної антропонімії.

Список використаної літератури

- Бабій, Юлія. *Прізвища сучасної Середньої Наддніпряни*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2007.
- Блажчук, Юлія. *Антропонімія Уманщини XII – початку XXI ст.* Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Умань, 2008.
- Горпинич, Володимир, і Корнієнко, Ірина. *Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України*. Дніпропетровськ; Миколаїв, 2006.
- Железняк, Ірина. *Слов'янська антропоніміка*. Київ: Київ, 2011.
- Кравченко, Людмила. *Прізвища Лубенщини*. Київ: Факт, 2004.
- Лісова, Лариса. *Антропонімія півдня Волинської області*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2014.
- Новикова, Юлія. *Семантико-словотвірна структура прізвищ Центральної і Східної Донеччини*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2008.
- Панчук, Галина. *Антропонімія Опілля*. Тернопіль, 2001.
- Пахомова, Світлана. *Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах*. 2-ге вид. Ужгород, 2012.
- Редько, Юліан. *Словник сучасних українських прізвищ*. В 2 т. Львів, 2007.
- Редько, Юліан. *Сучасні українські прізвища*. Київ: Наукова думка, 1966.
- Рульова, Наталія. «Чоловічі імена та їх структурно-словотвірні варіанти в основі прізвищ Західного Поділля». *Studia slovakistica*, вип. 8, 2008, с. 333–44.

- Скорук, Ірина. «Прізвища-імена в антропоніміконі м. Луцька». *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*, № 1 (226), 2012, с.117–23.
- Словарь української мови*, за ред. Б. Д. Грінченка. В 4 т. Київ, 1907–1909.
- Трійняк, Іван. *Словник українських імен*. Київ: Довіра, 2005.
- Українська мова: енциклопедія*, за ред. ред. В. М. Русанівського, і О. О. Тараненка. Київ, 2000.
- Фаріон, Ірина. *Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником)*. Львів: Літопис, 2001.
- Худаш, Михайло. *З історії української антропонімії*. Київ: Наукова думка, 1977.
- Чучка, Павло. *Антропонімія Закарпаття*. Ужгород: Папірус, 2008.
- Чучка, Павло. *Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник*. Львів: Світ, 2005.
- Чучка, Павло. *Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник*. Ужгород: Ліра, 2011.

References

- Babij, Iliya. *Surnames of Modern Middle Naddnieprianshchyna*. PhD Thesis Abstract. Odesa. 2007.
- Blazhchuk, Yuliia. *Antroponimiia Umanshchyny XII – pochatku XXI st.* PhD Thesis Abstract. Uman, 2008.
- Horpynych, Volodymyr, and Korniienko, Iryna. *Antroponimiia Dniprovskoho Pryporizhzhia i sumizhnykh rehioniv Ukrainy*. Dnipropetrovsk; Mykolaiv, 2006.
- Zheliezniak, Iryna. *Slovianska antroponimika*. Kyiv: Kyi, 2011.
- Kravchenko, Liudmyla. *Prizvyshcha Lubenshchyny*. Kyiv: Fakt, 2004.
- Lisova, Larysa. *Antroponimiia pivdnia Volynskoi oblasti*. PhD Thesis Abstract. Lutsk, 2014.
- Novykova, Yuliia. *Semantyko-slovotvirna struktura prizvyshch Tsentralnoi i Skhidnoi Donechchyny*. PhD Thesis Abstract. Odesa, 2008.
- Panchuk, Halyna. *Antroponimiia Opillia*. Ternopil, 2001.
- Pakhomova, Svitlana. *Evoliutsiia antroponimnykh formul u slovianskykh movakh*. 2nd ed. Uzhhorod, 2012.
- Redko, Yulian. *Slovnyk suchasnykh ukrainskykh prizvyshch*. 2 vols. Lviv, 2007.
- Redko, Yulian. *Suchasni ukrainski prizvyshcha*. Kyiv: Naukova dumka, 1966.
- Rulova, Nataliia. “Cholovichi imena ta yikh strukturno-slovotvirni varianty v osnovi prizvyshch Zakhidnoho Podillia”. *Studia slovakistica*, iss. 8, 2008, pp. 333–44.
- Skoruk, Iryna. “Surnames-names in antroponimicon of Lutsk”. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seria: Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, no. 1 (226), 2012, pp. 117–23.
- Slovar ukrainskoi movy*, edited by B. D. Hrinchenko. 4 vols. Kyiv, 1907–1909.
- Triiniak, Ivan. *Slovnyk ukrainskykh imen*. Kyiv: Dovira, 2005.
- Ukrainska mova: entsyklopediia*, edited by V. M. Rusanivskyi, and O. O. Taranenko. Kyiv, 2000.
- Farion, Iryna. *Ukrainski prizvyshchevi nazvy Prykarpatskoi Lvivshchyny naprykintsi XVIII – pochatku XIX stolittia (z etymolohichnym slovnykom)*. Lviv: Litopys, 2001.
- Khudash, Mykhailo. *Z istorii ukrainskoi antroponimii*. Kyiv: Naukova dumka, 1977.
- Chuchka, Pavlo. *Antroponimiia Zakarpattia*. Uzhhorod: Papirus, 2008.
- Chuchka, Pavlo. *Prizvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv: istoryko-etymolohichniy slovnyk*. Lviv: Svit, 2005.
- Chuchka, Pavlo. *Slovianski osobovi imena ukraintsiv: istoryko-etymolohichniy slovnyk*. Uzhhorod: Lira, 2011.

Стаття надійшла до редколегії 03.09.2018

Левчук, Ірина, і Руденко, Ірина. «Гендерні параметри актуалізації акустичних засобів комунікації у творчості Володимира Лиса». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 91–9.
Levchuk, Iryna, and Rudenko, Iryna. "Gender Parameters of Acoustic Means of Communication Actualization in the Works of Volodymyr Lys". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 91–9.

УДК 811.161.3'373:821.161.3.09-1

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-91-99>

ГЕНДЕРНІ ПАРАМЕТРИ АКТУАЛІЗАЦІЇ АКУСТИЧНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА

Ірина Левчук, Ірина Руденко

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті досліджено особливості актуалізації акустичних засобів комунікації в художніх текстах Володимира Лиса; з'ясовано домінуючі мовні репрезентанти серед екстралінгвальних і просодичних компонентів чоловічої та жіночої поведінки; встановлено опорні іменники *сміх, плач, сльоза, кашель, свист, голос, мовчанка* та дієслова *сміятися, реготати, плакати, хлипати, сплюнути, плюватися, кашляти, говорити, казати*; визначено типові ідентифікатори; розглянуто образні маркери посилення експресивності акустичних засобів.

Ключові слова: невербальна комунікація, паравербальні засоби комунікації, акустичні засоби, екстралінгвістика, просодика, вербалізація.

Levchuk Iryna, Rudenko Iryna. Gender Parameters of Acoustic Means of Communication Actualization in the Works of Volodymyr Lys. The article highlights the issue of linguistic means of nonverbalism representation in V. Lys's novels *Jacob's Century* and *Solo for Solomiia* with a focus on the acoustic components. The emphasis is laid on the extra-linguistic characteristics dominance in the artistic texts: laughter, crying, sobbing, coughing, whistling, spitting, etc. The most frequent are the language means for conveying such nonverbal codes as crying and laughing, which primarily mark women's communicative behavior. The main verbal actualizers are the key nouns *laughter, weep, tear*, and verbs *to laugh/burst out laughing, chuckle, cry, weep, sob*, etc. Typically male markers of non verbal means include *cough, whistle, and spitting*, for the actualization of which the author uses the supporting lexemes *to cough, to whistle, to spit/spit out, cough*, etc. Nominations of prosodic means have different degrees of explication in literary texts. To actualize the prosodic component, V. Lys uses the key verbs *to say, to speak*, supporting noun *voice*, and a wide range of attributive identifiers, such as *cheerful, loud, icy, gentle, soft, obeisant, pleasant, serious, weak, sweet, compassionate, tired, hard, trembling, anxious, hoarse, twittering, etc.*

The percentage of nominations with an acoustic component in the descriptions of female behavior is rather high in the novel *Solo for Solomiia*. It is due to the author's desire to make the image of the main character more vivid and expressive. The phrasemes based on crying (*cry, tears, sob, crying, weep*) represent the most numerous group in the descriptions of acoustic means of female behavior. To explicate a woman's crying, the writer uses attributive lexemes *bitterly, passionately, quietly, loudly, sincerely*, as well as phraseological constructions with a non-verbal component: *wash with tears, give way to tears, burst into tears, rolling tears, choking on tears*. Actualizing women's vocal/phonal behavior, V. Lys uses

a large number of nominations of prosodic means, verbalizes pauses, or situational silence. The study has revealed that the expressiveness of language representatives is enhanced by figurative markers – metaphors, comparisons, epithets, metonymy, oxymorons, etc. Acoustic means allow to make an artistic image more expressive, to create a dynamic portrait of the hero, to describe his/her feelings. However, the domineering share in the acoustic characteristics of the characters' behavior is the voice (tone, timbre, pitch), primarily female.

Key words: nonverbal communication, paraverbal means of communication, acoustic means, extralinguistics, prosody, verbalization.

Вступ. У сучасному мовознавстві спостерігаємо зацікавленість дослідженнями невербальних засобів комунікації, що зумовлено, очевидно, усвідомленням вагомості невербального компонента, його частки порівняно з вербальним, у комунікативному акті передачі інформації. Окрім типології невербальних засобів комунікації (Бацевич; Ковалевська; Крейдлин; Солощук), увагу науковців привертають: їх функційне навантаження в процесі комунікації (Ковалинська; Серякова; Ставицька), специфіка невербальної поведінки комунікантів з урахуванням соціолінгвістичних чинників (Бацевич; Ковалевська; Серякова), аналіз способів репрезентації невербальної поведінки персонажів у художньому творі (Гармаш; Дука; Корнєва; Ставицька) тощо. Проте як теоретичні аспекти цього різновиду комунікації, так і особливості його актуалізації у різних дискурсах потребують більш детального вивчення, зокрема щодо специфіки функціонування в художньому тексті. Саме необхідність дослідження невербальних засобів комунікації крізь призму знакової будови національних систем невербальних кодів, встановлення типологічного та індивідуально-авторського їх мовної репрезентації у творах художньої літератури зумовлює актуальність нашої роботи.

Мета дослідження – проаналізувати специфіку актуалізації невербальної комунікації, зокрема акустичного складника, в художніх текстах Володимира Лиса в гендерному вимірі.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом роботи слугували два романи Володимира Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії».

У дослідженні використано метод суцільної вибірки для фіксації мовних одиниць на позначення невербальних кодів у художніх текстах; описовий метод для систематизації фактичного матеріалу й встановлення домінант; метод контекстуального аналізу – для з'ясування семантичної структури опорних лексем і типології їх сполучуваності.

Результати дослідження та дискусія. Традиційно невербальні засоби комунікації в художньому тексті розглядають як «сукупність комунікативно значущих немовленнєвих компонентів, які описують жестово-рухову діяльність персонажів, їх голосову активність, просторові й часові особливості процесу комунікації; такі декоративні елементи, як одяг, аксесуари, стиль зачіски, макіяж, а також ольфакторні (нюхові) характеристики» (Дука 145).

Щоправда, в сучасному мовознавстві існують різні типології невербальних засобів спілкування, серед яких домінують два підходи. Зокрема, Ф. Бацевич враховує найважливіші сенсорні системи людини, а також темпоральні характеристики спілкування. З огляду на ці чинники дослідник вирізняє акустичні засоби (екстралінгвістика, просодика), оптичні (кінесика, проксеміка, графеміка, зовнішній вигляд), тактильно-кінестезичні (такесика), ольфакторні (запахи) й темпоральні (хронеміка) (Бацевич 60). Т. Ковалевська розмежовує невербаліку як загальносеміотичну комунікативну сферу, паравербаліку (міміку, жест, позу) та парафонічні показники (тембр, тон, інтонацію та ін.).

У роботі розглядаємо засоби мовної репрезентації невербаліки, послуговуючись першим класифікаційним підходом, основу якого закладено ще в працях Г. Крейдліна. Варто зауважити, що науковець відзначив складність гендерного аспекту невербальної семіотики, пов'язуючи її з емоційним складником.

Дослідивши мовні репрезентанти акустичних засобів у романі «Століття Якова», простежуємо домінування екстралінгвальних характеристик, зокрема фізіологічних реакцій: сміху, плачу, ридання, кашлю, свисту, плювання тощо. Найбільше зафіксовано мовних засобів для передачі таких невербальних кодів, як плач та сміх. Оскільки сміх як компонент невербаліки гендерно стереотипний, то за цією ознакою варто вирізняти жіночий сміх, як-от: «Коли побачила Якова, **засміялася, хрипко, не по-міськи...**» (Лис, *Століття* 17); «**Дрібно засміялася**» (Лис, *Століття* 57); «Зося **сміялася тихенько** – лоскітно від трави, казала» (Лис, *Століття* 116); «Улянка **засміялася. Дзвінко, по-дівочому** чи навіть **по-дитячому**» (Лис, *Століття* 137); «І, не дочекавшись відповіді, побігла, **заливаючись сміхом-дзвіночком по дворі**» (Лис, *Століття* 146); «Олька **засміялася, і вони тихо зашепталися**» (Лис, *Століття* 231).

Прикметно, що для актуалізації цього виду сміху автор здебільшого послуговується дієслівною лексемою *сміятися / засміятися*. Водночас, характеризуючи жіночий сміх, В. Лис використовує лексеми-ідентифікатори *хрипко, дрібно, тихенько, дзвінко; не по-міськи, по-дівочому, по-дитячому* тощо.

Описуючи невербальну поведінку чоловіків, автор звертає увагу на типові її вияви в ситуаціях радості, іронізування та ін. Домінувальною лексемою для вербалізації чоловічого сміху виступає дієслово *сміятися / засміятися*, спорадичною – *реготати*, однак атрибутивних компонентів фіксуємо значно менше, наприклад, *хрипко*: «Ось що він збагнув і **хрипко засміявся**» (Лис, *Століття* 54); «Капітан Едмунд **засміявся**» (Лис, *Століття* 74); «Князь Радзивіл також **сміявся**» (Лис, *Століття* 96); «На станції, куди приїхали після двох днів і ночей дороги, без хліба, тільки з кухлем води, він із вагона з хомутом у руках вийшов, есес, зобачивши таке диво, **зареготав**» (Лис, *Століття* 158). Серед мовних репрезентантів сміху спорадично представлені фразеологічні конструкції, як-от: «– Твою

матір, – лайнувся було Яків, але тут його **став розбирати сміх**» (Лис, Століття 136).

Реакція плачу показує емоції та психологічний стан людини, що типові для вираження суму, рідше – страху. Ці поведінкові маркери більш характерні для жіночої статі: «Улянка **плаче. Плаче, плечі здригаються...**» (Лис, Століття 32); «Вона **забилася в плачі. У нього на грудях. І доки плакала, відчув, що має робити далі...**» (Лис, Століття 43); «...Припавши до його грудей, **ревню й голосно заплакала**» (Лис, Століття 127); «Вона притулила крихітне створіння до грудей і раптом відчула, як по щоці **котиться сльоза**» (Лис, Століття 131); «Параска **плакала... Заливалися сльозами менші**» (Лис, Століття 154); «Тут Зося не витримала й **забилася в істеричному плачі. Плакала й бурмотіла якісь слова**» (Лис, Століття 157).

Здебільшого автор актуалізує цей вид невербальної поведінки через ключове дієслово *плакати*, нерідко для емотивного увиразнення застосовує фразеологічні конструкції, як-от: **заливатися сльозами, забитися в плачі, сльози котяться** тощо.

Значно меншою мірою плач репрезентовано в чоловічій поведінці, для якої цей екстралінгвальний засіб комунікації нехарактерний. Прикметно, що В. Лис, описуючи плач чоловіка, використовує опорну лексему *сльоза* в однині. Наприклад: «**Сльоза раптом вибігла Якову на щок...**» (Лис, Століття 102); «Раптом він відчув, як **на щок** з його старечого ока **викотилася сльоза**» (Лис, Століття 237).

До типово чоловічих засобів невербаліки належить *плювання* як фізіологічна реакція. Це своєрідна звичка, яка відбувається миттєво, не усвідомлено – чи від паління, чи від нервозності, чи як прояв особливостей характеру. Зазвичай ми негативно ставимося до плювання, але в повсякденному житті часто спостерігаємо таку реакцію. У досліджуваних текстах простежуємо здебільшого чоловічі плювання. Прикметно, що цей прояв невербальної поведінки домінує в романі «Століття Якова», головний герой якого – чоловік, як-от: «– Дурень, – **сплюнув** Яків і пішов на Улянчиного родича» (Лис, Століття 34); «– Шляхтянка, кажеш? – **Сплюнув** і відчув, що кров **виплюнув**. – То чого ж вона... така?» (Лис, Століття 77); «Він грюкнув хвірткою, а далі, на вулиці, враз зіщулився, **сплюнув**, забурмотів собі щось під ніс» (Лис, Століття 79); «Яків ще раз шльопнув її по тій дупці, яку хотілося поцілувати, **сплюнув** і пішов до хати» (Лис, Століття 136); «Яків мовчки **сплюнув**» (Лис, Століття 146). Серед мовних репрезентантів такої фізіологічної реакції переважають дієслова минулого часу: *сплюнув, виплюнув*.

Варто зауважити, що нетиповий для жіночої статі вияв невербальної поведінки в тексті фіксуємо на прикладі плювання жінки. У такому випадку це прояв норовливого характеру, невихованості, грубості, незгоди з оточенням, як ми звикли реагувати на схоже, або ж просто злості, що спостерігаємо в таких рядках: «– Тьху... Потороч... Дочка **сплюнула** й пішла

собі» (Лис, *Століття* 20); «Так казав він, Ольга сердилася, **спльовувала**, йшла, верталася на другий день, щоби щось ще принести, али до Оленки не чіплялася» (Лис, *Століття* 44); «Свекруха теж **плювалася** – де то видано, щоби жінка курила, – але Зося мовчала» (Лис, *Століття* 129).

Зазначимо, що для увиразнення нетипової поведінки персонажів жіночої статі, письменник використовує опорні дієслова *сплюнути, виплюнути, плюватися, спльовувати*.

З-поміж екстралінгвальних засобів невербальної поведінки найменш актуалізовано кашель (фіксуємо двічі в чоловічій поведінці): «Яків хоче сказати «переконатися, що я ще живий?», але **закашлюється. Кашляє довго й натужно**» (Лис, *Століття* 13) та свист (типово чоловічий маркер поведінки): «Прокіп трохи знітився. **Присвиснув**. Зирнув пильно, очі насмішки продають» (Лис, *Століття* 73).

Номінації просодичних засобів мають різний ступінь експлікації в художньому тексті. Як зауважує Л. Ставицька: «Високий/ низький голос як гендерно релевантна характеристика разом з іншими просодичними ознаками здатен диференціювати жанрово-стилістичні реєстри мовного самовияву особистості» (316–7).

Просодика в романі досить розмаїта, це ще раз переконує, що автор передав різні відтінки голосу, які доповнюють інтонація й тон, створивши реалістичні уявлення про особистість героїв, їх психічний стан, індивідуальні психологічні особливості, вік тощо. Наприклад: «– Федотиха оглянулася, **стишила голос**» (Лис, *Століття* 21); «– Яшко почув, як **голос його мамі із тривожного став веселішим**» (Лис, *Століття* 21); «**Сказав тихо, але твердо, дуже твердо**» (Лис, *Століття* 39); «Тимоше! – **хрипкий звук**, що вирвався з горла, впав у сніг» (Лис, *Століття* 55); «– Якове! Яшо! – Улянка **гукнула не своїм голосом**» (Лис, *Століття* 55); «– Яків Платонович, якщо не помиляюся? – **сказав чоловік поштивим приємним голосом**» (Лис, *Століття* 82); «Чоловік **говорив убивчо-спокійно**» (Лис, *Століття* 83); «**Голос був лагідним-лагідним і крижаним воднораз**» (Лис, *Століття* 83); «Яків **казав те так солодко й покірно**, що сам здивувався» (Лис, *Століття* 85); «**Голос чоловіка ледь полагіднішав**» (Лис, *Століття* 85).

Для актуалізації просодичного компонента В. Лис використовує ключові дієслова *говорити, казати*; опорний іменник *голос* та широкий спектр атрибутивних ідентифікаторів, як-от: *лагідний, крижаний, хрипкий, солодкий, твердий, веселіший, тривожний, приємний, поштивий* тощо.

Зміни в просодичних характеристиках увиразнюють типову жіночу поведінку, спрямовану на зваблення чоловіка. Наприклад: «**Одказала Ярина солодким голосом**» (Лис, *Століття* 22); «**Про що ви, пане улан, сказала непідробно-здивовано (таким був її голос)**» (Лис, *Століття* 81).

Варто зазначити, що частка номінацій акустичних компонентів жіночої поведінки виразно переважає у романі «Соло для Соломії», що, очевидно, зумовлено прагненням автора деталізувати образ головної

героїні. Зокрема, серед екстралінгвальних характеристик домінують *плач* і *сміх*. Для вербалізації жіночого сміху В. Лис найчастіше з типовими опорними лексемами використовує прикметникові та прислівникові ідентифікатори *тихий, дзвінкий; дрібно, стиха, щасливо, лукаво, дзвінко, тихенько, голосно, розливисто* та ін., наприклад: «...а потім подвір'ям **дзвінкий сміх розсипала**» (Лис, Соло 35); «**Щасливо сміється Соломійка**» (Лис, Соло 96); «**Соломія стиха засміялася**» (Лис, Соло 249); «– Справді? – **Оленка дрібно засміялася**» (Лис, Соло 363) тощо.

Нерідко для вербалізації сміху автор застосовує образні маркери, зокрема такі стилістичні засоби, як метафора й епітет: «**Дрібний тихий смішок полоскотав квіточки-дзвоники**» (Лис, Соло 36); «**Тихенький смішок бризнув і згас**» (Лис, Соло 97); порівняння: «**І лукаво так, маленькою змійкою-смішечкою на вустах...**» (Лис, Соло 86); «**Як кіт на сало поглядає, сміхочки з торби висипає**» (Лис, Соло 105).

Зазначимо, що для характеристики жіночого сміху автор здебільшого актуалізує як опорну лексему дієслово *сміятися*, спорадично – *реготати*, однак фіксуємо й іменники однини й множини, як-от: *сміх, смішок, сміхочки*. Крім того, простежуємо фразеологічні конструкції, наприклад: *сміхочки з торби висипає, сміх покотився, сміх розсипала* та ін.

Для вербалізації чоловічого сміху автор типово послуговується дієслівною лексемою *сміятися*, зрідка – *реготати*. Серед атрибутивних компонентів домінують: *радо, задоволено, щасливо, хрипувато, стиха, широко, розкотисто, гірко*. Порівняймо: «А він **сміявся – радо, задоволено, щасливо**» (Лис, Соло 46); «Він **зайшовся гірким істеричним сміхом**» (Лис, Соло 76); «Він **хрипувато сміється**» (Лис, Соло 111); «**Стиха засміявся він**» (Лис, Соло 235); «Він **засміявся. Широко, розкотисто і в той же час гірко**» (Лис, Соло 291); «Юрко **задоволено реготав**» (Лис, Соло 329).

Варто зауважити, що в романі «Соло для Соломії» репрезентовано й груповий сміх – жіночий, як-от: «А **решта так і приснули, сміх по шосейці аж до Любовня покотився**» (Лис, Соло 59); «Жінки **регочуть – голосно, розливисто**» (Лис, Соло 223); «Жінки **засміялися – ходімо, ходімо**» (Лис, Соло 224) або чоловічо-жіночий: «**Поподекували й посміялися**» (Лис, Соло 12).

Найбільш численну групу в характеристиці акустичних засобів жіночої поведінки становлять фраземи *плачу*, як-от: *плач, сльози, хлипати, плакати*. Очевидно, автор навмисно на мовному рівні підкреслює сентиментальність, вразливість, подекуди надмірну чутливість жінок тощо. Оскільки роман про жіночу долю, то, відповідно, й про жіночі почуття, біль, тривогу, сум, страх тощо. Мовні репрезентанти *плачу* вказують на інтенсивність вияву цього екстралінгвального засобу, створюючи своєрідну градацію: «**Соломія спершу заплакала**» (Лис, Соло 26); «**Раїса хлипала, як маленька**» (Лис, Соло 320); «**І тут вона не стрималася, вибухнула плачем, спершу ледь чутним, як шелест весняного дощу, котрий ще тільки підходить – теплий і несмілий.**»

Потім плач став наростати» (Лис, Соло 117); **«Почувши такі слова, залилася рясними сльозами, забилася в плачі»** (Лис, Соло 111).

Зазначимо, що для характеристики жіночого плачу автор застосовує такі атрибутивні лексеми, як: *ревно, рясно, тихо-тихо, голосно, щиро*, а також фразеологічні конструкції з невербальним компонентом, зокрема: *вмиватися сльозами, дати волю сльозам, заливатися слізьми, котяться сльози, давитися плачем*. Наприклад: **«Вмивалися рясними сльозами»** (Лис, Соло 17); **«Покотилися сльози у Марії. Тихі й солоні»** (Лис, Соло 179); **«Дала волю сльозам»** (Лис, Соло 325).

В аналізованому тексті лише двічі фіксуємо прояв плачу в чоловіків. З цього можна зробити висновок, що для автора не настільки важливо показати цю емоцію в чоловіків, як у жінок: **«Випивши, він ставав сентиментальним, аж сльози виступали»** (Лис, Соло 25); **«І він заплакав. Скупо, але гірко»** (Лис, Соло 357).

Гендерна маркованість *плювання* у творі виявляється здебільшого на семантичному рівні. Зокрема, і в чоловіків, і в жінок спостерігаємо таку комунікативну особливість поведінки, порівняймо: **«Закашлявся і виплюнув згусток крові»** (Лис, Соло 22); **«Сплюнув»** (Лис, Соло 123); **«Він спльовує і раптом завмирає»** (Лис, Соло 243) і **«Рипина сплюнула, осудливо хитнула головою»** (Лис, Соло 189); **«Вірка аж присвиснула та затим сплюнула набік»** (Лис, Соло 306). Однак у жіночій поведінці це знак несхвалення, осуду, заперечення. Водночас опорна лексема для репрезентації плювання – дієслово *сплюнути*.

Зрідка автор вдається до таких акустичних характеристик поведінки персонажів, як *кашель*: **«Захарчало в грудях, він закашлявся»** (Лис, Соло 22); **«Він прокашлявся, як міг, і почав співати»** (Лис, Соло 361) (цю рису спостерігаємо тільки в чоловічій поведінці) і *свист*: **«Вірка аж присвиснула та затим сплюнула набік»** (Лис, Соло 306) (попри узвичаєну чоловічу маркованість цей вияв невербаліки зафіксовано в жіночій поведінці).

Порівняно з романом «Століття Якова» в цьому тексті просодика представлена більшою кількістю опорних лексем та ідентифікаторів. Автор частотніше показує зміни тону й інтонації в жінок, аніж у чоловіків, щоб яскравіше розкрити психологічний стан героїв та їхній характер: **«Тихо й урочисто якось сказала Соломійка»** (Лис, Соло 37); **«Голос у дівчини тремтів»** (Лис, Соло 60); **«Спробувала у мову цвяшка, хоть і м'яким голосом, забити»** (Лис, Соло 86); **«Ніжно мовила Соломія»** (Лис, Соло 178); **«Суворо сказала Марія»** (Лис, Соло 179); **«Сказала Руфина з якоюсь особливою інтонацією»** (Лис, Соло 182); **«...Вірка вигулькує з вилами й серпом у руках і репетує на штири горлянки з виглядом хуже есесівського офіцера»** (Лис, Соло 308) та ін.

В. Лис, описуючи просодику героїв, використовує такі увиразнювальні лексеми: *тихо, урочисто, м'яко, ніжно, хрипко, гнівно, презирливо* тощо. Серед ідентифікаторів *голосу* фіксуємо атрибутивні

характеристики: *гучний / не гучний, м'який, приємний, серйозний, скрадливий, слабкий, співчутливий, стомлений, тремтячий, щебетливий*, як-от: **«Голос виявився не гучним»** (Лис, Соло 197); **«Голос його був стомлений»** (Лис, Соло 208); **«Сказала вона тремтячим голосом»** (Лис, Соло 254); **«Чує вона голос Петра, та якийсь скрадливий, начеб його й не його»** (Лис, Соло 177).

Письменник, деталізуючи просодичні компоненти, надає їм образності, підкреслюючи знакову вагомість акустичних засобів для портретування персонажів, як-от: **«Та голос у мамі хоч ніби й сердитий, та не вороною каркає, а ластівкою до їх обох підлітає, тоже на двох птахів, один з яких до вирію одлітати мусить, схожих. І випорхує той щебетливий голос вгору, мовби хоче більшого простору, та їх за собою кличе»** (Лис, Соло 85).

Закономірно, що для актуалізації жіночої голосової поведінки автор послуговується більшою кількістю номінацій просодичних засобів, вербалізуючи зокрема паузацію або ситуативне мовчання. Наприклад: **«– Я Руфина, – сказала після короткої мовчанки Руфина, і голос у дівчини тремтів, добре було чути»** (Лис, Соло 60); **«Віталія боролася з тим клубком, і з мовчанкою, що знову настала, і з тишею і відсутністю слів у них обох»** (Лис, Соло 51); **«Соломія тико киває головою – не, ни проти. У неї відібрало мову»** (Лис, Соло 296).

В. Лис цілком слушно вдається до різних мовних репрезентантів для відображення голосового діапазону жіночої манери поведінки, специфіки інтонаційного малюнка їхнього мовлення, адже «жінки частіше використовують інтонаційні засоби для вираження багатьох значень, тоді як чоловіки у подібних мовних ситуаціях зазвичай вдаються до засобів лексики і граматики» (Ставицька 317).

Висновки та перспективи досліджень. Отже, звукові коди невербальної комунікації з різною інтенсивністю актуалізовані в романах В. Лиса «Століття Якова» та «Соло для Соломії», що зумовлено гендерною диференціацією вияву акустичних засобів і тематикою текстів. Екстралінгвальні та просодичні компоненти експліковано найчастіше безпосередньо через ключові іменники (*сміх, плач, сльоза, кашель, свист, голос, мовчанка*) та дієслова (*сміятися/ засміятися, реготати, плакати, хлипати, сплюнути, виплюнути, плюватися, кашляти, говорити, казати*), що нерідко уточнені ідентифікаторами (прикметниками, прислівниками тощо). Експресивність мовних репрезентантів посилюють образні маркери: метафори, порівняння, епітети, метонімії, оксиморони та ін. Акустичні засоби дозволяють увиразнити художній образ, створити динамічний портрет героя, описати його почуття. Однак домінуючу частку в акустичних характеристиках поведінки героїв займає голос (тон, тембр, висота), насамперед жіночий.

Перспективи дослідження вбачаємо в порівнянні гендерних параметрів мовної репрезентації акустичних засобів комунікації в інших текстах В. Лиса.

Список використаної літератури

- Бацевич, Флорій. *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ, 2004.
- Гармаш, Олена. «Гендерные особенности невербальной коммуникации в художественном тексте». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, т. 24 (63), № 4, ч. 2, 2011, с. 226–30.
- Дука, Марія. «Мовна репрезентація невербальних засобів комунікації як об'єкт навчання майбутніх філологів читання творів англomовної художньої літератури». *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Педагогіка та психологія*, № 22, 2013, с. 144–51.
- Ковалевська, Тетяна. *Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування*. Одеса, 2001.
- Ковалинська, Інна. *Невербальна комунікація*. Київ, 2014.
- Корнева, Людмила. «Мовна репрезентація невербальної поведінки героїв художнього твору та її роль у тексті». *Філологічні науки*, вип. 1 (7), 2011, с. 114–21.
- Крейдлин, Григорий. *Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык*. Москва, 2002.
- Лис, Володимир. *Соло для Соломії*. 2-ге вид. Харків, 2015.
- Лис, Володимир. *Століття Якова*. 3-тє вид. Харків, 2016.
- Серякова, Ирина. *Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках*. Киев, 2012.
- Солощук, Людмила. «Невербальная коммуникация: ее место и перспективы исследования в современной лингвистике». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, № 635, 2004, с. 170–3.
- Ставицька, Леся. *Гендер: мова, свідомість, комунікація*. Київ, 2015.

References

- Batsevych, Florii. *Osnovy komunikatyvnoi lnhvistyky*. Kyiv, 2004.
- Garmash, Olena. "Gender features of nonverbal communication in the works of fictions". *Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Filology. Social communicatios*, vol. 24 (63), no. 4, part 2, 2011, pp.226–30.
- Duka, Mariia. "The verbal representation of non-verbal signals as the object of teaching future philologists to read modern English fiction". *Visnyk of Kyiv National Linguistic University Series Pedagogy and Psychology*, no. 22, 2013, pp. 144–51.
- Kovalevska Tetiana. *Komunikatyvni aspekty neirolnhvistychnoho prohramuvannia*. Odesa, 2001.
- Kovalynska Inna. *Neverbalna komunikatsiia*. Kyiv, 2014.
- Kornieva Lyudmila. "Speech representation of non-verbal behavior of the heroes of the literary work and its role in the text". *Filolohichni nauky*, iss. 1 (7), 2011, pp. 114–21.
- Krejdlin, Grigorij. *Neverbal'naja semiotika: Jazyk tela i estestvennyj jazyk*. Moskva, 2002.
- Lys, Volodymyr. *Solo dlia Solomii*. 2nd ed. Kharkiv, 2015.
- Lys, Volodymyr. *Stolittia Yakova*. 3rd ed. Kharkiv, 2016.
- Serjakova, Irina. *Neverbal'nyj znak kommunikacii v anglojazychnyh diskursivnyh praktikah*. Kiev, 2012.
- Soloshhuk, Ljudmila. "Neverbal'naja kommunikacija: ee mesto i perspektivy issledovanija v sovremennoj lingvistike". *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University*, no. 635, 2004, pp. 170–3.
- Stavytska, Lesia. *Hender: mova, svidomist, komunikatsiia*. Kyiv, 2015.

Стаття надійшла до редколегії 17.08.2018

- Нестерчук, Оксана. «Антропоніми роману-балади М. Нестерчука "Блакитна сарна"». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 100–7.
- Nesterchuk, Oksana. "Anthroponyms in the Novel-ballad "Blue Chamois" by M. Nesterchuk". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 100–7.

УДК 811.161.2'28'373.23(477.81/.82):821.161.2.08(477.82)Нестерчук

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-100-107>

АНТРОПОНІМИ РОМАНУ-БАЛАДИ М. НЕСТЕРЧУКА «БЛАКИТНА САРНА»

Оксана Нестерчук

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті проаналізовано творення офіційних та неофіційних найменувань мешканців села Затишся (за романом М. Нестерчука «Блакитна сарна»). Виявлено словотвірні типи з продуктивними та непродуктивними суфіксами у варіантах імен. Виділено лексико-семантичні мотиваційні групи прізвиськ героїв роману. Встановлено, що в прізвищевих дериватах переважають поліфункційні форманти відіменного походження. Порівняно художні антропоніми з говірковими записами («Силенська гуторка» Г. Аркушина).

Ключові слова: прізвища, прізвиська, власні імена, варіанти імен, словотвір, продуктивні та непродуктивні суфікси.

Nesterchuk Oksana. Anthroponyms in the Novel-ballad "Blue Chamois" by M. Nesterchuk. The article elucidates the issue of creating official and informal names of the village of Zatyshshia residents (based on the novel "Blue Chamois" by M. Nesterchuk). The study has revealed the word-forming patterns with productive and unproductive suffixes in the proper name variants and classified the novel characters' nicknames in the lexical-semantic motivational groups. The study has revealed that multifunctional formants derived from the first names dominate in the surname derivatives. We have revealed 65 anthroponyms in the novel, including 29 official proper personal male names and 12 female; 11 male and 27 female names have been recorded only in variants. There are also versions formed by compounding: Kots-Kutsky, Moschniaha-Mighty, Motsuhyria-Mochurad, Moshenets-Moschniaha-Mighty.

Most surnames (12) are with multifunctional formants, ending in *-uk*, *-chuk*, there are also 5 names with suffixes *-sky*, *-tsky*, and 4 surnames on *-k-o*. Such names are formed in a lexico-semantic way, and are based on the calendar names of the founders or indicate to their place of residence. Among the lexical-semantic motivational groups of nicknames, we have revealed 10 names formed from the name or surname of a husband or the street name of the husband's family. There are 21 nicknames of UPA fighters among the anthroponyms of this group. The origin of them is not clear from the novel plot.

Key words: anthroponyms, surnames, nicknames, proper names, variants, word formation, productive and unproductive suffixes.

Вступ. Роман-балада Мирона Нестерчука «Блакитна сарна» повертає нас у важкі часи періоду Другої світової війни та боротьби українців за вільну державу. Описані події відбуваються у с. Затишшя та навколишніх населених пунктах. Зауважимо, що жителі с. Сильно сучасного Ківерцівського району Волинської області стали прототипом мешканців описаного Затишшя. Автор зображує, які митарства випали на долю їхньої сім'ї, що завершилися вбивством батька-матері та сирітством двох братів. Цим біографічним романом уже зацікавилися діалектологи та фольклористи і, безперечно, ономасти, адже можемо простежити зміни серед антропонімів упродовж восьми десятиків літ, для цього використовуємо видання «Силенська гуторка: топоніміка, люди, мова» Г. Аркушина.

Оніми у творах різних українських письменників XIX–XX століть докладно проаналізував Л. Белей, антропоніми, зокрема власні імена, – С. Бирик, Л. Вокалюк, Ю. Карпенко, літературну антропонімію на основі романів волинського письменника В. Лиса – І. Дружок та І. Левчук. Словотвір варіантів імен у романах «Століття Якова», «Соло для Соломії», «Діва Млинища» В. Лиса простудійовано у наших статтях (Нестерчук, «Словотвір варіантів»; Нестерчук, «Словотвір загоренського»). Відтак метою нашого дослідження став аналіз антропонімів жителів с. Затишшя, що не були ще об'єктом окремого вивчення. У зв'язку з визначеною метою, поставлено такі завдання: 1) на основі роману виявити всі антропоніми; 2) провести паралелі з силенськими офіційними та неофіційними найменуваннями; 3) встановити творення антропонімів роману.

Матеріал і методи дослідження. Використано метод лінгвістичного опису та його основний прийом – систематизація мовного матеріалу в синхронії й діахронії. Кількісний метод використано для підрахунку найменувань, загальновживаних та рідковживаних словотворчих суфіксів у варіантах імен.

Результати дослідження та дискусія.

Іменнік силенців-затишшян. Як показав літературний матеріал, офіційні власні особові імена переважають над варіантами, наприклад: чоловічі найменування – *Андрій, Артем, Василь, Гаврило, Гордій, Давид, Данило, Дмитро, Іван, Йосип, Кирило, Лук'ян, Марко, Матвій, Микола, Миколай, Ничипір, Олександр, Павло, Пилип, Остап, Платон, Роман, Семен, Сергій, Степан, Трохим, Юхим, Яків*. Такі ж імена зафіксовано у силенській говірці (Аркушин 12–14);

жіночі – *Ганна, Єва, Єлисавета* (фонетична заміна *з* на *с*), *Єпистима, Марина, Марта, Мар'яна, Олеся, Оляна* (від *Олена*), *Рая, Степанида, Уляна*. У «Силенській гуторці» не виявлено відповідника лише до жіночого імені *Єпистима* (між літературним твором і записами Г. Аркушина часовий проміжок у пів століття).

Інші імена вжиті лише у варіантах – *Виталько, Володя, Володь, Гринь, Гриць, Льоня, Мирцьо, Миронцьо, Михалко, Міша, Петрусь; Варка, Василиха,*

Галя, Гапочка, Домаха, Зося, Ірена, Ірця, Ірчик, Катя, Марійка, Маруся, Мар'я, Надя, Настя, Нуся, Павлінка, Орися, Оришка, Палажка, Палазя, Панасина, Параска, Тодоська, Христя, Яринка.

Варіанти чоловічих імен утворені за допомогою продуктивних формантів (вони наявні як у романі, так і в сучасній силеньській говірці): **-к-о, -ун-я, -усь, -ць-о, -ць** (*Мікус', Петру́н'а, Петру́с', Грі́ц'о, Гриц, К'і́ріл'ц'о*) (Аркушин 12–13), особливо продуктивний словотвірний тип на **-к-о**: *Ананько, Василько, Виталько, Гандрійко, Данилко, Матвійко, Михалко, Павелько, Сашко, Романко*; виявлено прямі силеньські відповідники до варіантів *Ана́н'ко, Васи́л'ко, Дани́лко, Миха́лко, Паве́л'ко* (Аркушин 12–13).

Словотвірний тип на **-ць-о** у творі представлений варіантами *Микольцо, Мирцо, Миронцо*, але не засвідчено їх у «Силеньській гуторці». Виявлено поодинокі варіанти імен із суфіксами **-нь, -ун-я, -усь, -ць**: *Гринь, Сашуня, Петрусь, Гриць*; прямі силеньські відповідники: *Грин', Петру́с', Гриц* (твердий [ц]) (Аркушин 12–13).

Не виявлено прямих відповідників до літературних варіантів імен *Виталько, Матвійко, Сашко, Сашуня*, оскільки записи фіксували серед старшого покоління. Літературним усіченим чоловічим варіантам *Володя, Володь, Льоня, Міша* повністю відповідають такі ж силеньські найменування (Аркушин 12–13).

Варіанти жіночих імен переважають з такими здрібніло-пестливими афіксами: **-ах-а, -ин-а, -их-а, -к-а, -очк-а, -с-я, -ус-я, -ц-я, -чик**, які творять словотвірні ряди також у силеньській говірці.

У романі М. Нестерчука найбільше жіночих варіантів імен із суфіксом **-к-а**: *Варка, Марійка, Павлінка, Оришка, Палажка, Параска, Тодоська, Яринка*, до яких виявлені такі відповідники серед жителів с. Сильно: *Ва́рка, Ма́р'ї́ка, Пау́л'ї́нка, Го́рі́шка* (з приставним [г]), *Пала́жка, Парáска, Я́ри́нка* (Аркушин 14–15).

Менше варіантів художнього твору представлено із суфіксом **-ин-а, -с-я, -ус-я**, що найчастіше додані до усіченої основи: *Панасина, Зося, Маруся, Орися*, до яких засвідчені відповідники: *Пана́сі́на, Зо́с'а, Ма́ру́с'а, Го́рі́с'а*, (Аркушин 14–15). Не виявлено серед художніх імен силеньських варіантів *Домаха, Василиха, Гапочка, Ірця, Ірчик*.

Усічені варіанти літературних імен *Галя, Катя, Мар'я, Надя, Настя, Нуся, Палазя, Христя* мають відповідники серед жителів с. Сильно: *Га́л'а, Ка́т'а, Ма́р'я, На́д'а, На́с'т'а, Ну́с'а* < Ганнуся < Ганна, *Пала́з'а, Хри́с'т'а* (Аркушин 14–15).

Отже, варіанти імен, що вжиті у романі, здебільшого мають такі ж відповідники серед жителів с. Сильно.

Зауважимо, що переважають варіанти імен зі зменшено-пестливими суфіксами, деякі з них «прив'язані» до однієї особи здавна, коли носії імені були малими дітьми, але так вони «зрослися» з ім'ям, що тепер невіддільні від нього, пор. *дівчинка Яринка, дівка Яринка, тітка Яринка, баба Яринка* (з утратою пестливості). На використання варіантів імен у наведених

автором дражнилках впливає не вибір певного відтінку, а звичайне римування, пор.: *Василь-куркусиль...; Заплач, Матвійку, дам копійку...*

Прізвища. Зафіксовані у романі антропоніми за структурою та семантикою неоднорідні: одні утворені морфологічним способом за допомогою суфіксів, інші лексико-семантичної деривації. В основі таких найменувань лежать імена, рід занять першопосілів, їхня зовнішність, мовленнєві вади та вказівка на територіальне походження, але найчастіше – це прізвища, похідні від власних християнських імен різної структури, зрідка похідні від прізвиськ або вказують на соціальний стан чи характер людини.

У романі нараховано 45 прізвищ: *Бакулін, Балан, Блащук, Бичко, Білюк, Газукін, Гарасійчук, Головань, Головешко, Євтушенко, Калитка, Каразія, Кедь, Кобик, Козак, Коновал, Корнієць, Крицький, Куницький, Мацюк, Міщук, Мощняга, Назарчук, Палецький, Павлюк, Піскун, Поліщук, Прищак, Пушкар, Романець, Роюк, Свідерський, Семенюк, Соколовський, Стельмахук, Труш, Федорченко, Філюк, Циганков, Чалий, Швайка*; поруч із цими українськими прізвищами наведені і польські – *Барановський, Талярк*, князь *Радзивіл* та єврей *Капицер*.

Зафіксовано такі прямі відповідники серед корінних та некорінних силенців: *Газукін, Головешко, Герасимчук, Козак, Мацюк, Назарчук, Палецький, Юнчик*, тобто лише 8 онімів (Аркушин 10–11).

Найбільшу кількість серед прізвищ становлять деривати з формантами на **-ук, -чук**: *Блащук, Білюк, Гарасійчук, Мацюк, Міщук, Назарчук, Павлюк, Поліщук, Роюк, Семенюк, Стельмахук, Філюк*, що утворені, як вважають сучасні дослідники, лексико-семантичним способом, пор.: засновник роду *Семен* > його син у різних регіонах буде *семененко, семенчук, семенюк, семенів* (апелятиви) > і тільки через певний історичний проміжок усталилися власні назви *Семененко, Семенчук, Семенюк, Семенів* (лексико-семантична деривація). Саме так утворені прізвища *Гарасійчук, Мацюк, Назарчук, Павлюк, Семенюк, Філюк* (Аркушин 10–11). За допомогою цих суфіксів, як вважає Ю. Редько, «утворилася величезна кількість відіменних прізвищ» (17); пор. ще прізвище *Міщук*, що походить від апелятива *міщук* 'житель міста'.

Прізвища із суфіксом **-ик, -ік, -чик** мають подвійну мотивацію: це похідні назв синів від прізвиськ їхніх батьків або від календарних імен: *Кобик, Розумник, Юнчик* (Аркушин 10).

Моделі на **-ський, -цький** вказують на місцевість, де народився носій або належність йому помістя чи населеного пункту. За дослідженням Л. Лісової, деякі прізвищеві назви виникли як від календарних імен, так і від апелятивів (447). Можемо припустити, що виявлені нами прізвища мають в основі ойконіми: *Крицький, Куницький, Палецький, Свідерський, Соколовський*, проте автор роману вважає прізвища *Палецький, Куницький*, перейняті від поляків.

Зафіксована модель із формантом **-к-о**: *Бичко*. Л. Лісова зазначає, що «серед волинських прізвищ на **-к-о** (1376 прізвищ; 5,08 %) переважають відапелятивні антропоніми (857), похідні переважно від іменникових основ» (448). Нами виявлено два прізвища з апелятивною основою: *Бичко*, *Головешко* (Аркушин 10), останнє може бути подвійної мотивації: < голова або < головеха.

Виділяємо морфологічні утворення із патронічним суфіксом **-енк-о** *Євтушенко*, *Федорченко*. На думку Ю. Редька, «ці прізвища утворювались переважно від імені батька (рідше матері). *Іваненко*, подібно до *Іванович* або *Іванюк*, означало «син Івана» (18).

Моделі на **-ак** відносимо до відіменникових апелятивних утворень та основ, що характеризують особу за зовнішністю (*Прищак*). П. Чучка встановив, що «найвищий коефіцієнт антропонімізації у XVII–XVIII ст. мала лексема *козак* у значенні «вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти» (274), утворена лексико-семантичним способом.

Прізвища *Корнієць*, *Романець* утворені від повних календарних імен з формантом **-ець**. 145 відіменних прізвищ з цим словотворчим суфіксом Л. Лісова зафіксувала на Волинському Поліссі (451). Як зазначає Ю. Редько, «утворювалися прізвища із зменшених форм імені, але бувають випадки, коли відіменне прізвище на **-ець** можна вважати патронімічним» (18).

9 виявлених прізвищ у романі мають апелятивне походження. Так, найменування *Балан* 'білий віл' (Словарь 1: 24), *Каразія* 'просте сукно' (Словарь 2: 220), *Коновал* 'той, хто, не маючи ветеринарної освіти, займався каструванням і лікуванням коней' (Словник 4: 261), *Піскун* – те саме, що *пискля* (Словник 6: 364), *Пушкар* – майстер, який виготовляв і обслуговував гармати (Словник 7: 412), *Циганков* – схожий на цигана, *циганку* (Словник 11: 209), *Чалий* – сірий, сіро-коричневий (про масть коней) (Словник 11: 267). Очевидно, прізвище *Головань* походить від апелятива *голова* 'той, що має велику голову'; *Мощняга* 'сильний чоловік'.

Невипадково автор виділяє персонажа *Мощнягу* («кістлявий, вузькоплечий...» (Нестерчук, *Блакитна* 104)), якого характеризує такими онімами: *Мощняга-Могутній*, *Моцугиря-Мочурад*, *Мошенець*, який має лише міцне прізвисько *Бомба*: «Швидко все треба робити. Як бомба падає. Бах – і нема!»; «Усе має бути в момент. Як бомбою. Бах! І нема» (Нестерчук, *Блакитна* 102, 104).

При порівнянні з сучасними прізвищами виявилось, що героям свого твору М. Нестерчук обрав інші твірні основи чи словотворчі суфікси, ніж це серед силенців, пор.: прізвище родини *Назарчук* – у с. Сильно *Нестерчук* (прізвище автора роману), *Романець* – *Ромашковець*, *Роюк* – *Ройко*.

Письменник висміяв тих затишців-силенців, які не тільки закидали по-польськи, тобто наслідували мовлення поляків, а й змінювали свої прізвища та імена, пор.: «Здавна предки Василеві були Швайками. Як стали вештатися по Полісся панки з Луцька, а то й з Кракова, скуповуючи землю, то багатші селяни й собі старалися не відстати від прихоськів, охрещених

в народі «закупами». Земля дорожчала, в судах до селян ставилися зверхньо, хіба що хтось з них міняв віру чи спольщувався. Так батько Василя з Юхима Швайки став Євцімом Швайковським. І з'явилися в поліській глухомані новоявлені Швайковські, Палецькі, Куницькі й навіть Голдиш-Яворські» (Нестерчук, Блакитна 7–8).

Прізвиська. Вуличні найменування осіб у романі різноманітні своєю семантикою. Вони не тільки ідентифікують особу, але вказують на її зв'язок із сім'єю, родиною, цілим поколінням. Фіксовані «менюхи» жителів населених пунктів у романі пов'язані з мовними особливостями носія, зовнішнім виглядом та фізичними ознаками, психологічним станом особи, а жіночі походять переважно від імен чоловіків або їхніх прізвищ.

Вирізняємо такі лексико-семантичні мотиваційні групи: жіночі назви, утворені від імені або прізвища чоловіка: *Бараниха, Марійка Білюкова, Рая Капищєрова, Катя Ковалева, Зоя Нелідова, Сандьориха, Семениха, Швайчиха, Яковиха*, тобто утворені за допомогою суфіксів *-их-а, -ов-а, -ев-а*; до них виявлено такі силенські відповідники: *Барані́ха* (дружина Барана) (Аркушин 19), *Ковалі́ха* (дружина Ковал'а́) (Аркушин 19), *Семéниха* (невістка Семена) (Аркушин 38), *Сан'д'óриха* (дочка Сан'д'óра) (Аркушин 38); від родинного прізвиська: *Марина Німцьова* – виявлено відповідник *Н'імцови* (з родини *Н'імцових*; за переказами, їхній прадід приїхав з лісу на вовкові і тому онімів) (Аркушин 35); *Бакулін* (за зовнішньою схожістю до радянського політичного діяча Ю. Бакуліна); за мовними особливостями денотата: *Бомба* (в розмові часто вживав це слово); *Капшук* (дуже жадібний) (Аркушин 28): «Цього, думаєсь, мине Капсюком клицють? Бо в мине ницьо ни пропадає і навіть, за перепросенням, купа...» (Нестерчук, Блакитна 29).

У романі є одне колективне прізвисько *цибульники*, тобто жителі тієї території, де добре родить цибуля: «Була Оріся сиротою. То тітка її силою віддала на багатші села заміж. До цибульників, як поліщуки кажуть». (Нестерчук, Блакитна 77).

Серед прізвиськ виявлено багато позивних бійців УПА, достовірна семантика яких нам не відома. Очевидно, такі назви вказують на зовнішні та внутрішні ознаки денотата, місце попереднього проживання, відіменного творення, прізвищового походження: *Бульба, Ведмідь, Вітролом, Воєвода, Гай, Гонта, Граб, Густа, Зубр, Коцюба, Крук, Лебедь-Рубан, Лис, Око, Остап, Сибіряка, друг Смерека, Стецько, Чупринка, Черешня, Шершень*.

Висновки та перспективи досліджень. У романі виявлено 165 антропонімів, серед них 29 офіційних власних особових чоловічих імен та 12 жіночих, з яких 11 чоловічих та 27 жіночих фіксовані тільки у варіантах.

Найпоширенішими формантами для творення чоловічих варіантів імен є *-к-о, -ць-о*, для жіночих – *-к-а, -с'-а*. Усі ці варіанти імен з художнього твору продуктивні і серед сучасних жителів с. Сильне. Непродуктивними

можна вважати словотвірні типи з чотирма суфіксами в чоловічих варіантах імен (-н', ун'-а, -ус', -ц') та з двома в жіночих (-ин-а, -ус'-а).

Використані форми імен у творі М. Нестерчука та їхні відповідники у силенській говірці мають багато спільного у словотворі, насамперед зі зменшено-пестливими відтінками.

Прізвища з поліфункційними формантами -ук, -чук, -ський, -цький, -ик, -чик утворені лексико-семантичним способом, в основі яких лежать календарні імена засновників роду або вказують на місце їхнього проживання. Зафіксовано 10 найменувань, що утворені від імені або прізвища чоловіка чи вуличної назви родини. Встановлено 21 прізвисько бійців УПА, походження яких у романі не розкрито.

Отже, аналіз антропонімів цих груп засвідчив утворення варіантів імен за допомогою загальноукраїнських формантів, лексико-семантичні утворення прізвищ та високий ступінь семантизації прізвиськових номенів.

Вважаємо за доцільне у подальших розвідках виявити та проаналізувати мікротопоніми, описані у романі «Блакитна сарна», що, безперечно, розширить знання про особливості регіонального онімного простору.

Список використаної літератури

- Аркушин, Григорій. *Силенська гуторка*. Луцьк, Вежа, 1996.
- Белей, Любомир. *Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX-XX століття*. Ужгород, 1995.
- Бибик, Світлана. «Якби не був таким, не був би я Яким: (антропоніми в оповіданнях Григора Тютюнника)». *Культура слова*, вип. 48–49, 1996, с. 72–8.
- Вокалюк, Л. «Лексико-семантична організація власних імен у творах Василя Стефаника». *Шоста республіканська ономастична конференція: тези доповідей і повідомлень*. Ч. 1. Одеса, 1990, с. 106–7.
- Дружук, Ірина. «Лексичні діалектизми в романі Володимира Лиса “Століття Якова” та говірці мешканців с. Згорани Любомльського району Волинської області». *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. Луцьк, 2016, с. 307–9.
- Карпенко, Юрій, і Мельник, Мирослава. *Літературна ономастика Ліни Костенко*. Одеса: Астропринт, 2014.
- Левчук, Ірина. «Антропонімія роману Володимира Лиса “Століття Якова”». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*, № 22 (271), 2013, с. 69–74.
- Лісова, Лариса. «Прізвища з поліфункційними суфіксами в антропоніміконі півдня Волинської області». *Записки з ономастики*, вип. 18, 2015, с. 445–53.
- Масенко, Лариса. «Власні назви у творах Г. Ф. Квітки-Основ'яненка». *Мовознавство*, № 6, 1986, с. 43–8.
- Нестерчук, Мирон. *Блакитна сарна: роман-балада*. Львів: Каменярь, 2019.
- Нестерчук, Оксана. «Словотвір варіантів імен роману В. Лиса “Діва Млинища”». *Наукові записки Тернопільського національного університету. Серія: Мовознавство*, вип. 1 (27), 2017, с. 220–3.
- Нестерчук, Оксана. «Словотвір загоренського іменника (за романом В. Лиса «Століття Якова та “Соло для Соломії”»». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 8, 2018, с. 136–41.

Редько, Юліан. *Сучасні українські прізвища*. Київ: Наукова думка, 1966.

Чучка, Павло. *Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник*. Львів: Світ, 2005.

Словарь української мови, за ред. Б. Д. Грінченка. В 4 т. Київ, 1907–1909.

Словник української мови, за ред. І. К. Білодіда. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

References

Arkushyn, Hryhorii. *Sylenska hutorka*. Lutsk, Vezha, 1996.

Belei, Liubomyr. *Funktsionalno-stylistychni mozhlyvosti ukrainskoi literaturno-khudozhnoi antroponimii XIX-XX stolittia*. Uzhhorod, 1995.

Bybyk, Svitlana. "Yakby ne buv takym, ne buv by ya Yakym: (antroponimy v opovidanniakh Hryhora Tiutiunnyka)". *Kultura slova*, iss. 48–49, 1996, pp. 72–8.

Vokaliuk, L. "Leksyko-semantychna orhanizatsiia vlasnykh imen u tvorakh Vasylia Stefanyka". *Shosta respublikanska onomastychna konferentsiia: tezy dopovidei i povidomlen*, ch. 1. Odesa, 1990, pp. 106–7.

Druzhuk, Iryna. "Leksychni dialektyzmy v romani Volodymyra Lysa "Stolittia Yakova" ta hovirtsia meshkantsiv s. Zghorany Liuboml'skoho raionu Volynskoi oblasti". *Aktualni problemy rozvytku pryrodnychkykh ta humanitarnykh nauk: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Lutsk, 2016, pp. 307–9.

Karpenko, Yurii, and Melnyk, Myroslava. *Literaturna onomastyka Liny Kostenko*. Odesa: Astroprynt, 2014.

Levchuk, Iryna. "Proper Names in the Novel "Jacob's Century" by Volodymyr Lys". *Naukovyi visnyk Shkhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii: Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, no. 22, pp. 69–74.

Lisova Larysa. "Surname with Polifunktional Formants in Anthroponomastics of South Part of the Volyn Area". *Zapysky z onomastyky*, iss. 18, 2015, pp. 445–53.

Masenko, Larysa. "Vlasni nazvy u tvorakh H. F. Kvitky-Osnovianenka". *Movoznavstvo*, № 6, 1986, pp. 43–8.

Nesterchuk, Myron. *Blakytyna sarna: roman-balada*. Lviv: Kameniar, 2019.

Nesterchuk, Oksana. "Derivation trends in the proper names variants in the V. Lys' novel "Virgin of Mlynshche"". *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho universytetu. Movoznavstvo*, iss. 1 (27), pp. 220–3.

Nesterchuk, Oksana. "Creation of the Zahoransky Personal Nouns (Case Study of the Novels by V. Lys "The Century of Jacob" and "Solo for Solomiya")". *Linguostylistic Studies*, iss. 8, 2018, pp. 136–41.

Redko, Yulian. *Suchasni ukrainski pryzvyshcha*. Kyiv: Naukova dumka, 1966.

Chuchka, Pavlo. *Prizvyshcha zakarpatskykh ukrainsiv: istoryko-etymolohichni slovnyk*. Lviv: Svit, 2005.

Slovar ukrainskoi movy, edited by B. D. Hrinchenko. 4 vols. Kyiv, 1907–1909.

Slovnyk ukrainskoi movy, edited by I. K. Bilodid. 11 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.

Стаття надійшла до редколегії 27.10.2018

- Приходько, Наталія. «Варіантність пунктуаційної системи драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня»». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 108–17.
- Prykhodko, Nataliia. "Punctuation System Variability in Drama-Fairy Tale "Forest Song" by Lesia Ukrainka". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 108–17.

УДК 811.161.2'35:003.086]:821.161.2'05-21.09Українка

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-108-117>

ВАРІАНТНІСТЬ ПУНКТУАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДРАМИ-ФЕЄРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»

Наталія Приходько

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті виокремлено два типи пунктуаційної системи – в ремарковому тексті (власне авторському) та основному, представленому мовленням персонажів; проаналізовано особливості пунктуаційного малюнка як цілісної системи в драматичному творі; окреслено зміни в системі розділових знаків у виданні драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» 1914 року і сучасному; з'ясовано функційний статус домінувальних пунктуаційних знаків у мовленні персонажів і в ремарках; досліджено семантику пунктуаційних знаків, їх взаємозв'язок зі специфікою мовлення персонажів.

Ключові слова: пунктуаційний знак, ремарка, авторський пунктуаційний знак, мовлення персонажів, функції пунктуаційних знаків, домінувальний пунктуаційний знак, драматургійний текст.

Prykhodko Nataliia. Punctuation System Variability in Drama-Fairy Tale "Forest Song" by Lesia Ukrainka. The issue of the author's punctuation features as an element of the semantic system of a particular text has become a subject of scientific research only in the last decade, despite its importance for the semantic analysis of the text. This article examines the intonation patterns used in the dramatic works. The intonation patterns include speech melody, rhythm, phrasal (syntagmatic) stress and logical stress, intensity, voice tone, tempo and timbre. There are two main types of punctuation system: the author's individual writing style (author's speech) and the character's personal speech. The author's speech punctuation subsystem is similar to the grammatical rules; the character's speech punctuation subsystem functions as the intonation pattern in oral speech and is aimed at its logical division. The study has revealed and recorded the replacement of punctuation marks in the first-printed and modern editions of Lesya Ukrainka's drama-fairy tale "Forest song" and elucidated the nuclear and peripheral zones of the punctuation system, including the functional status of the dominant punctuation marks in the character's personal speech and author's remarks. The in-depth analysis of the drama shows that the largest number of lines belongs to Mavka; a comma is the most frequently used punctuation mark, it ensures the continuity of the rhythmic-melodic flow. Emotionally-expressive aspect is emphasized by the frequent use of ellipsis, exclamation and interrogative marks. A similar punctuation picture is observed in Lukash's speech. The dynamics of punctuation is also typical for Rusalka (Mermaid), Mather of Lukash, Kylyna. A static punctuation picture is observed in the speech of Forest Elf, Will-o'-the-Wisp, and Water Goblin. A semicolon is often used by Lesya Ukrainka in remarks. The author's speech lacks emotionally-expressive coloring. It is characterized by the use of one-

member sentences, two- member sentences, and asyndetic sentences. Among the remarks we can distinguish references to the place of action, clothes descriptions, interior remarks, landscape remarks, characters' portraits, remarks commenting on the characters' mood and mental state. The addressee and the specifics of the communicative situation also play a significant role in the formation of a punctuation pattern.

Key words: punctuation mark, authors' speech, character's personal speech, functions of punctuation marks, dominant punctuation mark, dramatic work, remarks.

Вступ. Пунктуаційний знак як елемент семантичної системи певного тексту лише в останнє десятиліття став об'єктом наукового опису, незважаючи на його очевидну вагомість у семантиці будь-якого твору.

Праці українських мовознавців в основному зосереджені на з'ясуванні різних аспектів формування й функціонування пунктуаційної системи в певні історичні періоди. Зокрема, досліджено історію виникнення розділових знаків (Будниченко; Гуйванюк, «Історична»; Огієнко; Савченко), систему пунктуаційних знаків у граматиках української мови (Німчук), становлення пунктуаційної термінології (Андросчук; Москаленко; Огієнко), зміни у правилах української пунктуації, зокрема, використання крапки в кінці спонукального речення, коми перед протиставними сполучниками та ін. (Бурячок; Гуйванюк, «Історична»), теоретичні принципи української пунктуації (Булахоський; Ващенко; Шульжук), запропоновано класифікацію розділових знаків (Будниченко; Булаховський; Шульжук), художні функції поетичної пунктуації (Бандура), стилістичне використання пунктуації (Ващенко; Гуйванюк, «Новітні») тощо.

Пунктуаційне оформлення розмовного мовлення в писемному варіанті належить до найскладнішого, оскільки цей функційний різновид не вкладається в узвичаєні норми, і передусім через обмеженість реєстру пунктуаційних знаків, їх репрезентаційних можливостей у відтворенні семантики мовної поведінки. А тому важливо з'ясувати, як впливає варіантність розділових знаків на семантичне наповнення такого тексту, зокрема його актуалізація в драматургійному тексті. Саме за допомогою невербальних засобів автор прагне найповніше передати внутрішній емоційний стан героїв. Власне через систему пунктуаційних знаків, а не лише мовних засобів, у таких текстах відтворено специфіку мовної особистості, її диференційні ознаки, а головне – динаміку психоемоційного стану в різних комунікативних ситуаціях.

Як відомо, Леся Українка постійно працювала над удосконаленням пунктуаційної системи своїх творів. Важливо й те, що вона негативно реагувала на внесення коректив в її авторський текст. Зокрема, про це вона писала редакторові «Літературно-наукового вісника» М. С. Грушевському: *«В першій частині моєї драматичної поеми "Кассандра", уміщених в 1 кн. "Л[ітературно]-н[аукового] вісника" за сей рік, трапилось, на жаль, чимало друкарських помилок, а крім того, порушена версифікаційна правильність строф 5-стопового білого вірша тим, що до*

деяких строф перенесені початки слідуєчих строф, подекуди додано слова, яких в моєму рукопису не було, або, навпаки, викинуто ті, які були. Через те читач мусить дістати таке враження, ніби сю поему написано без знання елементарних правил версифікації, а се може шкодити не тільки літературній репутації автора, але й журналу, що містить такі твори. Зважаючи на се, я прошу долучити до другої книжки, де мав бути кінець "Кассандри", сей спис важніших помилок (дрібніші, яких є ще sporo, я поминаю), причому надто прошу не проминути поставлених у відповідних місцях» (Косач-Кривинюк 808).

Мета дослідження – простежити, як впливають заміни пунктуаційних знаків у виданні 1914 року та сучасному варіантах драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» на семантичне наповнення тексту.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугувало видання «Лісової пісні», опубліковане 1914 року (для дослідження використано видання: Українка Леся. Лісова пісня: драма-феєрія в 3-х діях, упорядкув. С. Романова, Т. Данилюк-Терещук; пер. з укр. П. Канді. Ювіл. вид. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. 284 с.) та варіант драми-феєрії, вміщений у дванадцятитомному виданні творів Лесі Українки (Зібрання творів. В 12 т. Т.5. Київ: Наукова думка, 1976. с. 201–298). У статті використано *порівняльний* метод – для встановлення особливостей пунктуаційного малюнка в рукописному варіанті тексту та сучасному виданні, *метод кількісних підрахунків* – для визначення продуктивності використання різних розділових знаків.

Результати дослідження та дискусія. У драматургійному тексті наявні два типи пунктуаційної системи, які відображають власне авторський («ремарковий») текст та основний, що відображає мовлення персонажів. Пунктуаційна підсистема «ремаркового» тексту в основному наближена до узвичаєних норм, а «персонажного» – формується як аналог інтонаційного малюнка усного мовлення й спрямована на логічне її членування та на емоційне виокремлення ряду її елементів.

У тексті драми виразно представлені ядерна й периферійна зони пунктуаційної системи. До ядерної належать крапка, кома, знак оклику. Периферійна – знаки, які виконують розділову функцію не лише традиційно, але й okazіонально, за певних умов (крапка з комою, тире).

Спостережено, що у драматургійному тексті пунктуаційна система підпорядкована інтонаційно-виражальному принципу, що виконує основну функцію. Це пов'язане з прагматичною спрямованістю твору, яка розрахована на усне відтворення його персонажно-мовленнєвої частини, а також прагненням за допомогою драматургійних засобів передати численні особливості усного мовлення, якому не властиве збереження граматичних норм книжної мови (Ваврищук 6).

До елементів інтонації, як відомо, належать: 1) мелодика мовлення, що виявляється в послідовних підвищеннях і пониженнях голосу (тону); 2) ритм, чергування наголошених і ненаголошених, довгих і коротких

складів; 3) фразовий і логічний наголос, що служать засобами виділення окремих слів або груп слів у фразі; 4) інтенсивність мови, тобто сила чи слабкість голосу, що пов'язані з підсиленням чи послабленням м'язового напруження мовних органів; 5) темп мови, тобто час звучання, різні види тривалості мовних відрізків і зупинок між ними (паузи); 6) тембр голосу, тобто якісний і кількісний склад тонів, які додатково звучать при основному тоні, звукове забарвлення мови, що надає фразі тих чи інших емоційно-експресивних відтінків (Ганич 97).

У драматургійному творі саме розділові знаки відтворюють складний інтонаційний малюнок.

Аналіз пунктуаційної системи видання драми-феєрії «Лісова пісня» 1976 року засвідчив, що вона не завжди відповідає виданню тексту 1914 року. Розглянемо насамперед використання розділових знаків у ремарковому та персонажному мовленні.

Серед ремарок можемо виділити: ремарки – вказівки на місце дії, ремарки – описи вбрання персонажів, інтер'єрні ремарки, пейзажні ремарки, ремарки – портретні характеристики дійових осіб, ремарки, що передають настрій та психологічний стан дійових осіб.

У ремарках використано традиційні пунктуаційні знаки (крапка, кома, тире, знак оклику, знак питання, двокрапка). Найчастіше Леся Українка використовує кому й крапку, порівняймо:

Таблиця 1

Частотність використання розділових знаків у ремарках

Розділовий знак	Кількість знаків
,	473
.	339
;	31
–	11
:	9
!	7
«»	4
, –	3
...	2
()	2
?	1
?..	1
!..	1

«Ремарковому» мовленню передбачувано не характерне емоційно-експресивне забарвлення, в ньому переважають односкладні, двоскладні та складні безсполучникові речення. Круглі дужки Леся Українка традиційно використовувала для виділення ремарок, однак зафіксовано використання дужок у ремарках для тлумачення рідковживаних слів, напр.: *«Лев уже старий чоловік, поважний і дуже добрий з виду; по-поліському довге волосся білими хвилями спускається на плечі з-під сивої повстяної шапки-рогатки; убраний Лев у полотняну одягу і в ясно-сиву, майже білу свиту; на ногах постолі, в руках кловня (малий ятірець), коло*

пояса на ремінці ніжик, через плече виплетений з лика кошіль (торба) на широкому реміні» (Українка, Зібрання 210).

Порівняльний аналіз зафіксував поодинокі випадки (чотири) заміни розділових знаків, зокрема:

– у авторському тексті відсутня кома між однорідними означеннями:

*малий бородатий дідок, меткий рухами,
поважний обличчям* (Українка, Лісова 21)

*малий бородатий дідок, меткий рухами,
поважний обличчям* (Українка, Зібрання 212)

– відсутня кома у складносурядному реченні:

*Лев іде понад берегом і його не стає видно за
вербами* (Українка, Лісова 21)

*Лев іде понад берегом, і його не стає видно за
вербами* (Українка, Зібрання 211)

– відсутня кома і тире перед уточненням:

*На ній два вінки, – один більший, зелений, другий
маленький, як коронка, перловий, з-під нього
спадає серпанок* (Українка, Лісова с. 12)

*На ній два вінки, один більший, зелений, другий
маленький, як коронка, перловий, з-під нього
спадає серпанок* (Українка, Зібрання 204)

– відсутня кома у складносурядному реченні:

*Мавка, слухаючи, мимоволі озивається
тихесенько на голос мелодії № 8 і Лукаш їй
приграв вдруге мелодію № 8* (Українка, Лісова с. 32)

*Мавка, слухаючи, мимоволі озивається
тихесенько на голос мелодії № 8, і Лукаш їй
приграв вдруге мелодію № 8* (Українка,
Зібрання 219)

Спостережено, що заміна авторського розділового знака спричиняє зміну семантичного навантаження тексту, ритмомелодики та інтонацію.

Персональний пунктуаційний малюнок драми-феєрії неоднорідний з огляду на неоднаковість характерів дійових осіб і передусім їхніх емоційних станів. Як відомо, реєстр персонажів драми-феєрії «Лісова пісня» представлений двома просторовими вимірами: міфічним і світом людей. До міфічного світу в драмі належать: *Той, що греблі рве, Потерчата, Русалка, Лісовик, Мавка, Русалка Польова, Куць, Злидні*. Світ людей представлений персонажами *дядька Лева, Лукаша, Килини та матері Лукаша*.

Як уже зазначалося, у двох аналізованих виданнях упорядники частково змінювали авторську пунктуацію. Простежимо, чи зміна пунктуаційного знака у мовленні персонажів впливає на точність, адекватність відтворення їхніх емоційних станів і як це впливає на семантичну структуру.

Насамперед зауважимо: за нашими спостереженнями в усьому тексті зафіксовано 45 таких змін. Розглянемо детальніше найвиразніші, які суттєво змінюють семантичну організацію тексту. Зокрема, заміна коми у складному безсполучниковому реченні на крапку, призводить до зміни тривалості паузи, пор.:

*Печера в нас маленька,
що збудувала ненька,
Убога наша хатка,
бо в нас немає татка...* (Українка, Лісова 11)

*Печера в нас маленька,
що збудувала ненька.
Убога наша хатка,
бо в нас немає татка...* (Українка, Зібрання 203)

В окремих контекстах зміни в одному з видань, ймовірно, зумовлені прагненням уникнути технічні недогляди автора в проставленні пунктуаційних знаків. Зокрема, у репліці *Водяника* відсутня кома перед уточнювальним членом речення, що впливає на зміну інтонації та тривалість паузи:

А мені,
якби не помагав мій друг одвічний,
мій щирий приятель, осінній дощик (Українка,
Лісова 16)

А мені,
якби не помагав мій друг одвічний,
мій щирий приятель, осінній дощик (Українка,
Зібрання 207)

У репліках *Перелесника* і *Русалки* відсутня також кома в наступних складних синтаксичних конструкціях, пор.:

Звечора і зрана
самоцвітні шати
буду приношатц
і віночок плести,
і в таночок вести,
і на крилах нести (Українка, Лісова 40)
Спалахніть над купиною,
поведіть драговиною, –
де він стане,
там і кине
аж на саме дно болота... (Українка, Лісова 58)

Звечора і зрана
самоцвітні шати
буду приношатц
і віночок плести,
і в таночок вести,
і на крилах нести (Українка, Зібрання 225)
Спалахніть над купиною,
поведіть драговиною, –
де він стане,
там і кине
аж на саме дно болота... (Українка,
Зібрання 238)

Після вигуків *ой, ей* перед звертаннями у мовленні *Лукаша*, *Матері*, *Килини* у сучасному виданні відсутня кома. Це зумовлено насамперед сучасними пунктуаційними нормами:

Ой, дядьку! (Українка, Лісова 61)
Ей, рибонько, то ви вже обробились? (Українка,
Лісова 82)
Ой, мій упадоньку! (Українка, Лісова 83)
Ой, дядинусю,
се ж ви мене тепер зовсім злякали! (Українка,
Лісова 91)
З такою господинею... ой, горе! (Українка,
Лісова 113)
Ой, любчику, не тра мені й питати... (Українка,
Лісова 118)

Ой, дядьку! (Українка, Зібрання 240)
Ей, рибонько, то ви вже обробились? (Українка,
Зібрання 254)
Ой, мій упадоньку! (Українка, Зібрання 255)
Ой, дядинусю,
се ж ви мене тепер зовсім злякали! (Українка,
Зібрання 261)
З такою господинею... ой, горе! (Українка,
Зібрання 277)
Ой, любчику, не тра мені й питати... (Українка,
Зібрання 280)

Не відокремлює авторка комою сполучник *та й*, що, найімовірніше, зумовлено тогочасною правописною системою:

Я, небоже, знаю,
як з чим і коло чого обійтися:
де хрест покласти, де осіку вбити,
де просто тричі плюнутц та й годі (Українка,
Лісова 21)
Я думав – дерево німе та й годі (Українка, Лісова 29)

Я, небоже, знаю,
як з чим і коло чого обійтися:
де хрест покласти, де осіку вбити,
де просто тричі плюнутц та й годі (Українка,
Зібрання 211)
Я думав – дерево німе, та й годі (Українка,
Зібрання 217)

У виданні «Лісової пісні» 1914 року не зафіксовано кому між повторюваними сполучниками, а це впливає на темп мовлення персонажів і на інтонацію, зокрема у репліці *Мавки*, пор.:

Дика рожа
задирлива, так само й глід і терен (Українка,
Лісова 35)
Так що ж мені робить, коли всі зорі
погасли і в вінку і в серці в мене? (Українка, Лісова
96)

Дика рожа
задирлива, так само й глід, і терен (Українка,
Зібрання 222)
Так що ж мені робить, коли всі зорі
погасли і в вінку, і в серці в мене? (Українка,
Зібрання 265)

Використання крапки замість знаку оклику в мовленні *Лісовика* повністю змінює первинний інтонаційний малюнок, смислове навантаження тексту та синтаксичну побудову. Зокрема, застереження-імператив, трансформоване в розповідне речення, втрачає первинну експресивність висловлення:

Не задивляйся ти на хлопців людських! (Українка, Лісова 26)

Не задивляйся ти на хлопців людських. (Українка, Зібрання 214)

Не відтворено за посередництвом крапки 'лють' *Килини*, пор.:

Вже десь ота корчма стоїть на світі,
що в ній балює досі свита й шапка! (Українка, Лісова 118)

Вже десь ота корчма стоїть на світі,
що в ній балює досі свита й шапка. (Українка, Зібрання 280)

Поширеним явищем варіантності вважаємо «зворотню» заміну (крапку на знак оклику). У мовленні *Лісовика*, *Лукаша*, *Лева*, *Русалки* зафіксовано заміну розповідних речень експресивно забарвленими, а це впливає на інтонаційний малюнок і на темп мовлення, пор.:

Нехай не важиться! Бо завалю
все озеро гнилим торішнім листом. (Українка, Лісова 23)
В драговину попав! Ой, смочче, тягне! (Українка, Лісова 60)
Еге! То знаю ж я!.. То Потерчат. (Українка, Лісова 63)
Будь здорова, дівко. (Українка, Лісова 64)
Я не кохала? Ні, то ти забула,
яке повинно бути кохання справжнє. (Українка, Лісова 94)

Нехай не важиться! Бо завалю
все озеро гнилим торішнім листом! (Українка, Зібрання 213)
В драговину попав! Ой смочче! Тягне! (Українка, Зібрання 239)
Еге! То знаю ж я! То Потерчат! (Українка, Зібрання 242)
Будь здорова, дівко! (Українка, Зібрання 242)
Я не кохала? Ні, то ти забула,
яке повинно бути кохання справжнє! (Українка, Зібрання 263)

Стверджувальну репліку *Перелесника* замінено на питальне речення, що абсолютно руйнує первинну семантику попереднього речення, пор.:

Щоб мені послати пишную постелю. (Українка, Лісова 42)

Щоб мені послати пишную постелю? (Українка, Зібрання 226)

Заміна у мовленні *Мавки* крапки з комою крапкою зумовила вирізнання окремих речень зі складних синтаксичних конструкцій, пор.:

Оси́ка все мене чо́гось лякає;
вона й сама бої́ться – все тремти́ть;
дуби пова́жні надто. (Українка, Лісова 35)

Оси́ка все мене чо́гось лякає;
вона й сама бої́ться – все тремти́ть.
Дуби пова́жні надто. (Українка, Лісова 222)

Спостережено співвіднесеність набору деяких пунктуаційних знаків і домінантних рис у характеристиці персонажів. Це відтворено у таблиці 2 (скорочення (з) – знак зовнішній, (с) – знак середини):

Таблиця 2

Частотність використання розділових знаків у відтворенні мовлення персонажів

Персонаж	Кількість знаків	Кількість слововживань	! (з)		? (з)		.	,	-	, -	... (з)		!..	?!	?!..	?..	:	;
			(с)		(с)						(с)							
Мавка	687	2158	86	9	62	-	106	301	22	9	62	11	8	-	-	2	6	3
Лукаш	475	1310	82	11	76	2	66	159	11	8	33	15	4	-	1	5	2	-
Килина	246	742	56	5	37	1	20	85	14	13	8	1	5	-	-	1	-	-
Мати Лукаша	235	671	47	2	32	-	26	89	16	4	12	1	2	-	-	-	1	3
Дядько Лев	306	1013	36	11	23	2	37	136	12	8	19	2	6	-	-	8	4	2
Русалка	174	515	43	7	15	-	19	71	10	5	3	-	-	1	-	-	-	-
Лісовик	141	599	12	2	14	-	34	66	3	4	2	-	1	-	-	-	2	1
Перелесник	128	416	22	2	17	-	15	50	4	6	7	3	-	-	-	1	1	-
Водяник	78	283	15	-	5	-	13	40	-	-	2	-	-	2	1	-	-	-

Як бачимо, пунктуаційний малюнок окремого персонажа різний. Найбільша кількість реплік належить *Мавці*, серед розділових знаків у відтворенні її мовлення найчастотніша кома, яка забезпечує безперервність ритмомелодичного руху, однак за наявності багатьох вставних слів, відокремлень, вона створює переривчасту ритмомелодичну лінію, з зупинками для відтворення інтонацій спонтанного мовлення. Емоційно-експресивну ритмомелодику її мовлення підкреслює частотне використання трьох крапок, знака оклику та знака питання. Індекс використання пунктуаційних знаків у мовленні *Мавки* становить 3:1, тобто на кожних три слова припадає один розділовий знак.

Подібний пунктуаційний малюнок спостерігаємо в мовленні *Лукаша*. Емоційні паузи у його мовленні допомагають розкрити характер ситуації, наприклад, частотність використання трьох крапок у мовленні *Килини* – 1,2, *дядька Лева*, *матері Лукаша* – 2, *Мавки* – 3,4, у *Лукаша* – 3,6. За цими характеристиками виразно простежуємо подібність емоційного виміру мовлення *Мавки* й *Лукаша*.

Знак оклику підкреслює емоційну експресивність мовлення *Килини* та *матері Лукаша*, оскільки в їхньому мовленні співвідношення кількості реплік і кількості використання знака оклику 1:1. Зокрема, частотність використання знака оклику в мовленні *Мавки* – 4,4, у *дядька Лева* 4,6, *Лукаша* – 7, *матері Лукаша* – 7,3, у *Килини* – 8,2.

У пунктуаційному малюнку мовлення *дядька Лева* переважають коми, що підкреслюють повільність, стриманість і виваженість його мовлення. Статичний пунктуаційний малюнок бачимо в мовленні *Лісовика*, *Перелесника* та *Водяника*.

Висновки та перспективи дослідження. Як бачимо, у драмі-феєрії *Лесі Українки* «Лісова пісня» функціонує два типи пунктуаційної системи – розділові знаки в ремарковому тексті та у мовленні персонажів. «Ремарковий» текст – статичний, що й зумовило використання в ньому традиційних домінувальних елементів – крапок, ком, тире, а «персонажний» – динамічний, який вирізняється частотним використанням знаків оклику, знаків питання, трьох крапок, ком. Заміна може бути зумовлена сучасними правописними нормами, технічним недоглядом. Це найчастіше зумовлює зміну семантичного й інтонаційного виміру тексту. Пунктуаційний малюнок завжди проєктований на специфіку комунікативної ситуації й співвідноситься з емоційним станом героя та домінувальними рисами його характеру.

Список використаної літератури

- Андрощук, Наталія. «Формування пунктуаційної системи сучасної української мови та її відображення в правописних джерелах». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*, № 22, 2013, с. 3-7.
- Бандура, О. М. «Художні функції поетичної пунктуації». *Українська мова та література*, № 46 (62), 1997, с. 12.

- Будниченко, Лариса. *Экспрессивная пунктуация в публицистическом тексте (на материале языка газет)*. Дис. ...д-ра филол. наук: 10.01.10. Санкт-Петербург, 2004.
- Булаховський, Леонід. *Українська пунктуація. Розділові знаки*. Київ – Львів, 1947.
- Бурячок, Андрій. *Що змінилось в «Українському правописі»? Київ: Наукова думка, 1997.*
- Вавришук, Інна. *Пунктуационная подсистема драматургического текста (на материале англоязычной драмы конца XIX и XX вв.)*. Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04. Одесса, 1997.
- Ващенко, Василь. «Стилістичне використання пунктуації». *Українська мова в школі*, № 5, 1951, с. 31–5.
- Ганич, Дмитро. *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища школа, 1985.
- Гуйванюк, Ніна. «Історична змінність пунктуації та зміни в українській пунктуації». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*, вип. 6, 2002, с. 299–305.
- Гуйванюк, Ніна. «Новітні тенденції в українській пунктуації та проблеми авторської пунктуації». *Слово – Речення – Текст: Вибрані праці*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009, с. 486–92.
- Косач-Кривинюк, Ольга. *Леся Українка. Хронологія життя і творчості*. Нью-Йорк, 1970.
- Москаленко, Н. А. *Нарис історії української пунктуаційної термінології*. Одеса, 1959.
- Німчук, Василь. *Граматика М. Смотрицького – перлина давнього мовознавства*. URL: <http://litopys.org.ua/smotrgram/sm01.htm>.
- Німчук, Василь. Систематичний підручник церковнослов'янської мови «Граматика словенска» Л. Зизанія. URL : <http://litopys.org.ua/zyzgram/zy01.htm>.
- Огієнко, Іван. *Нариси з історії української мови: Система українського правопису. Популярно-науковий курс з історичним освітленням*. 2-ге вид. Вінніпег, 1990.
- Савченко, Ірина. «Історичні витоки української пунктуації». *Київська старовина*, № 5, 2006, с. 58–65.
- Українка, Леся. *Зібрання творів*. В 12 т. Т. 5. Київ: Наукова думка, 1976.
- Українка Леся. *Лісова пісня: драма-феєрія в 3-х діях*. Луцьк, 2011.
- Шульжук, Каленик. *Синтаксис української мови*. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004.

References

- Androshchuk, Nataliya. "Formation of Modern Ukrainian Punctuation System and Its Reflection in Spelling Sourcebooks". *Naukovyi visnyk Shchidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, no. 22, 2013, pp. 3-7.
- Bandura, O. M. "Khudozhni funktsii poetychnoi punktuatsii". *Ukrainska mova ta literatura*, no. 46 (62), 1997, pp. 12.
- Budnichenko, Larisa. *Jekspressivnaja punktuacija v publicisticheskom tekste (na materiale jazyka gazet)*. Doctoral Thesis. Sankt-Peterburg, 2004.
- Bulakhovskyi, Leonid. *Ukrainska punktuatsiia. Rozdilovi znaky*. Kyiv – Lviv, 1947.
- Buriachok, Andrii. *Shcho zminylos v "Ukrainskomu pravopysi"? Kyiv: Naukova dumka, 1997.*
- Vavrischuk, Inna. *Punctuation in Drama (on the material of British and American plays of the late XIX and XX c.)*. PhD Thesis Abstract. Odessa, 1997.
- Vashchenko, Vasyl. "Stylistychnye vykorystannia punktuatsii". *Ukrainska mova v shkoli*, № 5, 1951, pp. 31–5.
- Hanych, Dmytro. *Slovnyk linhvistychnykh terminiv*. Kyiv: Vyshcha shkola, 1985.
- Huivaniuk, Nina. "Istorychna zminnist punktuatsii ta zminy v ukrainskii punktuatsii". *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznnavstva*, iss. 6, 2002, pp. 299–305.

- Huivaniuk, Nina. "Novitni tendentsii v ukrainskii punktuatsii ta problemy avtorskoi punktuatsii". *Slovo – Rechennia – Tekst: Vybrani pratsi*. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet, 2009, pp. 486–92.
- Kosach-Kryvnyiuk, Olha. *Lesia Ukrainka. Khronolohiia zhyttia i tvorchosty*. Niu-York, 1970.
- Moskalenko, N. A. *Narys istorii ukrainskoi punktuatsiinoi terminolohii*. Odesa, 1959.
- Nimchuk, Vasyl. *Hramatyka M. Smotrytskoho – perlyna davnoho movoznavstva*. litopys.org.ua/smotrgram/sm01.htm.
- Nimchuk, Vasyl. *Systematychnyi pidruchnyk tserkovnoslovianskoi movy "Hramatyka slovenska" L. Zyzaniia*. litopys.org.ua/zyzgram/zy01.htm.
- Ohienko, Ivan. *Narysy z istorii ukrainskoi movy: Systema ukrainskoho pravopysu. Populiarno-naukovyi kurs z istorychnym osvittlenniam*. 2nd ed. Vinnipeh, 1990.
- Savchenko, Iryna. "Istorychni vytoky ukrainskoi punktuatsii". *Kyivska starovyna*, no. 5, 2006, pp. 58–65.
- Ukrainka, Lesia. *Zibrannia tvoriv*. 12 vols. Vol. 5. Kyiv: Naukova dumka, 1976.
- Ukrainka Lesia. *Lisova pisnia: drama-feieriia v 3-kh diiakh*. Lutsk, 2011.
- Shulzhuk, Kalenyk. *Syntaksys ukrainskoi movy*. Kyiv: Vydavnychy tsestr "Akademiia", 2004.

Стаття надійшла до редколегії 14.08.2018

Скорук, Ірина, Случик, Андрій. «Структурно-семантичний аналіз прізвищ жителів Ківерцівського району Волинської області». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 118–132.
Skoruk, Iryna, Sluchyk, Andrii. "Structural and Semantic Analysis of Kivertsy District of Volyn Region Residents' Surnames". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 118–132.

УДК 811.161.2'373.232.1(477.82-37)

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-118-132>

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРІЗВИЩ ЖИТЕЛІВ КІВЕРЦІВСЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ірина Скорук, Андрій Случик

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті проаналізовано прізвища жителів Ківерцівського району Волинської області (зафіксовані у 12 населених пунктах). За твірними основами прізвища розподілено на лексико-семантичні групи відповідно до основних джерел їх творення: власні особові імена; назви осіб за походженням і місцем проживання; назви осіб за соціальною належністю та родом заняття; назви осіб за індивідуальними ознаками. Наведені та проаналізовані прізвища зберігають у собі інформацію для нащадків про різноманітні історичні та суспільно-економічні процеси в житті українського народу.

Ключові слова: антропонім, прізвище, власні особові назви, лексико-семантичні групи.

Skoruk Iryna, Sluchyk Andrii. Structural and Semantic Analysis of Kivertsy District of Volyn Region Residents' Surnames. The article analyzes surnames recorded in 12 villages of the Kivertsy district, Volyn region. The name-creating word (stem) prearranges the division of surnames into lexical-semantic groups, including the main source of their creation. Accordingly, the study has revealed proper personal names, names of persons by the origin and place of residence, names of persons by the social status or occupation, names of persons by their individual features.

Nominal surnames predominantly reflect lexical-semantic and morphological ways of creation. This group considers surnames that correspond to full personal names (*Sydor, Yakym, Zhdan*), coincide with the stems of the abridged/shortened forms of names (*Kost', Krat, Fen'*), coincide with the stems of abridged-suffixated names (*Gryn', Antos', Dorosh*), and correspond to diminutive/affectionate or rude forms of names (*Yevtushko, Motrunchyk, Petryna*).

In the group of morphological formations, surnames with patronymic (*Khomych, Kharkevych, Maryniak*) and possessive suffixes (*Hnativ, Hrytsyshyn*) prevail. Among the surnames that indicate the origin or place of residence of the family founder, there are anthroponyms that name the nationality of the ancestor (*Voloshyn, Voloshchuk, Lytvyn*), indicate belonging to ancient nationalities and dialect groups (*Hotsuliak, Mazur*), generally indicate the place of residence (*Zavgorodny, Nagorny*), name a particular location (*Baletskyi, Kozynets, Ostrovchuk*).

The article analyzes the surnames that indicate the social affiliation or occupation of the bearers. Such surnames indicate the class stratification of society (*Bohatko, Holets*); administrative positions (*Voitovych, Yemets*); woodworking crafts (*Bondar, Kolodiy Mazhar*);

cooking and food processing (*Molochnyk, Oliinyk, Pekar*); weaving, tailoring, shoemaking (*Shapoval, Shvets*), making household items (*Lynnyk, Kotliar*); agriculture (*Budnyk, Kozyarchuk, Ogorodnik*); building (*Hontar, Muliar*); trade (*Kachmar, Kramar, Chumak*), indicate other professions and trades (*Voskoboynik, Dekhtiaruk, Zvarych*).

Surnames formed on the basis of the bearers' individual characteristics indicate their physical, mental traits, intellectual level, and behavior features (*Hlushko, Kryvyi, Dziuba; Svystun, Struts, Tsymbaliukta*, and others).

The revealed and analyzed surnames preserve information about various historical and socio-economic processes in the life of the Ukrainian people for the descendants.

Key words: anthroponym, surname, personal names, lexical-semantic groups.

Вступ. Як стверджував П. П. Чучка, прізвища, як і більшість власних назв, тепер уже не виражають понять: прізвище не характеризує носія, воно лише називає родину і кожного з її членів та індивідуалізує їх серед інших родин. Однак кожне прізвище має етимологічне значення. «Стаючи спадковою власною особовою назвою, слово (окрім власних особових імен) мало ще лексичне значення протягом певного часу: воно виражало семантику в тому середовищі, яке породило й використовувало цю назву» (Чучка, *Прізвища*). Вчений зазначає, що в Середньовіччі й навіть у XVI–XVIII ст. прізвищеві назви ще перекладали іншою мовою.

Перебуваючи в повній залежності від соціальної структури суспільства, прізвища пройшли тривалий шлях розвитку. На думку В. О. Горпинича, «морфемний арсенал нинішнього антропонімікону українців формувався ще в період праслов'янської спільності» (12). Тому й репрезентують вони специфічну лексику, яка відображає історію населення, духовну й матеріальну культуру краю, особливості господарювання та організації громадського життя, зв'язки корінного населення із представниками етнічних груп, тобто весь матеріальний, культурний, історичний досвід суспільного середовища, в якому ця лексика виникла і функціонує (Єфименко, *Українські 5*). А отже, вивчення лексичної бази прізвищ – одне з найважливіших завдань мовознавства, що й засвідчують численні праці з регіональної антропоніміки.

Наприклад, добре вивчено антропонімію Закарпаття (Чучка), Опілля (Панчук), Лубенщини (Кравченко), Уманщини (Блажчук), Середньої Наддніпрянщини (Бабій), Верхньої Наддністрянщини (Фаріон), півдня Волинської області (Лісова) та ін. регіонів.

Незважаючи на розмаїття наукових праць, прізвища деяких регіонів України ще не вивчені. Певною мірою до них належить і Волинське Полісся. В окремих працях науковці висвітлюють питання лексико-семантичної, структурно-словотвірної та етимологічної характеристики прізвищ (Аркушин, *Силенська; Словник прізвищ; Шульгач, «Етимологічна»; Шульгач, «Поліське»*).

Мета дослідження – проаналізувати зафіксовані прізвища за лексико-семантичними ознаками твірних основ, які зберігають

інформацію «про вірування, заняття, культуру, побут, міграції наших предків» (Єфименко, «Дещо» 18).

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом нашого дослідження є сучасні прізвища мешканців 12 населених пунктів (Берестяне, Бодячів, Гор'янівка, Грем'яче, Дерно, Дідичі, Жидичин, Журавичі, Прилуцьке, Сокиричі, Тростянець, Холоневичі) Ківерцівського району Волинської області.

Застосовуючи такі методи дослідження, як порівняльно-історичний і метод структурно-семантичного аналізу, прізвища розподілено за твірними основами на лексико-семантичні групи відповідно до основних джерел їх творення (Редько, *Сучасні* 9): 1) власні особові імена; 2) назви осіб за походженням і місцем проживання; 3) назви осіб за соціальною належністю та родом заняття; 4) назви осіб за індивідуальними ознаками. Використано також лінгвістичні прийоми етимологічного аналізу для з'ясування допрізвищевої семантики антропонімів.

Джерелами порівняльного аналізу слугували загальномовні й діалектні словники, а також: «Словник власних імен» І. І. Трійняка, Етимологічний словник української мови, історико-етимологічні словники «Прізвища закарпатських українців» і «Слов'янські особові імена українців» П. П. Чучки, «Сучасні українські прізвища» Ю. К. Редька та монографічні дослідження прізвищ окремих історико-етнографічних регіонів України.

Результати дослідження та дискусія. Прізвища – цікавий лексичний шар нашої мови. Кожне прізвище зберігає в собі історію свого роду, а всі разом вони складають історію народу.

Історія не знає такої епохи, коли б у людини не було імені. Тому, «коли виникла потреба у розрізненні людей, що мали однакові імена, а згодом у створенні постійних прізвищ, то першою базою для цього стали саме імена – переважно батька, матері або діда» (Редько, *Сучасні* 9). На сьогодні основи відіменних прізвищ інформують про іменні уподобання наших предків та репрезентують багатство словотвірних варіантів.

Прізвища, похідні від імен, утворені двома способами: семантичним – без будь-яких формальних змін, та морфологічним – за допомогою власне патронічних, посесивних і деяких поліфункційних суфіксів. Переходили в розряд прізвищ імена поступово: спочатку виконували роль прізвиськ, довго існували як засіб ідентифікації та одночасно характеристики денотат, і лише пізніше перейшли в розряд прізвищ (Горпинич, і Корнієнко 8).

Прізвища, співвідносні з іменами та їхніми варіантами, утворені лексико-семантичним способом. На думку дослідників, більшість імен, які мотивують такі прізвища, не належала до популярних, і саме це дозволяло їм достатньою мірою ідентифікувати особу. У цій групі виокремлюємо такі підгрупи:

Прізвища, співвідносні з повними особовими іменами: Адам, Веремій (< Ієремія), Дем'ян, Кир'ян (< Кириан), Марко, Панас (< Афанасій), Самійло, Сидор, Супрун (< Софрон), Фірс та його фонетичний варіант Фурс, Франко, Яким; а також Герасім – розмовний варіант імені Герасим, Лазор – Лазар, Сахár – Захар (Трійняк 137–138). Наведені прізвища співвідносні із християнськими іменами, які давно вже адаптувалися до української мови.

Давніми слов'янськими іменами мотивовані прізвища Богдан, Ждан, Третьак, Шостак (і похідне Шостачко) у їх повних формах, засвідчених словником П. П. Чучки (Чучка, Слов'янські).

Прізвища, що збігаються з основами усічених імен

На думку Р. І. Остаха, усічені та усічено-суфіксальні імена в українській антропонімії мають фіксації з XIV–XV ст., але виконували функції прізвищевих назв лише в XVII ст. (105–106). Чоловічим християнським іменам, які пізніше стали прізвищами, властиві різні типи усічення: *афреза*, *апокопа*, *синкопа* (тобто усічення початкової, серединної або кінцевої частини). Усічені варіанти переважно закінчуються на приголосний (частіше на м'який приголосний).

Утворені за допомогою *синкопи* такі прізвища: Зань < Зень < Зенон (Редько, Словник 1: 386); Кость < Кость < Кост[янтин] (Трійняк 182); Будим < Будим[ир] (Чучка, Слов'янські 87); *афрези*: Крат < Крат(ь) < [Пан]крат (Трійняк 284); *апокопи*: Фень < Фе[офа]н (Трійняк 386).

Прізвища, що збігаються з основами усічено-суфіксальних імен

До цієї групи зараховуємо імена, що утворені за допомогою суфіксів від таких твірних основ, які не виступають як самостійні слова. В основі аналізованих прізвищ відображені варіанти християнських імен із суфіксами:

-н': Гринь < Гри[горій], Пронь < Про[кіп], Сень < Се[мен]; Гмітронь < Дмитронь < Дмитро;

-с': Антось < Анто[н]; Гресь < Гре[горій] < Григорій (Трійняк 94);

-ц-, ц': Куць < [Ми]куць < Микула < Микола (Чучка, Слов'янські 229–230); Луць < Лу[к'ян] (Трійняк 200); Троць < Тро[хим] (Трійняк 365–366);

-ш: Дорош < Доро[тій]; Ярош < Яро[слав] (Чучка, Слов'янські 371);

-х: Терех < Тере[нтій] (Трійняк 358);

-хн-о: Лахно < Ла[хтіон] < Галактіон (Трійняк 79–80).

Прізвища, співвідносні з пестливими або згрубілими формами імен

До цієї групи належать прізвища, якими стали різноструктурні форми імен. Під суфіксальними варіантами імен розуміємо такі, що виникли від повного чи скороченого імені або самостійного варіанта імені за допомогою таких суфіксів:

-к-о: Вакулко < Вакула; Веремко < Веремій; Гаврилко < Гаврило; Демешко < Демеш < Дементій (Трійняк 102); Євтушко < Євтух (Редько, Словник 1: 352); Климко < Клим < Климентій; Лесько < Лесь < Олесь < Олександр; Михалко < Михал < Михайло; Мотько < Мотька < Мотя

< *Мотрона* (Трійняк 242); *Пронько* < *Пронь* < *Прокіп* (Трійняк 304–305); *Харко* < *Хар[итон]* або *[За]хар* (Трійняк 138, 398); *Янко* < *Ян*;

-ик /-ік: *Гурик* < *Гурій* (Трійняк 97); *Іщик* < *Ісько* < *Йосип* (Редько, *Словник* 1: 419); *Костючик* < *Костюк* < *Кость* < *Костянтин*; *Кузьмик* < *Кузьма*; *Мотрунчик* < *Мотрунка* / *Мотрунко* < *Мотруна*; *Радивонік* < *Радивон* < *Родіон* (Трійняк 313); *Федік* < *Федь* < *Федір* (Трійняк 375); *Хомик* < *Хома*; *Янулик* < *Януль* < *Ян* (Трійняк 415–416). Обидва суфікси (типові спільнослов'янські форманти) мають основну демінутивну функцію.

Наш антропонімний матеріал засвідчує, що менш активні у творенні народних варіантів імен такі суфікси:

-ай: *Грицай* < *Гриць* < *Григорій*; *Кубай* < *Якуб*, *Яків*;

-ей: *Васей* < *Вася* < *Василь*; *Семерей* < *Семера* < *Сем[ен]*, *Семера[дъ]* (Фаріон 279);

-ій: *Федій* < *Федя* < *Федір*;

-ен-я: *Гриценя* < *Гриць* < *Григорій*, *Григор*;

-ець: *Климець* < *Клим*, *Лук'янець* < *Лук'ян*;

-ечк-о: *Костечко* < *Костянтин* (Трійняк 182);

-ок: *Матяшок* < *Матяш* < *Матвій* (Редько, *Словник* 1: 668).

-очк-о: *Самочко* < *Самко* < *Самойло*, *Самійло*;

-ун': *Карпунь* < *Карпо*; *Михалунь* < *Михал* < *Михайло*;

-ун: *Процун* < *Проц* < *Прокіп*;

-ус': *Маркусь* < *Марко*; *Самусь* < *Самійло*; *Федорусь* < *Федір*; *Ярмусь* < *Ярмолай*, *Єрмолай* (Трійняк 133–134);

-ух: *Яцух* < *Яц* / *Яць* < *Яків* (Трійняк 413–414);

-ут-а: *Васюта* < *Василь* (Трійняк 61–62); *Яцута* < *Яц* / *Яць* < *Яків*;

-уш-а: *Гаркуша* < *Аркуша* < *Аркадій*;

-ин-а: *Петрина*, *Федина*. Формант -ин-а, на думку дослідників, сягає ще праіндоевропейського походження, але характерний лише для українського антропонімного словотвору. З цим суфіксом, який первісно виконував здрібніло-зневажливу функцію, були утворені лише варіанти чоловічих імен (Редько, *Сучасні* 132). П. П. Чучка вважав, що в багатьох прізвищах цей суфікс уже давно виражає патронімність, на що вказували І. Я. Франко, І. Д. Фаріон та інші антропонімісти. Учений зауважував, що в розмовній мові чоловічі апелятиви, імена та прізвиська на -ин-а дотепер належать до активно вживаних. І наводить для порівняння апелятиви *дячина*, *легінина*, *хлопчина*, імена *Іванина*, *Федорина*... (Чучка, *Прізвища* XXXII).

Проаналізовані суфікси насамперед засвідчують розмовні варіанти імен, які семантичним шляхом перейшли у прізвища. Деякі з них, зокрема суфікси -ик, -ець, -ко мають подвійну мотивацію.

Кожне прізвище як родова назва особи належить до розряду іменників. Проте за походженням і будовою, а також за морфологічними ознаками українські (та й інші слов'янські) прізвища бувають прикметникового та іменникового типу. Серед них виокремлюють

первинні і вторинні прізвища. Первинні – ті, що утворені семантичним (лексико-семантичним) способом, тобто потрапили до складу прізвищ внаслідок переосмислення твірної основи. Вторинні – ті, що утворені морфологічним способом, суфіксальним.

Серед **морфологічних утворень** виокремлюємо прізвища за наявністю патронічних, присвійних та поліфункційних суфіксів, до яких належать форманти *-ик, -ець, -ко*. Прізвища з ними (наведені вище) можна кваліфікувати і як первинні (семантичні утворення), і як вторинні (морфологічні утворення з патронічними суфіксами).

Прізвища з **патронічними суфіксами**: **-ич**: *Веклич < Векла, Фекла* (Трійняк 63); *Кузьмич < Кузьма; Кулинич < Кулина; Масич < Маса < Маруся < Марія* (Трійняк 215), *Улянич < Улян або Уляна; Хіврич < Хівря < Февронія* (Трійняк 373); *Хомич < Хома*;

-евич, -ович: *Андрусевич, Вашкевич, Гаврилевич, Герасимович, Грицкевич, Давидович, Данилевич, Зінькевич, Кацевич, Карпович, Климович, Остапович, Пашкевич, Прокопович, Радкевич, Семенович, Степанович, Філіпович, Харкевич, Юхимович*;

-ук (-'ук), -чук: *Андрійчук, Артемчук, Васильчук, Ващук, Веремчук, Войтюк, Герасимчук, Гнатюк, Гринюк, Данилюк, Дацюк, Демидюк, Дем'янчук, Денисюк, Дорошук, Захарчук, Іванюк, Іллюк, Ільчук, Карп'юк, Кирилюк, Киричук, Климчук, Корнелюк, Костюк, Левчук, Лук'янчук, Луцюк, Максимчук, Максимюк, Мартинюк, Мацюк, Миколайчук, Миронюк, Мілінчук < Мілентій, Місюк, Мокійчук, Лукашук, Любчук < Любко < Любомир, Назарук, Назарчук, Остапчук, Онищук < Онісько < Онісим; Павлюк, Панасюк, Панчук, Парфенчук, Пащук < Пашко < Павло, Пилипчук, Прокопчук, Прохорук, Радюк < Радимир, Романчук, Романюк, Сергійчук, Сидорчук, Симончук, Супрунюк, Тарасюк, Трофімчук, Устимчук, Федорчук, Філіпчук, Філюк, Франчук, Харчук, Юрчук, Якимчук, Ярмолук, Ярошук, Ярошук та багато інших.*

Прізвище *Томашук* мотивоване польським іменем *Томаш*.

З основами жіночих імен зафіксовані такі прізвища: *Гандзюк < Гандзя < Ганна; Євчук < Єва; Малашук < Маланія, Меланія; Масюк < Маса < Маруся < Марія; Явдосюк < Явдося < Явдоха* (народний варіант імені *Євдокія*);

-ак (-'ак), -чак: *Андрусак, Кресак < Крискент* (Трійняк 184), *Мартиняк, Марчак < Марко, Семенчак, Хом'як, Фецак* (похідні від чоловічих імен); *Мариняк < Марина, Процак < Проська < Фроська < Єфросинія, Пінчак < Гор[пін]а* (похідні від жіночих імен).

Успадкований з давньослов'янської епохи формант *-ак* творив особові власні назви від апелятивів і християнських імен та набув продуктивності після XIII ст. (Кравченко 94). Суфікс *-ак*, який спочатку виконував демінутивну функцію, з середини XVI ст. творить патроніми (Фаріон 123).

-енк-о: 1) твірна основа – повне чоловіче ім'я: *Андрієнко, Борисенко, Власенко, Захаренко, Карпенко, Кириченко, Кузьменко, Марченко,*

Михайленко, Мироненко, Ніколаєнко, Оникієнко < Оникій (Трійняк 270), Остапенко, Павленко, Петренко, Хоменко;

2) твірна основа – усічене чи усічено-суфіксальне ім'я: Боженко (похідне від імені-комполита на зразок Бож[идар], яке кваліфікують як болгарське ім'я; Ващенко < Васько < Василь; Даценко < Даць < Данило; Іщенко < Ісько < Йосип; Костенко < Кость < Костянтин; Панченко < Пан(ь)ко < Панкрат; Саєнко < Сай < Ісай; Терещенко < Терешко < Терентій (Трійняк 358); Тимченко < Тимко < Тимофій; Юрченко < Юрко < Юрій; Ярошенко < Ярош < Ярослав; Ященко < Ясько < Яків (Трійняк 413);

3) твірна основа – суфіксальний варіант, похідний від повного чоловічого імені: Іванченко < Іванко < Іван; Івченко < Івко < Іов (Трійняк 154); Левченко < Левко < Лев; Павлущенко < Павлушко < Павло.

Як стверджує С. М. Пахомова, іменування за главою сім'ї виявилось найактуальнішим способом визначення людини (83–87).

Прізвищ **із присвійними суфіксами** мало зафіксовано:

-ів: Гнатів, Панців < Панцьо < Пантелеймон (Трійняк, 285); Петрів;

-ов / -ев, -єв: Андріанов, Васильєв, Григор'єв, Давиденков, Іванов, Кирилов, Лавров, Матвєєв, Михайлов, Нестеров, Павлов, Петров, Романов, Савінов, Степанов, Теофілов, Терехов, Терєхов < Терех < Терентій (Трійняк 358); Федоров, Філіпов, Якимов, Яковлєв, Янков.

-ин – суфікс із патронічним значенням, який успадкували слов'янські мови з індоєвропейської спільності (Фаріон 54): Аркушин < Аркуша < Аркадій; Гаранін < Гараня – пестлива форма імені Гарасим < Герасим; Гурін < Гура < Гурій (Трійняк 97).

З суфіксом **-иш-ин** зафіксовано лише три прізвища, які похідні від власних назв заміжніх жінок на **-иха**: Грицишин < Грициха (< Гриць < Григорій); Ющишин < Ющиха (< Юсько < Юхим); Янчишин < Янчиха < Янко < Ян (Трійняк 415–416).

Отже, проаналізовані прізвища репрезентують власні особові імена українців та їхні розмовні варіанти.

Прізвища, які вказують на походження або місце проживання

Такі прізвища передусім вказують на етнічну групу, розселену на певній території, та загальне чи конкретне місце проживання основоположника роду. Причиною виникнення таких прізвищ є, очевидно, міграція людей. Найменування людей за етнічними чи територіальними ознаками часто застосовували до чужинців.

Прізвища на означення національності предка: Волошин < волошин 'представник романських народів, частіше румун' (Етимологічний словник 1: 422); Волощук < Волох + -ук < волох 'волошин'; Литвин (Литвинчук, Литвинюк, Літвінцов) < литвин 'білорус', 'литовець' 'поліщук' (Етимологічний словник 3: 245); Лях < лях 'поляк' (Словарь 2: 393) або 'католик' (Чучка, Прізвища 351); Прус < прус 'прусак, житель Прусії'; Шведюк < Швед + -ук < швед.

Прізвища, похідні від назв племен, народностей та діалектних груп

Бесарабчук < *Бесараб* < *басараб* 'той, хто проживав у Басарабії'; *Гоцуляк* < *Гуцул* < *гуцул* 'той, хто проживав на території Прикарпаття'; *Мазур* < *мазур* 'поляк, який живе у Мазовії' (*Етимологічний словник* 3: 356); *Москальов*, *Москалюк* < *Москаль* < *москаль* 'росіянин', 'традиційна назва для вихідця з Московії' (*Словарь* 2: 123).

Прізвища, утворені від топонімних назв: *Подолук* < *подолук* «житель Поділля»; *Поліщук* < *поліщук* 'житель або уродженець Полісся' (*Словник української* 6: 86).

Прізвища, які загально вказують на місце, де хтось проживав: *Завгородній* < *загородний* (який живе за городами); *Загайний* (той, хто живе за гаєм); *Нагорний* < *нагорний* 'той, хто живе на горі'; *Підвальний* < *підвальний* (той, хто живе під валом) (*Редько, Словник* 2: 822); *Пограничний* < *пограничний* 'який межує, суміжний, прилеглий' (*Великий тлумачний* 1005).

А такі прізвища, як *Новак*, *Прихода*, *Приходько*, *Переходько* первісно вказували на те, що його носій немісцевий, недавно поселився.

Прізвища, які вказують на конкретний населений пункт

Територіальна ознака – одне з найважливіших джерел ідентифікації особи та виникнення українських прізвищ. За будовою антропоніми означеної групи можуть бути двох типів: прикметникові із суфіксом -ськ- та іменникові з суфіксами -ець, -ук, -чук (або й -ак, -як).

У цій лексико-семантичній групі переважають прикметникові прізвища, утворені від назв населених пунктів: *Балецький* – від ойконіма Балиця або Баличі (*Словник української* 1: 85); *Балицький* (м. Баличі, Львівська обл.); *Білецький* (с. Білець або с. Біличі Іваничівського та Любомльського р-нів); *Білінський* (с. Білин Ковельського р-ну); *Вишневський* (с. Вишнів, Волинська обл.); *Грабовський* (с. Грабове, Старовиживський р-н); прізвища *Залуський*, *Зборовський*, *Корецький*, *Томашевський* утворені від ойконімів Рівненської області: с. Залужжя, с. Зборів, м. Корець, с. Томашів; *Косинський* (м. Косів, Івано-Франківська обл.); *Лесневський* (с. Ліснівка, Тернопільська обл.); *Лішневський* (с. Лешнів, Львівська обл.) та ін.

Іменникові прізвища: *Островчук* (*Острів*, Волинська, Житомирська, Київська та ін. області; *Острівка*, Донецька, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська обл.); *Козинець* (с. Козинці Ковельського р-ну); *Коломієць* (м. Коломия); *Компанієць* (Компаніївка, Луганська обл.); *Майданець* (с. Майдан або с. Майдан-Липненський); *Цуманець* (с. Цумань Ківерцівського р-ну).

Отже, прізвища означуваної групи – важливий об'єкт дослідження, який ще потребує подальшого всебічного вивчення.

Апелятиви, якими мотивовані **прізвища, що вказують на соціальну належність або рід заняття першопосілів**, дають багатий матеріал для

дослідження державно-адміністративного устрою та економічного життя країни. Вони відтворюють побут, вірування, культуру і духовний світ українців (Железняк 92), а також могли б служити джерелом для майже повної реконструкції картини життя наших предків (Кровицька 143).

Прізвища, що вказують на класове розшарування суспільства: *Богатько* – називало багату людину, а прізвища *Біда*, *Голодюк*, *Голець* < *голь* ‘біднота’ (Словарь 1: 306), *Голощук* < *Голош* < *голош* ‘гола голова’ (Чучка, Прізвища 151), *Голук* < *голюк* ‘гола людина’ (Словарь 1: 307), *Сіряк* < *сіряк* ‘незаможна, неосвічена, некультурна людина з низів’ (Редько, Словник 1: 105) вказували на бідну людину.

Прізвища, що вказували на родинні стосунки, також виникали серед простого народу: *Близнюк*, *Приймак*, *Притула*, *Сватко*, *Свашенко*. До таких прізвищ належать: *Вдовенко* (*Удовенко*) < *вдовенко* ‘син вдови’ (Словарь 1: 420)]; *Сиротюк* < *Сирота* < *сирота*.

Прізвища, похідні від назв адміністративних посад: *Войтович*, *Войтюк* < *Війт* < *війт* ‘в давній Україні голова міської громади і колегиї суддів в українському суді, сільський староста’ (Словарь 1: 236), ‘керівник місцевого (міського чи сільського) управління або самоврядування в середньовічній Німеччині, Литовському князівстві, Польщі та Україні’ (в XV–XVIII ст. (Словник української 1: 670).

Прізвища, виникнення яких пов’язане з економічним життям країни

Прізвища цієї групи передусім відображають економічне життя країни. Їхні твірні основи мотивовані апелятивами, що називають осіб:

- які пов’язані з обробкою волокна, ткацтвом, пошиттям одягу та виготовленням взуття: *Дергай* < *Дергай* < діал. *дергати* ‘обробляти волокно перед прядінням спеціальною щіткою’ (Аркушин, Словник 1: 126); *Прядун* < *Прядун* < *прядун* ‘прядильник’ (Словник української 8: 301); *Ткач* (і похідні *Ткаченко*, *Ткачук*) < *ткач* ‘робітник, майстер, який виготовляє тканини на ткацькому верстаті’ (*Великий тлумачний* 1251), ‘фахівець ткання’ (Словарь 4: 268); *Шаповал* < *Шаповал* < *шаповал* ‘майстер, який виготовляє з вовни шапки способом валяння’ (*Великий тлумачний* 1389), ‘той, хто виробляє шерстяні шапки’ (Словарь 4: 485); *Швець* (*Шевченко*, *Шевчик*, *Шевчук*) < *швець* ‘чоботар’ (Словарь 4: 490);

- які обробляли шкіру та хутра: *Гарбар* (*Гарбарчук*) < *Гарбар* < *гарбар* ‘кушнір’ (*Етимологічний словник* 1: 471); *Кушнір* (*Кушнірчук*) < *кушнір* ‘фахівець, що вичиняє хутро зі шкіри та шиє хутряні вироби’ (*Великий тлумачний* 476);

- які пов’язані з обробкою дерева та виготовленням виробів із нього: *Бондар* (*Бондарев*, *Бондарчук*) < *бондар* ‘майстер, ремісник, що виробляє діжки, бодні, дерев’яні відра і т. ін.’ (Словарь 1: 216); *Колодій* < *Колодій* < *колодій* ‘колісник’ (Словник української 4: 228); *Мажар* < *Мажар* < *мажар* ‘виробник маж’ (чумацьких возів); *Теслюк* < *Тесля* < *тесля* ‘робітник, що займається грубою обробкою деревини, спорудженням

дерев'яних будов, виготовленням простих дерев'яних меблів' (*Великий тлумачний* 1243);

- які пов'язані з виробництвом продуктів харчування та їх продажем:

Мірошниченко < *мірошник* 'власник млина, той, хто працює в млині, мельник' (*Словник української* 4: 747); *Молочник* < *молочник* 'молочар, той, хто торгує молоком і молочними продуктами' (*Великий тлумачний* 538); *Олійник* < *олійник* 'той, хто виготовляє олію' (*Словарь* 4: 52); 'той, хто виготовляє або продає олію; власник олійниці' (*Словник української* 5: 689); *Пекар* < *пекар* 'робітник, який випікає хлібні вироби' (*Словник української* 6: 110);

- які пов'язані з обробкою різних речовин, матеріалів та виготовленням із них предметів побуту: *Бутляр* < *бутляр* (< *бутля* 'сулія, пляшка') 'назва робітника на склозаводі, де виробляють бутлі' (Редько, *Словник* 1: 119); *Коберник* < *коберник* 'коверник, килимник' (*Етимологічний словник* 2: 482); *Линник* < *линник* 'мотузник, канатник' (Редько, *Словник* 1: 597);

- які обробляли метали: *Гамерник* < *Гамерник* < *гамарник* 'той, хто працює в гамарній установі, тобто металоплавильній' (*Словарь* 1: 269–270); *Ковальчук*, *Ковалюк* < *Коваль* < *коваль* 'майстер, що куванням обробляє метал, виготовляє металеві предмети' (*Словник української* 4: 213); *Ковшар* < *ковшар* 'той, хто виготовляв ковші'; *Котляр* < *котляр* 'той, хто виготовляв котли';

- які пов'язані із видобуванням корисних копалин, речовин: *Воскобойник* < *Воскобойник* < *воскобойник*, *воскобійник* 'той, хто добуває віск із вощини' (*Словник української* 1: 743); *Гончар* < *гончар* 'майстер, який виготовляє посуд та інші вироби з глини'; *Горщар* < *горщар* 'майстер, що виготовляє горщики' (Чучка, *Прізвища* 156); *Дехтяр* < *дьогтяр* 'той, хто гнав дьоготь' (*Словник української* 2: 451); *Зварич* < *зварич* 'солевар' (Фаріон 195); *Здун* < *здун* 'гончар' (Аркушин, *Словник* 1: 178); *Рудник* < *рудник* 'рудокоп' (*Великий тлумачний* 1089);

- які пов'язані з будівництвом: *Гонтар* < *гонтар* 'той, хто виготовляє гонт; той, хто покриває дах гонтом' (*Словарь* 1: 308); *Муляр* < *муляр* 'майстер мурування' (Редько, *Словник* 1: 716).

Стосунок до **сільського господарства** мають прізвища, у яких твірними основами є:

- назви осіб, що доглядали свійських тварин: *Бовгиря* < *бовгиря* 'пастух' (Чучка, *Прізвища* 53); *Гайда* < *гайда* 'гірський пастух' (Чучка, *Прізвища* 132); *Будник* < *Будник* < *будник* 'працівник на поташному заводі' (*Словарь* 1: 106); *Козярчук* < *Козяр* < *козяр* 'той, хто доглядав кіз'; *Чабан* < *Чабан* < *чабан* 'пастух овець' 'вівчар'; *Чередник* < *чередник* 'той, хто випасав череду';

- назви осіб за роботою в сільському господарстві: *Грабарчук* < *Грабар* < *грабар* 'землекоп' (*Словарь* 1: 320); *Огороднік* < *огород*

(український відповідник *горód*), тобто *огородник* 'той, хто працює на городі і вирощує городину'. Прізвище *Клепач* вказувало на такий вид заняття, як клепання коси та інших знарядь праці, необхідних у сільському господарстві.

З **лісовим господарством, бджільництвом, мисливством, рибальством** пов'язані такі прізвища: *Бортник, Бортнік* < *бортник* 'лісовий бджоляр' (*Словник української* 1: 22); *Лісник; Пасічник* < *пасічник* 'той, хто розводить бджіл, працює на пасіці, бджоляр' (*Великий тлумачний* 709); *Стрільчук; Рибак, Рибачук*.

Вказують на **торгівлю**: *Качмар* < *корчмар* 'власник корчми, шинкар' (*Чучка, Прізвища* 298); *Крамар* < *крамар* 'крамник'; 'торговець'; 'купець' (*Словарь* 2: 298); 'торгівець, гендляр' (*Редько, Словник* 1: 533), 'людина, яка торгувала у власній крамниці' (*Словник прізвищ* 51); *Чумак* < *чумак* 'торговець рибою, сіллю, привезеною з Криму' (*Чучка, Прізвища* 804), 'візник і торговець, який перевозив на волах хліб, сіль, рибу та інші товари для продажу' (*Великий тлумачний* 1385).

Вказують на **службу при дворі**: *Кухарчук* < *кухар* 'повар' або < *кухарчук* 'учень, помічник повара'; *Конюх* < *конюх* 'той, хто доглядає коней' (*Словник української* 4: 276); *Челядин* < *челядин* 'челядник, дворова людина, що жила і працювала в поміщицькій садибі, панська прислуга' (*Редько, Словник* 2: 1158). *Кучерук* (< *кучер* 'візник' (*Етимологічний словник* 3: 167); *Форманюк* < *Фурман* < *фурман* 'візник' (*Чучка, Прізвища* 582).

Засвідчують **організацію праці на панщині**: *Гайовий* < *гайовий* 'лісовий сторож' (*Словарь* 1: 266), 'наглядач за роботами в гаю', *Гуменюк* < *гуменний* 'прикажчик, що організовував роботу на панському току' (*Словник української* 2: 193); *Лановий* < *лановий* 'наглядач за польовими роботами' (*Словарь* 2: 343).

Аналізовані прізвища вказують і на інші професії: наприклад, *Поштар, Поштарук* – листоноші; *Стрижко* (той, хто стриже) – перукаря; *Толмачов* (*толмач* 'перекладач') – перекладача.

Група прізвищ, **які засвідчують індивідуальні ознаки першоносіїв**, походить від прізвищ, які первісно характеризували носіїв за їхніми фізичними чи психічними рисами, інтелектуальним рівнем та особливостями поведінки. На думку П. П. Чучки, серед цієї групи відапелятивних прізвищ переважають слова експресивної лексики (*Чучка, Антропонімія* 411).

Зважаючи на те, що ці прізвища виникли з первісних прізвищ (вуличних кличок) (*Редько, Сучасні* 64), сьогодні складно визначити мотиви називання людей та первісну семантику того чи того прізвища. Тому можемо лише припускати, що в давнину наші предки у такий спосіб ідентифікували людину, наділяючи її цікавою характеристикою.

На **фізичні ознаки людини** вказують такі прізвища: *Ліпич* < *Ліпий* < *ліпий* 'красивий' (*Етимологічний словник* 3: 264); *Кошманюк* < *Кошман* < *кошма* 'войлок з овечої вовни' (*Редько, Словник* 1: 530); *Кучма* < *кучма*

‘мохната шапка; скуйовджена голова’ (Словарь 2: 335); *Пелех* < *пелех* ‘людина з довгим, густим, скуйовдженим волоссям’ (Чучка, Прізвища 284); *Кудрик* < *кудря* ‘кучерявий’ (Чучка, Прізвища 360), або *Кудрик* < *кудрик* ‘невисока людина, карлик’ (Словарь 3: 152); *Кудряшов* < *Кудряш* < *кудряш* ‘кучерявий’. Такі прізвища вказують на загальний зовнішній вигляд першоносія.

Певні **особливості обличчя** засвідчують прізвища *Пістряк* < *пістряк* ‘ластовиння, прищ’ (Словарь 3: 188), *Дзьобан*, *Подзюбанчук* < *дзюба* ‘дівчина з обличчям, що вкрите віспою’ (Словарь 1: 380), *Рябець* < *рябець* ‘вкритий віспою, рудими плямами’ (Словарь 4: 91) (вказують на хвороби шкіри).

Вважаємо, що частіше вирізняльними ознаками, за якими надавали прізвиська, були: *голова* (наприклад, *Головков* < *головко/голова* ‘мала голова’, ‘розумна голова’), *губи* (*Губін*), *зуби* (*Зубенко*, *Щербак*), *борода* (*Бродович*), *ніс* (*Носко*) *лоб* (*Лобань*).

На **зріст, вагу й поставу** вказують такі прізвища: *Бакун* < *бакун* ‘міцний чоловік, товстун’ (Чучка, Прізвища 45), *Величко* < *Величко* < *величко* ‘великий, високий’ (Словник української 1: 319), *Гамелюк* < *гамела* ‘товста, незграбна людина’ (Етимологічний словник 1: 465), *Дербаль* < *дербаль* ‘здоровань’ (Чучка, Прізвища 191); *Довжик*, *Довгалюк* < *Довгаль* < *довгаль* ‘високий і худий чоловік’ (Словарь 1: 401). На низький ріст вказує твірна основа прізвищ *Малик*, *Мальченко*, *Куч* < *куч* ‘низькоросла людина’ (Редько, Словник 1: 66). Допрізвищеву семантику ‘худа людина’ мають прізвища *Сушко* (*Сущук*) < *сушко* ‘невисоке засохле дерево’ (Словарь 4: 234) і *Сухан* (*Суханов*) < *сухан* ‘худа людина’ (Чучка, Прізвища 541).

Прізвища, твірні основи яких – назви осіб за **кольором волосся** (*Беляєв* < *беляй* ‘той, хто має біле волосся чи білий колір шкіри’; *Рижко*, *Рижук* (< *рижий*), *Рудь* (< *рудь* ‘рудий’)), **фізичними вадами** (*Глушко*, *Горбатюк*, *Кривий*, *Кривенюк*).

Основою для творення прізвищ, які вказували на **психічні властивості, поведінку або характер людини**, була певна характерна ознака особи, що вирізняла її з-поміж інших людей. Такі прізвища виникли з первісних прізвиськ. Як правило, в основу прізвиськ були покладені лексеми, які засвідчували найприкметніші ознаки людини. Наприклад, людину спокійну, добру могли прозивати *Мирош*, *Добрун*, а крикливу – *Горлай*, *Крикливий*, нетовариську, похмуру – *Мовчан*, *Дикун* тощо (Редько, Сучасні 40). Можливо, деякі особові назви виникали як іронічні прізвиська, виражаючи ознаку, протилежну названій.

Серед прізвищ цієї групи переважають ті, що вказують на **риси характеру, вдачу** першоносія: *Байда* < *байда* ‘гуляка, безпечний чоловік’, а також ‘прізвисько незграбної жінки’ (Словарь 1: 92); *Батура* < *батура* ‘вперта людина; людина, з якою складно порозумітися’; *Жила* < *жила* ‘скупа, жадібна до грошей людина’ (Словник української 2: 529), ‘людина крутого, суворого характеру’ (Фаріон 192); *Коменда* < *коменда* ‘вередлива людина’ (Етимологічний словник 2: 534);

Мамчур < *мамчур* 'мамин синок, мамій' (*Етимологічний словник* 3: 375); *Потішук* < *Потіха*, напевно 'людина веселої вдачі'; *Принда* < *принда* 'вередлива, примхлива людина' (*Словарь* 3: 429) або < *принда* 'пихата людина' (*Етимологічний словник* 3: 574); *Свистун* < *свистун* 'людина неповажна, яка байдуже ставиться до виконання своїх обов'язків'; *Терпелюк* < *терпило* 'терпеливий, витривалий'; *Цимбалюк* < *цимбал* 'лоботряс' (*Словарь* 4: 429); *Шеремета* < *шеремет* 'балакучий, жвавий' (Редько, *Словник* 2: 1198); *Мудрик* < *мудрик* 'розумна людина', 'мудра людина' (Фаріон 72) або 'чваньковита людина' (Аркушин, *Словник* 1: 322).

Прізвиська за фізичними чи психічними ознаками надавалися кілька сотень років тому далеким предкам тих людей, які сьогодні є носіями утворених із цих прізвиськ родових прізвищ. Сучасні ж прізвища цього типу – назви, що позбавлені будь-якого емоційного чи оцінного значення (Фаріон 73).

Висновки та перспективи досліджень. Прізвище – важлива родова спадкова назва, без якої вже протягом кількох століть не обходиться жодна людина. Воно виникло й офіційно закріпилось як естафета роду, яка передається від покоління до покоління і зберігає в собі інформацію для нащадків про різноманітні історичні та суспільно-економічні процеси в житті українського народу. Проаналізовані антропоніми – величезний за обсягом і надзвичайно різноманітний за будовою та значенням лексичний шар нашої мови.

Отже, наведений і проаналізований антропонімний матеріал переконливо засвідчує необхідність подальших досліджень, у яких будуть розглянуті ще й інші лексико-семантичні групи відапелятивних прізвищ.

Список використаних джерел

- Аркушин, Григорій. *Словник західнополіських говірок*. В 2 т. Луцьк, 2000.
- Габорак, Мирослав. *Прізвища сучасної Гуцульщини (на матеріалі Косівського району): етимологічний словник*. Івано-Франківськ, 2017.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови*, за ред. В. Т. Бусла. Київ; Ірпінь, 2005.
- Етимологічний словник української мови*, під ред. О. С. Мельничука. В 7 т. Київ: Наукова думка, 1982–2012.
- Редько, Юліан. *Словник сучасних українських прізвищ*. В 2 т. Львів, 2007.
- Словарь української мови*, за ред. Б. Д. Грінченка. В 4 т. Київ, 1907–1909.
- Словник української мови*, за ред. І. К. Білодіда. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
- Трійняк, Іван. *Словник українських імен*. Київ: Довіра, 2005.
- Чучка, Павло. *Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник*. Львів: Світ, 2005.
- Чучка, Павло. *Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник*. Ужгород: Ліра, 2011.

Sources

- Arkushyn, Hryhorii. *Slovnyk zakhidnopoliskyykh hovirok*. 2 vols. Lutsk, 2000.
- Haborak, Myroslav. *Prizvyshcha suchasnoi Hutsulshchyny (na materialy Kosivskoho raionu): etymolohichnyi slovnyk*. Ivano-Frankivsk, 2017.

- Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*, edited by V. T. Busel. Kyiv; Irpin, 2005.
- Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy*, edited by O. S. Melnychuk. 7 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1982–2012.
- Redko, Yulian. *Slovnyk suchasnykh ukrainskykh pryzvyshch*. 2 vols. Lviv, 2007.
- Slovar ukrainskoi movy*, edited by B. D. Hrinchenko. 4 vols. Kyiv, 1907–1909.
- Slovnyk ukrainskoi movy*, edited by I. K. Bilodid. 11 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.
- Triiniak, Ivan. *Slovnyk ukrainskykh imen*. Kyiv: Dovira, 2005.
- Chuchka, Pavlo. *Pryzvyshcha zakarpatskykh ukraintsiv: istoryko-etymolohichnyi slovnyk*. Lviv: Svit, 2005.
- Chuchka, Pavlo. *Slovianski osobovi imena ukraintsiv: istoryko-etymolohichnyi slovnyk*. Uzhhorod: Lira, 2011.

Список використаної літератури

- Аркушин, Григорій. *Силенська гуторка*. Луцьк: Вежа, 1996.
- Бабій, Юлія. *Прізвища сучасної Середньої Наддніпряни*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2007.
- Блажчук, Юлія. *Антропонімія Уманщини XII – початку XXI ст.* Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Умань, 2008.
- Горпинич, Володимир, Корнієнко, Ірина. *Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України*. Дніпропетровськ; Миколаїв, 2006.
- Єфименко, Ірина. «Дещо про походження сучасних українських прізвищ». *Дивослово*, № 11, 2002, с. 18–9.
- Єфименко, Ірина. *Українські прізвищеві назви XVI ст.* Київ, 2003.
- Железняк, Ірина. *Слов'янська антропоніміка*. Київ: Кий, 2011.
- Кравченко, Людмила. *Прізвища Лубенщини*. Київ: Факт, 2004.
- Кровицька, Ольга. «Назви осіб за родом діяльності і професією в пам'ятках української мови XVI–XVIII ст.». *Діалектологічні студії. 1: Мова в часі і просторі*. Львів, 2003, с. 130–48.
- Лісова, Лариса. *Антропонімія півдня Волинської області*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2014.
- Осташ, Роман. «Власні особові імена з однофонеминими суфіксами в українській антропонімії середини XVIII ст.». *Linguistika slavika*. Київ, 2002, с. 104–15.
- Панчук, Галина. *Антропонімія Опілля*. Тернопіль, 2001.
- Пахомова, Світлана. *Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах*. 2-ге вид. Ужгород, 2012.
- Редько, Юліан. *Сучасні українські прізвища*. Київ: Наукова думка, 1966.
- Словник прізвищ північно-західної України і суміжних земель*, упоряд. Г. Л. Аркушин. Луцьк, 2013.
- Фаріон, Ірина. *Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником)*. Львів: Літопис, 2001.
- Чучка, Павло. *Антропонімія Закарпаття*. Ужгород: Папірус, 2008.
- Шульгач, Віктор. «Етимологічна інтерпретація деяких поліських прізвищ». *Полісся: мова, культура, історія*. Київ, 1996, с. 177–81.
- Шульгач, Віктор. «Поліське Сундик і споріднені прізвища». *Волинь філологічна: текст і контекст*, вип. 4, 2007, с. 284–8.

References

- Arkushyn, Hryhorii. *Sylenska hutorka*. Lutsk: Vezha, 1996.
- Babij Jliya. *Surnames of Modern Middle Naddnieprianshchyna*. PhD Thesis Abstract. Odesa. 2007.

- Blazhchuk, Yuliia. *Antroponimiia Umanshchyny XII – pochatku XXI st.* PhD Thesis Abstract. Uman, 2008.
- Horpynych, Volodymyr, Korniienko, Iryna. *Antroponimiia Dniprovskoho Pryporizhzhia i sumizhnykh rehioniv Ukrainy.* Dnipropetrovsk; Mykolaiv, 2006.
- Yefymenko, Iryna. "Deshcho pro pokhodzhennia suchasnykh ukrainskykh pryzvyshch". *Dyvoslovo*, no. 11, 2002, pp. 18–9.
- Yefymenko, Iryna. *Ukrainski pryzvyshchevi nazvy XVI st.* Kyiv, 2003.
- Zheliezniak, Iryna. *Slovianska antroponimika.* Kyiv: Kyi, 2011.
- Kravchenko, Liudmyla. *Prizvyshcha Lubenshchyny.* Kyiv: Fakt, 2004.
- Krovytska, Olha. "Nazvy osib za rodом diialnosti i profesiieiu v pamiatkakh ukrainskoi movy XVI–XVIII st". *Dialektolohichni studii. 1: Mova v chasi i prostori.* Lviv, 2003, pp. 130–48.
- Lisova, Larysa. *Antroponimiia pivdnia Volynskoi oblasti.* PhD Thesis Abstract. Lutsk, 2014.
- Ostash, Roman. "Vlasni osobovi imena z odnofonemnymy sufiksamy v ukrainskii antroponimii seredyny XVIII st". *Linguistika slavika.* Kyiv, 2002, pp. 104–15.
- Panchuk, Halyna. *Antroponimiia Opillia.* Ternopil, 2001.
- Pakhomova, Svitlana. *Evoliutsiia antroponimnykh formul u slovianskykh movakh.* 2nd ed. Uzhhorod, 2012.
- Redko, Yulian. *Suchasni ukrainski pryzvyshcha.* Kyiv: Naukova dumka, 1966.
- Slovyk pryzvyshch pivnichno-zakhidnoi Ukrainy i sumizhnykh zemel*, edited by H. L. Arkushyn. Lutsk, 2013.
- Farion, Iryna. *Ukrainski pryzvyshchevi nazvy Prykarpatskoi Lvivshchyny naprykintsi XVIII – pochatku XIX stolittia (z etymolohichnym slovykom).* Lviv: Litopys, 2001.
- Chuchka, Pavlo. *Antroponimiia Zakarpattia.* Uzhhorod: Papirus, 2008.
- Shulhach, Viktor. "Etymolohichna interpretatsiia deiakyykh poliskykh pryzvyshch". *Polissia: mova, kultura, istoriia.* Kyiv, 1996, pp. 177–81.
- Shulhach, Viktor. "Poliske Sundyk i sporidneni pryzvyshcha". *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*, iss. 4, 2007, pp. 284–8.

Стаття надійшла до редколегії 03.08.2018

Сологуб, Надія. «Частиномовний аспект індивідуально-авторського словотворення Олеся Гончара». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 133–140.
Solohub, Nadiia. "Oles Honchar's Individual Author's Word Formation Model: Parts-of-Speech Aspect". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 133–140.

УДК 811.161.2'38:373.611

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-133-140>

ЧАСТИНОМОВНИЙ АСПЕКТ ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Надія Сологуб

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,
Київ, Україна

У статті проаналізовано домінуючу рису мовотворчості Олеся Гончара – індивідуально-авторське словотворення; з'ясовано концептуальну значимість, умотивованість і природність новотворів, насамперед у назвах людини та суспільних явищ; визначено продуктивні, малопродуктивні й непродуктивні способи словотворення; схарактеризовано потенційні можливості різних частин мови у творенні оказіональних найменувань Олеся Гончара.

Ключові слова: індивідуально-авторське словотворення, новотвір, неологізм, концептуальна значимість.

Solohub Nadiia. Oles Honchar's Individual Author's Word Formation Model: Parts-of-Speech Aspect. The individual language style of a writer is first of all the author's choice, creative use of those resources of the native language, which correspond to the constants of his world outlook in the best way. The purpose of the research is to trace the relationship between Oles Honchar's worldview and his individually outlined linguistic means of constructing new words/lexemes. The case study is based on the Oles Honchar's artistic texts. The method of contextual analysis is used to clarify the semantic structure of new words and comparative analysis – to reveal productive tokens of different part-of-speech word classes. The key findings of the study argue that Oles Honchar's most productive model is noun-word formation, which serves as a means of portraying characters. The most frequent are suffix-based formations. Quite often, the writer refers to the creation of collective nouns. The word-formation models, based on typical national models, can be considered as individually pronounced ones. Some occasionalisms have a clear folk or colloquial basis. In the prefix-based word formation pattern, there is a tendency to use the prefixes *anti-*, *over-*, *pseudo-*. Adjective word formation testified to the use of productive in the Ukrainian language suffixes *-ast-*, *-ist-*, *-ovit-*. Complex adjectives in Oles Honchar's linguistic innovations are not frequent. The study has also revealed that verb word formation can be unproductive. In most cases, adjectives of quality are the basis for the creation of occasional adverbs. Oles Honchar's novelties convincingly prove that individual author's word formation models are an integral feature of his style and vision of the world. We see the prospect for further studies in comparing the register of the analyzed occasionalisms with the word usage tendencies of other authors.

Key words: individual author's word-formation model, novelty, neologism, conceptual significance.

Вступ. Художній текст будується не лише на майстерному використанні багатства мови, якою пише письменник, а й на пошуку індивідуальних форм вираження. Мові художнього твору протипоказаний шаблон. Власне тому значна увага в сучасних дослідженнях індивідуального стилю зосереджена на вивченні різних аспектів мовотворчості письменників, зокрема специфіки їхнього словотворення, що є однією з найвиразніших ознак вияву індивідуального (Адах; Вокальчук; Гаврилюк, і Федорчук).

Мета дослідження. Функціонально-семантичний аналіз мови творів Олеся Гончара показує, що індивідуальний мовний стиль письменника – це насамперед авторський вибір, творче використання тих ресурсів загальнонародної мови, які найбільше відповідають константам його світобачення.

Одним із активних засобів творчого використання загальнонародної мови в Олеся Гончара виступає авторське словотворення, а тому метою роботи передбачено вивчення взаємозв'язку світобачення письменника та оказіональних найменувань.

Матеріал та методи дослідження. Фактичним матеріалом слугували художні тексти Олеся Гончара. У роботі використано метод контекстного аналізу для з'ясування семантичної структури новотворів та зіставного аналізу – для встановлення продуктивних лексем різних частиномовних класів.

Результати дослідження та дискусія. Важливим чинником авторського словотворення, як відомо, є аналогія. При цьому зазначимо, що в індивідуальному словотворенні аналогія служить зовнішнім чинником, вона часто не уніфікує, а порушує структурно-семантичні цілісність і визначеність словотворчої моделі, за якою виникає новотвір (пор. *передліття* від *середина літа* – за аналогією до *повноліття*).

Механізм загальномовного та індивідуально-авторського словотворення однаковий: потреба в новій назві. У художньому мовленні цю потребу стимулюють ідейно-естетичні завдання, які співвідносяться з особливостями світосприймання письменника. Новотвори стають засобом зображення й оцінки, елементом його мовної картини світу та ідейно-естетичної концепції. Вони сприймаються лише в тексті, виконуючи в ньому експресивно-сміслову функцію. І те, що смислова наповненість таких лексем може і не вийти за межі певного тексту, не применшує їхньої ролі: навіть у межах мікроконтексту вони збагачують смислові відтінки й виражальні можливості національної мови.

Щодо індивідуально-авторського словотворення узвичаєно вживають терміни *потенційне слово*, *оказіоналізм*, *неологізм*, *новотвір*. У дослідженні використовуватимемо термін *новотвір*.

Індивідуальне словотворення Олеся Гончара – яскраве явище у мові сучасної української прози. Воно засвідчує тонке відчуття письменником національної мови, її словотвірних можливостей, знання словотворчих

моделей. Його новотвори природні і сприймаються часто не як okazіоналізми, а як реалізовані потенційні слова. Більшість із них створені за продуктивними словотвірними моделями української мови з урахуванням їх глибинної словотвірної семантики.

Іменникове словотворення.

Найхарактерніше для Олесь Гончара – іменникове словотворення, що нерідко виступає засобом концептуальних авторських характеристик, символічних озвучень (пор.: *юшкоїди, руйнач, пустомолот, черстводух* та ін.).

Найпродуктивнішими є суфіксальні утворення. Це, зокрема, утворення із суфіксом **-ець** (*невловимець, невідомець, завзятець, всемогутець, непоштивець, вродливець, лукавець*), який приєднується до прикметникових основ (*невловимий, невідомий, завзятий, всемогутній, непоштивий, вродливий, лукавий*) чи до дієслівних основ (*нетерпілець, лиховедець*); утворення із суфіксом **-ник** (*безстрашник, неохайник, діставальник*); утворення із суфіксом **-ач(-яч)** (*розпихувач, вимагач, блукач, бринькач, руйнач*); утворення із суфіксом **-ар(-яр)** (*нудьгар, чуткар, бенкетяр*). Такі суфіксальні слова порівняно з мотивувальними прикметниками чи дієсловами, від яких вони утворені, більше конденсують ознаку, яку хоче вирізнити письменник. Ознака «опредмечується», ніби зливається з особою, стає засобом її концептуальної характеристики.

Письменник активно вживає збірні іменники середнього роду (наприклад, *квіття, тарілля* і под. зафіксовані в його творах, передаючи конденсоване поняття збірності, великої кількості тощо). За аналогією до них він створює клуб'я (від клубок, пор.: *клуб'я промислових димів* («Твоя зоря»), *хмар'я, дір'я, парусся, вітрилля* і под. Олесь Гончар відчуває експресивну наповненість таких утворень порівняно зі звичайними формами множини (пор.: *дірки* і *дір'я, хмари* і *хмар'я*). Підтверджують це, зокрема, його авторські виправлення форм *паруси, вітрила* у першому виданні «Берега любові» на *парусся, вітрилля* в наступному.

Характерно, що Олесь Гончар реалізує «ментальні» специфічні моделі українського словотвору. А тому одна з улюблених моделей словотворення письменника – пестливі форми середнього роду із суфіксами **-ат(-ят)**, пор. *школярчата, піснерчата, вчителюта, пастушата, хуторчата, чабанята, ягнячата, дикуначата, страйкарчата, пташата, бджолята, кошенята, хуліганчата, жайворончата* тощо. Новотвори такого типу настільки органічно «вписані» в закріплені системою (узуальні) форми, що їх важко вирізнити. Це своєрідне продовження «відкритих» словотвірних рядів.

Іменники з цим суфіксом мають фольклорне походження (пор.: *оченята, гусенята, крилята* тощо) і виступають засобом позитивної оцінки.

Олесь Гончар активізує також властиву українській мові модель із суфіксом **-к-** на позначення осіб жіночої статі (за професійною ознакою): *поетка, прокурорка, зв'язківка* (пор. *ноавотвір гонивітерка* з «Тронки»). На

позначення осіб жіночої статі за іншими ознаками письменник використовує й інші суфікси, зокрема **-ниц-/-иц-**: *баламутниця, невтомниця, проводжальниця, ревнивиця*, твірними для яких є дієслівні та прикметникові основи.

Серед інших властивих українській мові словотворчих моделей, які активізує Олесь Гончар, назовемо й назви за професією щодо віку з суфіксами **-чук** (*чабанчук, наймичук, глитайчук, поліцайчук*) та **-енко** (*військокоменко*); слова з малопродуктивним у сучасній українській мові, але питомим суфіксом **-ій** на позначення осіб за властивостями характеру: *крутії та трусії* («Собор»).

Народнорозмовний характер мають новотвори *тиняйло, порубайло, прячіпайло* (за аналогією до *базікало, кувікало* і под.), *безбровко* (пор. *безштанько*). Бойківна (для характеристики артистки Мирослави за етнічною ознакою в «Циклоні» – за аналогією до *бондарівна, лимерівна* тощо), *Оксанич*, що означає «син Оксани», тобто у функції імені та по батькові, пор. також *Мотрич, Катрич* і под.

Для назв неістот Олесь Гончар вживає утворення з суфіксом **-ищ-** (*ярмарчище* – «Твоя зоря», *вировище, грайвище* – «Далекі вогнища». Особливої експресивності набуває новотвір *грайвище* як характеристика очей людини: *Очі повні грайвища* – в Ольги Байцур «Далекі вогнища»: *ніби обпекла грайвищами* (там само).

У префіксальному словотворенні Олеся Гончара вирізняються новотвори з префіксами **ант-, над-, псевдо-** (*антисвіт, антибайдужість, антиніч, антибомба, псевдозаручини, псевдобудівний, псевдодружинник, надчемність, надделікатність, надсила* тощо). Їх можна кваліфікувати як пошук оновлення, освіження слова.

Індивідуально-авторським способом словотворення у Олеся Гончара є також основоскладання. Внаслідок основоскладання постає не проста сума, семантична єдність різних основ, а якісно нові утворення, що служать меті художнього зображення реалізації мовної картини світу письменника. Не семантика окремих основ, а образне уявлення про денотати зближують окремі компоненти складного слова. Слова, утворені таким шляхом, мають більшу експресивність, більшу понятійну і естетичну місткість. З погляду синтаксису – це згорнуті словосполучення, порівняльні звороти і навіть речення.

Новотвір *юшкоїд* («той, що їсть юшку») продовжує ще вжиті Іваном Вишенським моделі на зразок *куроїди, пирогоїди* як засіб характеристики бездуховних людей. Це концептуальний згусток для засудження бездуховності. Елемент **-їд** служить засобом інтенсифікації дії, конденсації ознаки (пор.: *короїд, живоїд* тощо). Структурно однотипними згорнутими дієслівно-іменниковими конструкціями є новотвори *узлов'яз, вершколаз, скиртоправ*, які входять до концептуальних, але мають різний ступінь наповненості. Належність компонентів структури новотворів до різних категоріальних значень підвищує їхню експресивність.

У новотворах *черстводух, дрібнодух, пустодух* (за аналогією до зафіксованих інверсійним словником української мови *відчайдух, легкодух, слабодух, тонкодух*) у контексті художньої цілісності активізується, виступає засобом характеристики перший компонент складного слова, що має прикметникове походження (*черствий духом, дрібний духом, пустий духом*).

Глибинна основа тексту (індивідуальна картина світу письменника) нівелює, об'єднує структурну неоднорідність елементів (пор. *пустомолот і пустодух*) для вираження певної ознаки. Як структурно однотипні виступають новотвори *середліття* (серед(ина) літа), *крайсвіття* (на краю світу), *кінецьсвіття* (кінець світу), опредмечена форма яких конденсує мотивувальну ознаку, забезпечує глибину тексту. *Крайсвіття*, наприклад, – це Овідієві степи, антична Колима, це місце вигнання або заслання для інакомислячих.

Антитезою для «крайсвіття» виступає взятий із народних уст вираз *право-воля*, який стає основним засобом характеристики *хуліганчати* із «Бригантини» Порфира Кульбаки, який не визнає ніяких авторитетів.

Концептуальним для Олеся Гончара є новотвір *кінецьсвіття*. Це слово входить до мовної картини світу письменника як компонент антитези смерть – життя. Внутрішньою формою новотвору є біблійний вираз *кінець світу* (пор. апокаліпсис). Письменник створює словотвірну парадигму (*кінецьсвіття, кінецьсвітній, кінецьсвітньо*), в якій найвиразніше виступає опредмечена ознака (іменник *кінецьсвіття*).

Авторським словотворенням озвучено в Олеся Гончара корінь **тайн-**: *тайновидець, тайнознавство, тайнознавчий, тайнолюбий*. Сміисловою домінантою цього ряду виступає слово *тайновидець*. Це слово містить у собі весь комплекс дитячого сприймання загадкового дядька Романа – степовика, бджоляра, садівника, в якого і яблука незвичайні, і бджоли чарівні, і дочка зорею вмивається. Всі інші слова ряду несуть «відблиски» домінанти (як і в словах-символах). Отже, у словотвірних парадигмах (як і в словах-символах) центр і периферія визначається планом змісту, а не планом вираження.

Мовним засобом експресивності новотворів на зразок *невловидуша, пропийдуша, продайдуша, зайдиголова, розлийсвіт, розлийвесна, грайнебо, грайпустощі* і под. слугувала форма наказового способу, граматична різнокатегорійність компонентів.

Словотворення Олеся Гончара має різний ступінь окозіональності, стилістичної маркованості (можуть використовуватися діалектні елементи, жаргонізми), концептуальної значимості новотворів із спільною мотивувальною ознакою, пор. узуальні *кінофестиваль, кінозйомка* і под., зафіксовані письменником у «Циклоні», та індивідуально-авторські *кінозубр, кінововк, кіностворіння, кіномефістофель, кінокавелір, кіноярмарка, кіносьльоза, кінонектар; радіочвари, радіоорли, радіоцвіркун*. У новотворах на зразок *кіносьльоза, авіакозакування, тонковусість*,

виздоровбат, доброчинець (пор. різночинець) і под. імпліцитно актуалізовано елементи гумору.

Властиві мові творів Олеся Гончара також слова-прикладки, близькі до словоскладання: *людина-петля, людина-авоська, людина-торпеда, людина-кажан, людина-легенда, людина-квітка, людина-птаха, людина-амулет, жона-оздоба, Заболотний-крига, Ваші-наші* і под. Утворені таким способом слова, що структурно є заміниками словосполучень, мають високу індивідуально-авторську смислову місткість і компактну форму. Це семантичні згустки, слова-характеристики.

Прикметникове словотворення.

Естетичні можливості прикметників української мови послужили основою прикметникових новотворів Олеся Гончара.

Характерні для письменника слова з продуктивними в українській мові суфіксами **-аст-, -ист-**, наприклад: *розкошистий* (*клеп, яблуня, гілля*), *запашистий, медвянистий, стегнястий, чоластий*, із суфіксом **-овит-**: *знайковитий, байковитий*. Їх природність для української мови не дає підстав називати такі вживання новотворами. Це швидше «улюблені» епітети письменника.

Впадає в око художня доцільність прикметникових новотворів на зразок *краса налітана, нашмагана вітром* («Твоя зоря»), *облітане небо, облітана машина*. Окремі з них виступають у ролі художньої деталі (пор.: *розсяяні очі*).

Властиве також для письменника віддієслівне та віддієприкметникове словотворення (*розшаленілий, окомбайнований, розпилюжений, окапелюшений, завузлований* і под.). Присутність семи 'дія' в семантиці твірних основ «згущує» ознаку, посилює експресію.

Прикметники *прохожалий* («Твоя зоря»), *зненавиджений* («Бригантина») кваліфікуємо як засіб експресивності, оновлення слова.

Олесь Гончар не зловживає складними прикметниками (хоч ця модель у поетичному мовленні не вичерпна), але окремі утворення такого типу для нього художньо вагомі, а тому стають наскрізними словами в тексті, наприклад: *сліпучо-білий* (хмари, сніг) входить у ряд *сліпучість, сліпуче, засліплювати, сліпити* і «підключаються» до концептуального для письменника образу «світло».

Продуктивними вважаємо такі способи творення складних прикметників в Олеся Гончара: із атрибутивних словосполучень за аналогією до існуючих вживань: *цупкорукий* (пор. *довгорукий* і под.); шляхом словоскладання з метою посилення ознаки: *тендітно-шляхетний, зверхньобайдужий*.

Якщо перший компонент складного утворення є відносним прикметником, ознака виступає у вигляді згорнутого порівняння: *вишневощока* (щоки як вишні), *мрамурово-білий* (білий як мрамур).

Дієслівне словотворення.

Дієслівних новотворів у Олеся Гончара (порівняно, наприклад, з іменниковими) небагато. Як і новотвори інших структурних типів вони мають різні ступені авторської наповненості. Такі поодинокі вживання, як *самозбагнути*, *вожакувати*, *вибоблювати*, *владувати*, *козак-фільструвати*, *накалюжити*, *уснопкувати* кваліфікуємо у роботі як компенсацію виділеної автором ознаки і водночас як «виведення слова із автоматизму», його оновлення. Запозичене з білоруської мови слово *розвітатися*, діалектне *вкублюватися*, *розполовинювати* та ін. сприймаються у цьому плані як авторське «освіження» мови.

Новотвори *вулканитися*, *збезвіститися* одержують смислове наповнення, стають наскрізними словами, входять в індивідуальну мовну картину світу письменника (пор.: *збезвіститися у вічність* – про Кирила Заболотного в «Твоїй зорі»; *вулканитися* (про заводи, домни з їхніми виверженнями отруйних домів) у «Соборі»).

Прислівникове словотворення.

Якісні прислівники виступають «актуалізаторами» естетичного значення якісних прикметників. Таким актуалізатором білого кольору є прислівник-частка *сліпуче*, який входить в описи домінант картини світу письменника (степу, світла, сонця).

Прислівники, залежні від прикметників та дієприкметників у сполученні з ними – потенційні складні слова, пор.: *Заболотний... молодосивий* («Твоя зоря»); *степ політонно відкритий*, *обличчя... фантомасно замкнуте* («Твоя зоря»). Пор. також їх оєднання з іншими частинами мови: *перламутрово біліють хмари*; *на душі великодньо*; *місяць червонів щербато*, *тут безжиттєво*, *голо*, *молочаєво* («Бригантина»), *небо рожевіє свіжо*, *пелюстково* («Твоя зоря»); *блищать ракетно* *фюзеляжі* («Твоя зоря»).

Досить активно Олесь Гончар послуговується префіксальним словотвором. Гама префіксів, якими користується письменник, дуже багата (**без-**, **до-**, **з-**, **за-**, **зне-**, **на-**, **об-**, **пере-**, **під-**, **по-**, **попід-**, **пра-**, **про-**, **при-**, **ро-**, **с-**, **напів-** тощо). Використані вони найчастіше для підкреслення якоїсь ознаки. Особливо характерні для письменника утворення з префіксом **з-** (*знедуховніти*, *знещасливити*, *змізеритися* тощо).

Проаналізований матеріал показує, що художнє мовлення вимагає не лише майстерного використання словникового багатства мови, якою пише письменник, а й пошуку індивідуальних форм вираження ідейно-художнього задуму письменника. Митець може відчувати недостатність відомих засобів художнього пізнання, що стимулює пошук нових слів в естетичному освоєнні світу. Цей пошук здійснюється в індивідуальному словотворенні письменників.

Індивідуально-авторське словотворення – невід’ємна риса мовотворчості Олеся Гончара. Воно засвідчує тонке відчуття письменником прихованих можливостей рідної мови. Новотвори цього

письменника не штучні, а навпаки, настільки природні, що їх швидше можна назвати потенційними словами, ніж okazіonalізмами, бо створює їх автор за продуктивними моделями сучасної української мови.

Висновки та перспективи дослідження. В результаті дослідження встановлено, що найбільш продуктивне в Олеся Гончара іменникове словотворення, яке слугує засобом портретування персонажів. До найчастотніших належать суфіксальні утворення. Нерідко письменник вдається до творення збірних іменників. Індивідуально увиразненими можна вважати словотворчі моделі, що побудовані за типово національними моделями. Деякі okazіonalізми мають виразний народнорозмовний вплив. У префіксальному словотворенні спостережено тяжіння до використання префіксів *анти-*, *над-*, *псевдо-*. Прикметникове словотворення засвідчило використання продуктивних в українській мові суфіксів *-аст-*, *-ист-*, *-овит-*. Складні прикметники в мовотворчості Олеся Гончара не частотні. Дієслівне словотворення можна вважати непродуктивним. Основою творення okazіonalічних прислівників здебільшого виступають якісні прикметники. Новотвори Олеся Гончара переконливо свідчать, що індивідуально-авторське словотворення – невід’ємна риса його стилю й бачення світу. Перспективу дослідження вбачаємо в порівнянні реєстру проаналізованих okazіonalізмів зі слововжитком інших авторів.

Список використаної літератури

- Адах, Наталія. *Авторські лексичні новотвори в поезії Василя Барки: семантика, функції, прагматика*. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2009.
- Арутюнова, Ніна. «Аномалия и язык (К проблеме Языковой картины мира)». *Вопросы языкознания*, № 3, 1987, с. 3-19.
- Вокальчук, Галина. *Авторський неологізм в українській поезії ХХ ст. (лексикографічний аспект)*. Рівне, 2004.
- Гаврилюк, Наталія, і Федорчук, Ольга. «Індивідуально-авторські новотвори в поетичному мовленні Б.-І. Антонича та І. Калинця». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 2, 2015, с. 16-23.
- Пашко, Любов. *Структурно-семантична та стилістична характеристика авторських неологізмів*. Автореферат дис... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ, 1994.
- Гончар, Олесь. *Твори*. В 7 т. Київ: Дніпро, 1988.

References

- Adakh, Nataliia. *Avtorski leksychni novotvory v poezii Vasyliia Barky: semantyka, funktsii, prahmatyka*. PhD Thesis Abstract. Kyiv, 2009.
- Arutjunova, Nina. "Anomalija i jazyk (K probleme Jazykovoј kartiny mira)". *Voprosy Jazykoznanija (Topics in the Study of Language)*, no. 3, 1987, pp. 3-19.
- Vokalchuk, Halyna. *Avtorskyi neolohizm v ukrainskii poezii XX st. (leksykohrafichnyi aspekt)*. Rivne, 2004.
- Gavryljuk Natalija, and Fedorchuk Olga. "Individual Author's Neologisms in the Poetic Speech of B.-I. Antonych and I. Kalynets". *Linguostylistic Studies*, iss. 2, 2015, pp. 16–23.
- Pashko, Liubov. *Strukturno-semantychna ta stylistychna kharakterystyka avtorskykh neolohizmiv*. PhD Thesis Abstract. Kyiv, 1994.
- Honchar, Oles. *Tvory*. 7 vols. Kyiv: Dnipro, 1988.

Стаття надійшла до редколегії 11.09.2018

- Тарасюк, Тетяна, і Косик, Дарина. «Національно-мовна поведінка П. Куліша як перекладача драми В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта»». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 141–162.
- Tarasiuk, Tetiana, and Kosyk, Daryna. "National-linguistic Behavior of P. Kulish as a Translator of W. Shakespeare's Drama "Romeo and Juliet"". *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 141–162.

УДК 811.161.2'255'27Куліш П.:821.111'05-2.09

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2018-9-141-162>

НАЦІОНАЛЬНО-МОВНА ПОВЕДІНКА П. КУЛІША ЯК ПЕРЕКЛАДАЧА ДРАМИ В. ШЕКСПІРА «РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА»

Тетяна Тарасюк,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Дарина Косик

Комунальний заклад «Луцький навчально-виховний комплекс
"Гімназія №14 імені Василя Сухомлинського" Луцької міської ради Волинської області»,
Луцьк, Україна

Статтю присвячено вивченню актуального на сучасному етапі розвитку науки питання духовної спорідненості людини та її мови, а звідси й національно-мовної поведінки особистості чи спільноти. На матеріалі перекладів звертальних конструкцій драми В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» досліджено особливості національно-мовної поведінки П. Куліша як першопрохідця української перекладацької школи. Відповідно до мети та завдань роботи запропоновано визначення поняття національно-мовна поведінка, на основі теоретичних праць учених узагальнено типологічні й національно марковані риси функціонування звертань у мовленні українців та особливості перекладу звертальних конструкцій, встановлено словотвірні та лексичні можливості відтворення звертань українською мовою, а саме: транскрибування власних та деяких загальних іншомовних апелятивів відповідно до норм чинного в часи П. Куліша правопису, відтворення гоноративів здебільшого українськими відповідниками, або ж спорадично за допомогою транслітерування, послуговування демінутивами та звертаннями-експресивами, а також національно маркованими лексемами свого часу та типовими для звертань українців атрибутивними у складі поширених звертальних конструкцій.

Ключові слова: національно-мовна поведінка, звертання, переклад, переклад художнього тексту.

Tarasiuk Tetiana, Kosyk Daryna. National-linguistic Behavior of P. Kulish as a Translator of W. Shakespeare's Drama "Romeo and Juliet". The article highlights an issue of the spiritual relationship of a person and his language, and hence the national-linguistic behavior of the individual and community. The issues are topical in the current linguistic studies. The translator plays an important role in the perception of the linguistic picture of the world created by one people by representatives of another nation, especially when talking about cognition of the foreign reality via the literary text, where the word reflects the national-linguistic behavior of the authors of the original and translated text. The article examines the peculiarities of P. Kulish's national-linguistic behavior as a pioneer of the Ukrainian translation school, whose creative work has repeatedly been the subject of research

by scientists in various fields of knowledge. In accordance with the purpose and objectives of the study, the author argues the definition of the concept of *national-linguistic behavior*. The typological and nationally-marked features of addresses in the Ukrainian speech discourse and specific features of address constructions translation are compared and generalized according to the theoretical provisions of scholars. The emphasis is laid on the word-forming and lexical capabilities of transferring addresses in Ukrainian translation. The most frequent techniques are transcribing personal and some general foreign appellatives in accordance with the spelling norms, existing in the time of P. Kulish, rendering honoratives/honorifics by Ukrainian equivalents, or sporadically by transliteration, using diminutives and emotive addresses with nationally-marked lexemes of that time, or emotive attributes in the structure of commonly used addressing constructions, typical of the Ukrainians.

Key words: national-linguistic behavior, address, translation, translation of a literary text.

Вступ. Кінець ХХ початок ХХІ століття ознаменований підходом до вивчення мови не просто як системи знаків чи інструмента комунікації, а як засобу мислення та пізнання. Як стверджує Ю. Степанов, погляди науковців на мову впродовж ХХ століття еволюціонували в різних «образах» («мова як мова індивіда», «мова як член сім'ї мов», «мова як структура», «мова як система», «мова як тип і характер», «мова як простір думки та дім духу») (3), а отже, на сучасному етапі розвитку лінгвістики правомірно говорити про мову у взаємозв'язку з культурою та мовною особистістю, тобто розглядати тріаду *мова – культура – мовна особистість* (Соломаха 117). На думку А. Соломахи, «метафора “мовна картина світу”, в нашу добу стала важливим концептом сучасної мовознавчої науки» (118), а отже, правомірно говорити про поняття *національно-мовна картина світу*, адже різні народи за допомогою різних мов неоднаково бачать світ. Щоб проникнути в систему світобачення іншого народу, треба пізнати його світогляд через пізнання його мови. Власне роль перекладача в такому процесі надважлива, особливо коли говорити про пізнання іншомовної дійсності за допомогою художніх текстів, де слово відображає національно-мовну поведінку авторів оригіналу й перекладу.

Актуальність роботи визначається потребою вивчення перекладу і як форми прояву міжетнічних культурних контактів, і як результату діяльності перекладача, а також розглядом досвіду визначних і маловідомих практиків перекладу, зокрема першопрохідця української перекладацької школи Пантелеймона Куліша. Його творчий доробок неодноразово ставав предметом дослідження науковців різних галузей знань (історії, філософії, педагогіки, мистецтвознавства, культурології, філології) (Кондратьєва). Із-поміж них важливими є праці літературознавців, що аналізують спадщину П. Куліша як критика та історика літератури (Владимирова; Дзюба), популяризатора здобутків іншомовних майстрів в українському письменстві (Девдюк; Федорук), автора текстів різних жанрів (Бабенко; Ковпик).

Національно-мовна поведінка П. Куліша та його перекладацький набуток – благодатний матеріал для українських вчених-лінгвістів. Національно-культурний компонент у мові художньої історичної прози письменника зацікавив Н. Слободянюк, авторський ідіолект на тлі східнополіського діалекту та його мовні погляди – О. Кумеду, мовна особистість письменника – Т. Должикову, лексика перекладів книг Святого Письма в контексті розвитку української літературної мови – Т. Мороз. Мова перекладів П. Куліша розглянута в дисертаціях О. Тетеріної, О. Федунівич-Швед.

Вербальні особливості Кулішевої шекспіріани привертали увагу дослідників ще з часу появи перших друкованих українських перекладів англійського драматурга, наприклад: О. Патрицького (див. (Даниленко 63) про його анонімну рецензію в «Зорі»), М. Костомарова (Гординський 58), Я. Гординського, І. Франка. В усіх них панувало дещо негативне ставлення до мовотворчості П. Куліша, що, на думку, А. Даниленка, «зумовлене позамовними чинниками» (Даниленко 63): різними поглядами на потребу перекладати світову літературу українською мовою, опозиційною політичною діяльністю тощо. Із-поміж наших сучасників до аналізу Кулішевих перекладів В. Шекспіра активно долучилися О. Олексин, О. Лучук, О. Тетеріна, А. Даниленко, М. Стріха. Варто наголосити на тому, що усі вони звертають увагу на національний аспект мовотворчості перекладача. Власне О. Лучук пропонує досліджувати Кулішеві переклади «в контексті його “культурництва”, яке передбачало європеїзацію української літератури через переспіви і переклади творів чужих літератур» (Лучук, «Пантелеймон Куліш і Шекспір» 262), а ще І. Франко наголошував на тому, що через П. Куліша «серед українців покладено основу для знайомства з Шекспіром, і <...> найвизначніші шедеври великого британця доступні і їм рідною мовою» (385) (скорочення наше. – Т. Т., Д. К.).

Мета роботи – дослідити особливості національно-мовної поведінки П. Куліша як перекладача драми В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» на матеріалі звертань, що є багатофункціональним елементом спілкування персонажів п'єси.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження обрано український переклад Пантелеймона Куліша трагедії Вільяма Шекспіра «Ромео і Джульєтта». Для роботи залучено прототекст п'єси англійською мовою (Shakespeare). Під час роботи було використано *метод суцільної вибірки* для фіксації звертальних конструкцій досліджуваних текстів, *метод контекстуального аналізу* – для визначення типових ситуацій використання звертаннями у мовленні персонажів, *метод порівняльного аналізу* для встановлення специфіки функціонування апелятивів в мові оригіналу й мові перекладу, *лінгвокультурологічний метод* для з'ясування національного компонента в звертальних конструкціях мови перекладу.

Результати дослідження та дискусія. На сучасному етапі розвитку науки поняття *мовна поведінка* актуалізоване в мовознавстві здебільшого в контексті соціолінгвістики – дисципліни, що розвивається на перетині мовознавства, соціології, соціальної психології та етнології, де активно взаємодіє з поняттями *мовної свідомості, мовної особистості, мовної спільноти, мовної ситуації, мовної стійкості, мовної політики*. Праці українських вчених присвячені здебільшого вивченню мовної поведінки мешканців різних населених пунктів України, різних вікових категорій, соціального статусу, професії, статі тощо в ситуації моно-, бі- та мультлінгвізму. Поза увагою дослідників незаслужено залишається мовна поведінка творчих особистостей, зокрема й перекладачів як репрезентантів іншомовної дійсності засобами мови перекладу.

Зауважмо, єдиного термінологічного визначення поняття *мовна поведінка* в лінгвістиці поки що не подано. Її пропонують ототожнювати або навпаки розрізняти з мовленнєвою та комунікативною поведінками. Услід за О. Данилевською під поняттям *мовна поведінка* будемо розуміти «вияв індивідуальності мовлення в різноманітних комунікативних ситуаціях» (57). Така індивідуальність, на нашу думку, пов'язана з тезаурусом (словниковим запасом) мовної особистості, що залежить від її мовної картини світу – «комплексу мовних засобів, у яких відображені особливості етнічного сприйняття світу» (Середницька 69). У лінгвістиці прийнято говорити про *національні особливості мовної картини світу*, бо носії різних мов, за визначенням Ю. Апресяна, бачать світ крізь призму своїх мов (39).

Одним із перших, хто актуалізував питання національного компонента у вивченні мов, був німецький мовознавець В. фон Гумбольдт. На його думку, мову потрібно розглядати як інструмент думок та почуттів народу (Гумбольдт 377), бо різні мови насправді є неоднаковим світобаченням (Гумбольдт 370).

В українській лінгвістиці на питання взаємовідносин мови й нації звернув увагу О. Потебня. Його концепція, викладена в роботі «Мова і народність», стала основою майбутніх досліджень національно-мовної картини світу на українському ґрунті.

Дослідники стверджують, що правомірно розрізняти національно-мовну картину світу одиничного мовця і народності загалом (Шкоріна 43). Звідси, можемо говорити про певну *мовну поведінку* конкретної *мовної особистості* чи *мовної спільноти*.

Основні параметри поняття *мовна поведінка* на основі детального аналізу останніх наукових досліджень із соціолінгвістики визначено у праці О. Михальчук, що й стала науковим теоретичним підґрунтям нашого дослідження. Згідно з узагальненнями вченої, мовна поведінка взаємопов'язана із культурологічними та психологічними явищами в соціумі; значний вплив на неї мають демографічні та соціокультурні чинники (соціальний статус та мовна компетенція мовця, ситуація

спілкування, тема комунікативного акту, традиції та звичаї, прийняті у спільноті, стосунки між комунікантами); тривимірною у кожній особистості, тобто людина виявляє себе завжди як носій мови, як мовна індивідуальність та як член соціуму; регламентована індивідуальними характеристиками мовця (бажанням чи небажанням послуговуватися тією чи тією мовою в певних комунікативних умовах); визначається мотивами поведінки мовця та мовним середовищем; «розкриває ставлення до мови як основного інструменту для реалізації комунікативних, психологічних, культурних потреб відповідно до соціальної ситуації і внутрішніх установок щодо вибору мовного коду, вказує на зв'язок між мовною ідентичністю та прагматичним вибором мови» (Михальчук 33). Зрештою не потрібно забувати, що на мовній поведінці як особистості, так і народу безумовно позначається його історичне, етнокультурне, географічне, державотворче минуле.

На думку О. Михальчук, активно впливають на мовну поведінку екстралінгвальні чинники: соціальні (соціальне середовище, сфера комунікації, тип населеного пункту тощо), психологічні (терплячість, принциповість, рівень конфліктності чи конформізму тощо), правові (законодавча база, нестабільність і непрофесійність мовної політики, постійні маніпуляції мовним питанням), соціокультурні (культурне середовище, засоби масової інформації). Останні два, на наше переконання, чи не найбільше визначають не просто мовну, а національно-мовну поведінку особистості. Якщо йдеться говорити про людей літературно-творчих професій, то їхня мовна поведінка реалізується через мовну практику, результатом якої стають художні твори. Перекладачі ж як «містки» між іншомовною й рідною картинами світу повинні засобами своєї мови максимально наблизити мову оригіналу до мови перекладу, щоб читач «через лексичну систему отримав уявлення про національну ментальність (національну логіку) й національний характер (емоції та засоби їхнього вираження, моральні пріоритети і под.)» (Чернишенко 159) іншого народу. Власне звертання в комунікативному процесі є тим маркером, що яскраво ілюструє відмінності між різними мовами, а тому знання національних особливостей обох мов дозволяє перекладачеві художнього тексту якнайповніше відтворити мовноетикетну поведінку героїв прототексту.

Специфіка вживання апелятивних конструкцій в одній культурі і вибір їх мовної реалізації в іншій можуть досить суттєво відрізнятись. У зв'язку зі сказаним переклад цієї комунікативної одиниці – важливий і непростий процес, що періодично стає предметом вивчення дослідників, хоча комплексної праці про особливості перекладу мовно етикетної ситуації звертання в українському мовознавстві немає. Теоретичною основою аналізу перекладу звертань слугували напрацювання С. Влахова й С. Флоріна про специфіку перекладу мовних одиниць, що викликають труднощі.

Дослідники стверджують, що в перекладі звертань варто пам'ятати про два найпоширеніші різновиди: власні і загальні назви. **Власні** назви, перекладаючи, потрібно, як правило, запозичувати, транскрибувати і, як виняток, перекладати (Влахов, и Флорин 208), що залежить від самого оніма, тобто від пов'язаної з ним чи його носієм традиції і від контексту використання (Влахов, и Флорин 211). Зауважмо, якщо імена та прізвища зазвичай транскрибують, то прізвиська, навпаки, намагаються перекласти, щоб якнайбільше зберегти їхню семантику.

Щодо **загальних** назв, то апелятиви, що передають традиційну ввічливість, тобто позбавлені будь-якого колориту й функціонують у мовленні максимальної кількості представників певного етносу, наприклад, *пане, сер, мадам*, в мові перекладу прийнято відтворювати функціональним еквівалентом. Транскрибувати варто лише тоді, коли завдання перекладача – передати створений в тексті оригіналу національний чи історичний колорит (Влахов, и Флорин 231) або маємо усталену традицію перекладу звертання, наприклад, до *дон Кіхота* ніхто не наважиться звертатися *пан Кіхот* (Влахов, и Флорин 230). Варто звернути увагу й на частотність послуговування такими звертаннями в обох мовах, оскільки можливий варіант опускання чи додавання в одній із мов названих конструкцій. Звертання за суспільним чи соціальним статусом не завжди є у мові перекладу через позамовні причини, наприклад, відсутність певних титулів, посад, звань тощо, а тому дозволяють перекладачеві опустити такий апелятив, якщо контекст без нього буде зрозумілим, або транскрибувати чи шукати відповідник у мові перекладу, якщо це звертання передає епоху, соціальний стан, суспільні чи особистісні взаємини між мовцями.

Номінації адресата мовлення за родинною спорідненістю завдають труднощів перекладачеві лише тоді, коли в одній із мов є більш розгалужена система термінів родинності, ніж в іншій, або з контексту неможливо визначити інформацію про міру спорідненості.

Труднощі перекладу емоційно окреслених звертань спричинені передусім особливостями різного експресивного забарвлення апелятивів в обох мовах або відсутністю лексичних чи граматичних засобів вираження пестливості чи згрубілості в мовах оригіналу й перекладу. В таких ситуаціях перекладачі послуговуються еквівалентом тої мови, на яку здійснюють переклад. Узуальні апелятиви та вигуки й звертання до тварин радять передавати функційним відповідником у мові перекладу.

Переклад етикетних звертань *ти – ви*, актуалізованих не у всіх мовах, потребує врахування специфіки взаємин між співрозмовниками, оскільки саме через такі форми в деяких мовах передані вікові й соціальні відмінності комунікантів.

На вибір форми звертання в мові перекладу, на думку дослідників, впливають система апеляції обох мов, конкретна комунікативна ситуація, функції, які виконує звертання в певному контексті, мета спілкування,

індивідуальні мовні та позамовні особливості мовлення адресанта (Тарасов 8-9).

Попри всі застереження теоретиків перекладу щодо передачі власних назв мовою відмінною від оригіналу, коли вони «запозичуються, транскрибуються, але як виняток, можуть бути перекладені» (переклад наш. – Т. М., Д. К.) (Влахов, и Флорин 208), П. Куліш хоч і надає перевагу транскрибуванню імен головних героїв (*Paris – Паріс, Mercutio – Меркуціо, Benvolio – Бенволіо, Tybalt – Тібальт, Balthasar – Бальтазар, Sampson – Самсон*), але й використовує національні оніми *Грицько, Петро й Оврам* для перекладу імен слуг *Gregory, Peter, Abraham* обох знатних родів драми. В апелятивних конструкціях ці імена, відповідно до українських традицій, набувають кличного відмінка, наприклад: *Gregory, o' my word, we'll not carry coals* (Shakespeare 7) **Грицьку**, даю слово, не попустимо так собі допікати (Шекспір (перекл. Куліша) 14); *My fan, Peter* (Shakespeare 71) **Мій вахляр, Пемпе!** (Шекспір (перекл. Куліша) 63). Герої п'єси *Friar Lawrence, a Franciscan* і *Friar John, of the same Order* набули в П. Куліша національних імен відповідно *Лаврентій* та *Іван*. Українізовані й імена та прізвища трьох музикантів, які прийшли грати на весіллі Джульєтти й Паріса. До них слуга Капулеттів Петро звертався *Що ти про се скажеш, Симоне Бараняча Струно?* (Шекспір (перекл. Куліша) 123), *А ти що скажеш, Симоне Рево?* (Шекспір (перекл. Куліша) 123), *Ти що скажеш, Якове Гудимо?* (Шекспір (перекл. Куліша) 123) відповідно з англійського *What say you, Simon Catling?* (Shakespeare 149), *What say you, Hugh Rebeck?* (Shakespeare 149), *What say you, James Soundpost?* (Shakespeare 149).

Хоч ім'я головної героїні послідовно в апелятивах відтворено лексемою *Джульєто* (зауважмо, з однією літерою *t* на противагу сучасному варіанту з двома *tt*), але в одній із реплік Капулетті (*Go you to Juliet ere you go to bed* (Shakespeare 114) *Іди-ж до Юлії, ще не лягавши* (Шекспір (перекл. Куліша) 95)) (у цитатах із перекладу збережено правопис П. Куліша. – Т. Т., Д. К.) та двох звертаннях (*Wilt thou not, Jule?* (Shakespeare 28) **Юлю, так?** (Шекспір (перекл. Куліша) 30); *We follow thee. Juliet, the county stays* (Shakespeare 31) *Йдемо, йдемо. Тебе жде, Юлю, граф* (Шекспір (перекл. Куліша) 32)) зафіксовано український відповідник імені *Юлія* (зменшене *Юля*).

У ситуації розпачу няні, коли вона бачить убитого Тібальта, зафіксована характерна для українського мовлення зменшено-пестлива форма звертання *Тібальтоньку* замість прикметника *courteous* в оригіналі: *O Tybalt, Tybalt, the best friend I had! O courteous Tybalt! honest gentleman! That ever I should live to see thee dead!* (Shakespeare 99), *Тібальте мій, ти друже мій найлуччий! Тібальтоньку, ласкавий, чесний пане! Ой лучче-б смерть, ніж смерть твою вбачати!* (Шекспір (перекл. Куліша) 83).

У наукових дослідженнях соціальний статус мовця визначають як «соціолінгвістичне й водночас комплексне міждисциплінарне поняття, що означає правове положення особи або соціальної групи в соціальній

системі, яке характеризується певними визначальними ознаками, виражається у її мовленні, стилі життя та невербальній комунікації» (Попович 5). Одним із маркерів такого статусу є мовлення. Відтворення лексем на позначення соціального статусу мовця засобами іншої мови вимагає особливих перекладацьких рішень і подолання перешкод, які виникають через різні мовні розбіжності в мові оригіналу і мові перекладу. Наприклад, англомовні номінації *lord* і *sir* не мають українського дослівного відповідника, оскільки в нашій культурі відсутня система ранжування дворянських титулів, а тому перекладачам рекомендують транскрибувати ці найменування. У ситуації, коли названі лексеми втратили сему-титулі і тепер вказують лише на звичайну ввічливість у звертанні до співрозмовника, перекладачі змушені послуговуватися функціональними еквівалентами мови перекладу.

Звертання *lord* і *sir* в трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» П. Куліш перекладає українськими лексемами *пан* та *добродій*.

Спостережено послідовне розрізнення титулу і пошанної форми у звертаннях до осіб чоловічої статі. Зокрема, звертанням *my lord* послуговуються у спілкуванні Капулетті з молодим дворянином Парісом. Ця форма ввічливості, характерна для мовлення обох персонажів із титулованих родів, відображає симетричні взаємини й перекладена П. Кулішем як *мій пане*, наприклад, Паріс: *My lord, I would that Thursday were to-morrow* (Shakespeare 114) *Я-б рад, щоб той четвер сьогодні був, Мій пане* (Шекспір (перекл. Куліша) 95); Капулетті: *Farewell, my lord* (Shakespeare 114) *Прощайте, пане мій* (Шекспір (перекл. Куліша) 95). Спорадично у названій комунікативній ситуації перекладач вдається і до звертання *добродію*, як-от: *But now, my lord, what say you to my suit?* (Shakespeare 21) *Прошу-ж тепер, добродію, сказати, Чого мені з моїх зальотів ждати?* (Шекспір (перекл. Куліша) 24). Це зумовлено, очевидно, індивідуально-стильовим вибором автора, а не змістовою доцільністю.

У розмовах закоханих звертання Джульєтти *my lord* є виявом пошани до Ромео, наприклад: *And follow thee, my lord, throughout the world* (Shakespeare 57) *Всюди Пійду з тобою по-світу, мій пане* (Шекспір (перекл. Куліша) 54); *Art thou gone so? my love! my lord! my friend!* (Shakespeare 116) *Моя любов, мій пане, мужу, друже* (Шекспір (перекл. Куліша) 97).

Еквівалентом лексеми *sir* виступає лексема *добродій*, яка актуалізує, як правило, пошанну форму звертання до співрозмовника. Частотне її використання в мовленні багатьох персонажів, зокрема міщанина до Тибальта, небожа пані Капулетті: *Up, sir, go with me* (Shakespeare 93) *Вставай, добродію!* (Шекспір (перекл. Куліша) 78); пана Капулетті та Джульєтти до молодого Паріса: *Things have fallen out, sir, so unluckily* (Shakespeare 112) *Так речі склали ся, добродію* (Шекспір (перекл. Куліша) 94); *That is no slander, sir, which is a truth* (Shakespeare 130) *Добродію, що правда, то не шкода* (Шекспір (перекл. Куліша) 109) або разом з іменем *Sir*

Paris (Shakespeare 113) **Добродію Парісе** (Шекспір (перекл. Куліша) 94); отця Лаврентія до пана Капулетті: **Sir, go you in; and, madam, go with him; And go, Sir Paris** (Shakespeare 147) **Добродію, мадам, ідіте з нами, І ви, добродію Парісе, йдіте** (Шекспір (перекл. Куліша) 122); няні до Меркуціо: *If you be he, sir, I desire some confidence with you* (Shakespeare 73) *Коли се ви, добродію, то мені треба щось вам сказати* (Шекспір (перекл. Куліша) 63) тощо.

Зафіксовано світське звертання *sir* до отця Лаврентія, щоправда, зі стилістично маркованим означенням *holy*, яке експлікує статус цього мовця як духовної особи, наприклад: *It doth so, holy sir* (Shakespeare 163). Однак в українському перекладі *добродію* релігійна маркованість звертання Бальтазара до адресата не відтворена: *Так, так, добродію* (Шекспір (перекл. Куліша) 135).

Лексему *пан* іноді фіксовано в ситуації спілкування подружжя, зокрема пані Капулетті до свого чоловіка: *Au, sir; but she will none, she gives you thanks* (Shakespeare 122) *Зна, пане мій, та дякує, не хоче* (Шекспір (перекл. Куліша) 101).

Комунікативна модель *слуга – господар* реалізує заміну англомовних *sir* і *lord* українською лексемою *пане*: наприклад, у мовленні слуг до Каулетті чи Ромео: *I know not, sir* (Shakespeare 40) *Не знаю, пане* (Шекспір (перекл. Куліша) 39); *Things for the cook, sir; but I know not what* (Shakespeare 141) *Для кухні, пане, та не знаю що* (Шекспір (перекл. Куліша) 117); *I have a head, sir, that will find out logs, And never trouble Peter for the matter* (Shakespeare 141) *На дрова є і в мене, пане, товк, На що Петра про се нам турбувати?* (Шекспір (перекл. Куліша) 117); *I do beseech you, sir, have patience* (Shakespeare 152) *О, прошу вас, пане, Спокійте ся!* (Шекспір (перекл. Куліша) 127); *No, my good lord* (Shakespeare 152) *Нема, мій пане* (Шекспір (перекл. Куліша) 127). Водночас варто зазначити, що спорадично перекладач у цій комунікативній ситуації вдається і до звертання *добродію*, як-от: *You shall have none ill, sir* (Shakespeare 135) *Ледачих не найму, добродію* (Шекспір (перекл. Куліша) 112); *Since you did leave it for my office, sir* (Shakespeare 152) *Бо ви, добродію, так наказали* (Шекспір (перекл. Куліша) 126). Такий факт засвідчує бажання перекладача увиразнити переклад національно маркованими одиницями.

Щодо звертань няні до Ромео, то і *sir*, і *lord* перекладені як *добродію*, що характерно здебільшого для симетричної комунікації, але такими не є діалоги названих персонажів, наприклад: *Ah sir! ah sir! – Well, death's the end of all* (Shakespeare 108) *Добродію, смерть усьому кінець* (Шекспір (перекл. Куліша) 90); *Here, sir, a ring she bid me give you, sir* (Shakespeare 111) *Ось, добродію, ще перстінь, Вона веліла вам оддати, ось!* (Шекспір (перекл. Куліша) 93); *My lord, I'll tell my lady you will come* (Shakespeare 111) *Добродію, скажу Моїй панянці, що ви прийдете* (Шекспір (перекл. Куліша) 93).

І в оригіналі, і в перекладі вибір звертання залежить від комунікативної ситуації. Наприклад, у звичайних розмовах отець Лаврентій звертається до Париса *sir* (у перекладі *добродій*): *On Thursday, sir? the time is very short* (Shakespeare 128) *В четвер, добродію? Се вельми скоро* (Шекспір (перекл. Куліша) 107); *Look, sir, here comes the lady towards my cell* (Shakespeare 129) *Добродію, отсе ж іде і панна* (Шекспір (перекл. Куліша) 107); *And go, Sir Paris* (Shakespeare 147) *І ви, добродію Парисе, йдіте* (Шекспір (перекл. Куліша) 122). Якщо ж потрібно до співрозмовника звернутися як до титулованої особи, то маємо *lord* (*пане*): *My lord, we must entreat the time alone* (Shakespeare 131) *Мій пане, мусимо на самоті* (Шекспір (перекл. Куліша) 109).

Українським *панове* П. Куліш традиційно послуговується для перекладу збірного адресата. В оригіналі йому відповідає лексема *gentlemen*, наприклад: *Nay, gentlemen, prepare not to be gone* (Shakespeare 45) *О, ні, панове, ні! ще рано, не збирайтесь* (Шекспір (перекл. Куліша) 43); *Welcome, gentlemen!* (Shakespeare 39) *Витаю вас, панове!* (Шекспір (перекл. Куліша) 37); *God ye good morrow, gentlemen* (Shakespeare 72) *Дай вам Боже добрий ранок, панове* (Шекспір (перекл. Куліша) 63); *Gentlemen, good den* (Shakespeare 87) *Добри вечір, панове!* (Шекспір (перекл. Куліша) 74). Таке звертання іноді увиразнене етикетним означенням *шановний* (як і в мові-оригіналі), наприклад: *I thank you, honest gentlemen* (Shakespeare 45) *Чолом. Шановний панове* (Шекспір (перекл. Куліша) 43). Англomовне *gentlemen* одноразово передане збірним українським *панство*: *On, lusty gentlemen* (Shakespeare 38) *Ходім, веселе панство!* (Шекспір (перекл. Куліша) 37). Звертання *gentleman* до одиничного адресата вербалізоване лексемою *пане*: *O courteous Tybalt! honest gentleman!* (Shakespeare 99) *Тибальтонуку, ласкавий, чесний пане!* (Шекспір (перекл. Куліша) 83).

Українським *паничу* П. Куліш одноразово перекладає звертання *bachelor*: *Marry, bachelor* (Shakespeare 44) *От такої! Чи то-ж сього не знаєте, паничу?* (Шекспір (перекл. Куліша) 42). Українське *панич* якраз і позначає молоду неодружену особу чоловічої статі, пор.: «1. Молодий неодружений син пана, пані» [Словник 6: 44].

Апелятив *пані* до особи жіночої статі в мовленні перекладача традиційно співвіднесений з іншомовними *gentlewoman* чи *lady*: *God ye good den, fair gentlewoman* (Shakespeare 72) *Дай вам Боже добрий вечір, гарна пані* (Шекспір (перекл. Куліша) 63); *Farewell, ancient lady; farewell, 'Lady, lady, lady* (Shakespeare 74) *Бувайте здорові, пані стара, бувайте здорові, пані, пані, пані!* (Шекспір (перекл. Куліша) 64), хоча трапляється й *добродійко* у мовленні отця Лоренцо до Джульєтти: *Lady, come from that nest Of death* (Shakespeare 163) *Добродійко, ходімо з сього гнізда зарази* (Шекспір (перекл. Куліша) 137).

Власне українську традицію звертання використав П. Куліш, послуговуючись найменуванням *пані добродійко* у мовленні слуги до пані

Капулетті *Madam, the guests are come* (Shakespeare 31) **Пані добродійко, гості прибули** (Шекспір (перекл. Куліша) 32).

Прикметно те, що англійську лексему *madam* П. Куліш послідовно транслітерував. Нею послуговується няня у звертаннях до Джульєтти: *Madam!* (Shakespeare 42, 57, 116) **Мадам!** (Шекспір (перекл. Куліша) 41, 54, 97), Паріс до пані Капулетті: *Madam, good night* (Shakespeare 42, 113) **Мадам, добраніч** (Шекспір (перекл. Куліша) 41, 94) і навіть донька Джульєтта до мами (зауважмо, систематично): *Madam, I am not well* (Shakespeare 42) **Я, мадам, недужа** (Шекспір (перекл. Куліша) 41); *Au, madam, from the reach of these my hands* (Shakespeare 119) **О, так, мадам, – від рук моїх далеко** (Шекспір (перекл. Куліша) 99); *No, madam* (Shakespeare 138) **О, ні, мадам!** (Шекспір (перекл. Куліша) 115). Цікаво, що П. Куліш одноразово скористався кличним відмінком *мадамо* у невідмінюваному іменнику: *Romeo's a dishclout to him: an eagle, madam* (Shakespeare 126) **Ромео – віхоть перед ним, мадамо** (Шекспір (перекл. Куліша) 105).

Аналогічна ситуація й з лексемою *lady*, яку перекладач передає типовим італійським апелятивом ввічливості до жінки *синьйора*, наприклад, в мовленні Паріса до Джульєтти: *Happily met, my lady and my wife!* (Shakespeare 129) **Витаю вас, синьоро, моя жено!** (Шекспір (перекл. Куліша) 107); няні до Джульєтти: *A man, young lady! lady, such a man* (Shakespeare 30) **От чоловік, синьоро, дак сказати!** (Шекспір (перекл. Куліша) 30).

Як відомо, українська мова має великий реєстр демінутивних найменувань, які використовуються в ролі звертання. П. Куліш активно послуговується насамперед номінаціями з суфіксами *-еньк-*, *-оньк-* у загальних назвах для передачі співчутливого ставлення до адресата у звертанні Паріса до Джульєтти: *Poor soul, thy face is much abus'd with tears* (Shakespeare 130) **О бідненька, змарніла ти од сліз** (Шекспір (перекл. Куліша) 108) чи няні до Джульєтти: *Go, girl, Seek happy nights to happy days* (Shakespeare 32) **Шукай же, дівонько, ночей утішних, Під пару дням у тих зальотах пишних** (Шекспір (перекл. Куліша) 32); турботи за спірозмовника з відтінком застережливості, наприклад, у звертанні отця Лоренцо до квапливого Ромео: *Wisely, and slow: they stumble that run fast* (Shakespeare 65) **Повагом, синоньку: хто квапить той спіткнеться** (Шекспір (перекл. Куліша) 60).

Суфікс *-еньк-* використав перекладач і в типовому для релігійного мовлення звертанні *отче* до осіб служителів культу в розмові Ромео й няні з ченцем Лорецо: *I'll tell thee, ere thou ask it me again* (Shakespeare 63) **Скажу, мій отченьку скоріш ніж знов питаєш** (Шекспір (перекл. Куліша) 58); *O, де-ж у тебе серце, отченьку?* (Шекспір (перекл. Куліша) 88); *O holy friar, O, tell me, holy friar, Where is my lady's lord, where's Romeo?* (Shakespeare 107) **Отченьку святий! мій отченьку! Скажіть, де муж моєї панії, де?** (Шекспір (перекл. Куліша) 89-90). Навзаєм Лоренцо у відповідь до Ромео

звертається у цій же комунікативній ситуації *синоньку* чи *синочку*, де ці лексеми із суфіксами *-оньк-*, *-очк-* виражають не родинну спорідненість, а вказують на турботливе ставлення духовної особи до адресата: *What early tongue so sweet saluteth me? Young son, it argues a distemper'd head, So soon to bid good morrow to thy bed* (Shakespeare 62) *Хто се мене чим-сьвим вимає любим гласом? Коханий синочку! І не дармо раннім часом Покинув ліжко ти* (Шекспір (перекл. Куліша) 57); *That's my good son: but where hast thou been, then?* (Shakespeare 63) *Се добре, синоньку. Де-ж ти в ночі блукаєш?* (Шекспір (перекл. Куліша) 58).

Українська мова завдяки своїм словотвірним можливостям дозволяє висловити почуття ніжності, голубливості тощо, чого нема в деяких інших мовах, де емоції можуть бути передані за допомогою означень. Наприклад, англійське *good father* у благальних звертаннях П. Куліш передає українською лексемою *татусю* зі зменшено-пестливим суфіксом: *Good father, I beseech you on my knees, Hear me with patience but to speak a word* (Shakespeare 123) *Татусю, я прошу вас на колінах, Дозвольте хоч одно промовить слово* (Шекспір (перекл. Куліша) 102), а в емоційно насичений момент благальне звертання *sweet my mother* типовою українською лексемою *матінко*: *O, sweet my mother, cast me not away!* (Shakespeare 125) *О матінко! не відпихай мене!* (Шекспір (перекл. Куліша) 104).

Зменшено-пестливі форми *дядю*, *дядечку* зафіксовані в перекладах діалогів Тибальта з Капулетті й Бенволіо з Монтеккі: *Uncle, this is a Montague, our foe* (Shakespeare 41) *Монтеккі, сей наш ворог, дядю, знаєш* (Шекспір (перекл. Куліша) 39), *My noble uncle, do you know the cause?* (Shakespeare 15) *Яка-ж була-б сьому причина, дядю?* (Шекспір (перекл. Куліша) 19); *Why, uncle, 'tis a shame* (Shakespeare 42) *Ой дядечку! се-ж сором нам...* (Шекспір (перекл. Куліша) 40).

Звертання пана Капулетті до слуг *fellow* («розм. людина; парубок, хлопець, малий» (Англійсько-український словник)) в українському перекладі *голубчики* виражає не соціальну дистанцію, а навпаки приязне ставлення: *Now, fellow, What's there?* (Shakespeare 141) *А що, голубчики?* (Шекспір (перекл. Куліша) 117). Аналогічні емоції поваги та вдячності Ромео до вірного слуги Бальтазара зі згаданою ключовою лексемою в мові оригіналу в перекладі вербалізовані звертальною конструкцією *товаришу мій добрий*, ключова лексема якої (*товаришу*) не є типовою для мови перекладу досліджуваного тексту: *Live, and be prosperous: and farewell, good fellow* (Shakespeare 159) *Живи щасливо. Бувай здоров, товаришу мій добрий* (Шекспір (перекл. Куліша) 132).

У ситуації особливо довірливих розмов няні з Ромео перекладач надає перевагу зменшено-пестливій формі українського звертання *паночку*, подекуди експлікуючи його навіть там, де в оригіналі не фіксовано: *Well, sir; my mistress is the sweetest lady* (Shakespeare 76–77) *Добре, паночку. Моя панночка наймиліша пані* (Шекспір (перекл. Куліша) 66); *Well, she shall be there* (Shakespeare 76) *Та й добре-ж, паночку;*

вона там буде (Шекспір (перекл. Куліша) 65). Зауважмо, мові оригіналу трагедії невластиво передавати почуття через лексеми з демінутивними суфіксами, чого не можна сказати про мову досліджуваного перекладу.

Крім суфіксальних способів увиразнення звертань, у перекладах зафіксоване також використання лексеми з префіксом *пре-* на позначення збільшеної міри ознаки, наприклад, у мовленні Ромео: *Oh, speak again, bright angel!* (Shakespeare 51) *О, промов Словечко ще, мій янголе пресьвітлий!* (Шекспір (перекл. Куліша) 48). Зауважмо, мовою оригіналу п'єси такої інтенсифікації не передано.

Безумовно, в перекладах звертань відображена специфіка мови епохи перекладача. Насамперед це стосується найменувань адресата, які зараз уже вийшли з активного вжитку і навіть у «Словнику української мови» позначені ремаркою *заст.* Такими є звертання *мамко, чадо, баніто*. Оскільки в мовленні українців часів П. Куліша на позначення жінки або дівчини, що доглядає дитину, активно функціонувало слово *мамка*, то він і послуговується послідовно ним для перекладу звертання *nurse*: *Come hither, nurse* (Shakespeare 45) *Іди до мене, мамко* (Шекспір (перекл. Куліша) 43); *Go, nurse, go with her: we'll to church to-morrow* (Shakespeare 136) *Іди, йди, мамко: ми до церкви рано...* (Шекспір (перекл. Куліша) 114). «Словник української мови» подає лексему *мамка* із ремаркою *застаріле* «2. заст. Нянька, годувальниця (у 1 знач.)» (Словник 4: 615), а в словнику Б. Грінченка ще без такої ремарки «2) Мамка, кормилиця» (Словарь української 2: 403). Уже в ХХ ст. перекладачі стали активно послуговуватися сучасною й нам лексемою *няня*, наприклад, її фіксуємо в І. Стешенко та Ю. Андруховича: *Глянь, няню, і скажи, хто той господар?* (Шекспір (перекл. Стешенко) 39), *Скажи-но, няню, хто це нині був?* (Шекспір (перекл. Андруховича) 57). Зауважмо, для відображення лагідного тону розмови Джульєтти з нянею П. Куліш одноразово використовує лексему *мамочко*, хоча в оригіналі звертання нема: *I' faith, I am sorry that thou art not well* (Shakespeare 80) *Я, далебі, жалкую, мамочко, Що ти нездужаєш* (Шекспір (перекл. Куліша) 68).

Для перекладу звертання *O my brother's child!* (Shakespeare 93) П. Куліш використовує застаріле для сучасного читача, але типове для мовців часів перекладача слово *чадо* («1. заст., жарт. Дитина (син або дочка)» (Словник 11: 263); «1) Дитя» (Словарь української 4: 443)): *чадо мого брата!* (Шекспір (перекл. Куліша) 79).

Звертання *condemned villain* (Shakespeare 160) в дослівному перекладі звучить як «засуджений лиходію», хоча П. Куліш вдається до описової конструкції із застарілою на наш час ключовою лексемою *баніто* («банита – изгнанникъ» (Словарь української 1: 26), «баніт, баніт, а, чол., заст. Людина, оголошена поза законом; вигнанець» (Словник 1: 100)): *Одсуджений од чести ти баніто* (Шекспір (перекл. Куліша) 133).

Звертання *братко* в «Словнику української мови» має ремарку «фам. Те саме, що брат» (Словник 1: 231), а в словнику Б. Грінченка

означало зменшене від *брат* [Словарь української 1: 95]. У сучасній українській мові зменшена форма іменника *брат* буде *братик*. Апелятивом *братко* послуговуються у розмовах один з одним двоюрідні брати Ромео й Бенволіо, наприклад: *Romeo! my cousin Romeo!* (Shakespeare 48) *Ромео, гов! братко Ромео!* (Шекспір (перекл. Куліша) 46); *Farewell, my coz.* (Shakespeare 18) *Прощай, братко* (Шекспір (перекл. Куліша) 21); *In sadness, cousin, I do love a woman* (Shakespeare 18) *Не в жарт, братко: люблю одну дівчину* (Шекспір (перекл. Куліша) 22). Англомовне *cousin* в жодному звертанні не транслітероване П. Кулішем *кузене*. На позначення звертання до племінника перекладач послуговується лексемою давньою українською лексемою *небіж* у діалогах між Монтеккі й Бенволіо: *Speak, nephew, were you by when it began?* (Shakespeare 14) *Скажи мені, небоже, хто прикликав Ізнов стару вражду?* (Шекспір (перекл. Куліша) 17) чи Капулетті й Тибальта: *Content thee, gentle coz, let him alone* (Shakespeare 42) *Спокійсь, небоже! Хай собі побуде* (Шекспір (перекл. Куліша) 40).

Заслуговує уваги дослідника й лексема *брат* звертань. Як відомо, брат – «1. Кожний із синів по відношенню до інших дітей того ж батька або матері. 2. Близька, своя людина; одностудець, друг. 3. тільки одн., у кличній формі: брате, брат. Фамільярне або дружнє звертання до сторонньої особи чоловічої статі. 4. Член релігійного братства; чернець» [Словник 1: 227]. Зауважмо, англомовне звертання *cousin* в репліці Ромео до мертвого Тибальта (*Tybalt, (...) Forgive me, cousin!* (Shakespeare 163) *Тибальте, ти лежиш скрівавлений?(...) Прости мені, мій брате!* (Шекспір (перекл. Куліша) 135)), де зовсім не позначає родинних взаємин, адже Ромео і Тибальт не були родичами, і емоційно нейтральне в мові оригіналу звертання *man* (*Tut, man, one fire burns out another's burning* (Shakespeare 23) *Ге, брат! один огонь другого згасить* (Шекспір (перекл. Куліша) 25)) в наведених контекстах українською мовою відображають приязне звертання до співрозмовника. У другому зі значень лексема *брат* зафіксована лише у прикінцевій розмові голів двох ворожих родів, коли їх об'єднало спільне горе – смерть їхніх дітей, наприклад: Capulet: *O brother Montague, give me thy hand: This is my daughter's jointure, for no more Can I demand* (Shakespeare 173) Montague: *But I can give thee more: (...)* (Shakespeare 173) Капулет: Монтеккі, *брате* мій, о дай же руку! Се удовицька часть дочки моєї. Бо більше нічого вже вимагати (Шекспір (перекл. Куліша) 143) Монтеккі: Ні, більше, більше дам тобі я, *брате* (Шекспір (перекл. Куліша) 143).

Релігійне маркування має лексема *брат* у спілкуванні ченців Лоренцо й Джовані: *Holy Franciscan friar! brother, ho!* (Shakespeare 155) Шановний *брате* Францішкане, гов! (Шекспір (перекл. Куліша) 129) *Brother, I'll go and bring it thee* (Shakespeare 157) *Іду, іду, мій брате, принесу* (Шекспір (перекл. Куліша) 130).

Лексема *козак*, як свідчать лексикографічні джерела, узвичаєна в мовленні українців у таких значеннях: «1. На Україні в XV-XVIII ст. – вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на південні землі України й брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників; нащадок такої людини. 2. У дореволюційній Росії з XVIII ст. – представник військового стану, уродженець військових областей (Кубанської, Оренбурзької, війська Донського та ін.), який був зобов'язаний служити в армії за пільгове користування землею. 3. Уродженець колишніх військових областей. 4. Парубок, юнак взагалі. 5. розм. Відважний, завзятий, хоробрий чоловік; молодець. 6. Те саме, що козачок» (Словник 4: 209). У прикладі *Sirrah, fetch drier logs* (Shakespeare 141) вигук *sirrah* («ей, ти!») (Англійсько-український словник)), що передбачає звертання до адресати знеособлено та зверхньо, вербалізований лексемою *козаче*, як загальнономовне звертання до парубка, юнака взагалі, якщо адресант перебуває на різних соціальних позиціях з адресатом, наприклад, Капулетті до слуги: *Sirrah, fetch drier logs* (Shakespeare 141) *Боржій сюди! Козаче, дров сухих!* (Шекспір (перекл. Куліша) 117), князь до слуги: *Sirrah, what made your master in this place?* (Shakespeare 172) *Що пан твій тут робив? кажи козаче* (Шекспір (перекл. Куліша) 142) чи товарисько-родинних взаєминах, пригадуючи молоді роки, наприклад, Капулетті до свого дядька: *Ah, sirrah, this unlook'd-for sport comes well* (Shakespeare 40) *А що, козаче! ти й не сподіював ся Такої забавки?* (Шекспір (перекл. Куліша) 38). Іноді зневажливий тон оригіналу з вигуком *sirrah*, що передбачає звертання до адресати знеособлено та зверхньо, згладжений П. Кулішем у звертанні на *ти* до одного зі слуг: *Sirrah, go hire me twenty cunning cooks* (Shakespeare 134) *Tu* кухарів найми десятків зо два (Шекспір (перекл. Куліша) 112).

Цікавим є звертання *півнику*, що, ймовірно, має давні українські традиції, пор. стале словосполучення «Йти (ходити, виступати і т. ін.) півником – рухатися, набравши хороброго, бадьорого, іноді зверхнього вигляду (звичайно про молоду людину, дитину)» (Словник 6: 383) і тлумачення лексеми «Півник. 2. перен., розм. Про задерикувату й запальну молоду людину, дитину» (Словник 6: 383) й додає національного колориту перекладу. П. Куліш вдається до цього апелятива, перекладаючи англійське *goodman boy: He shall be endur'd. What, goodman boy!* (Shakespeare 42) *Стерпить, стерпить. Що, півнику?* (Шекспір (перекл. Куліша) 40). Зауважмо, І. Стешенко використовує звертання *хлопчиську*, а Ю. Андрухович унікає вербалізації, залишаючи лише особовий займенник: *Терпять примушу! Ти чув, хлопчиську?* (Шекспір (перекл. Стешенко) 37), *Перетерпиш! Ти що, не зрозумів?* (Шекспір (перекл. Андруховича) 54).

Фольклорну основу мають вигуки *ой, о*, інтонаційно тісно пов'язані з подальшим звертанням, в ситуації особливого емоційного напруження: *Why, uncle, 'tis a shame* (Shakespeare 42) *Ой дядечку! се-ж сором нам...* (Шекспір (перекл. Куліша) 40), *O me, O me! – my child, my only life*

(Shakespeare 143) *Ой горе! о дитя моє єдине!* (Шекспір (перекл. Куліша) 119). *Musicians, O, musicians* (Shakespeare 148) *Музики, о музики!* (Шекспір (перекл. Куліша) 122), *O, musicians* (Shakespeare 148) *Ой музики!* (Шекспір (перекл. Куліша) 122). Розмовний вигук *гов*, який передає бажання привернути чию-небудь увагу, поширений в перекладах П. Куліша здебільшого в постпозиції до звертання, спорадично у препозиції: *Romeo! my cousin Romeo!* (Shakespeare 48) *Ромео, гов! братко Ромео!* (Шекспір (перекл. Куліша) 46) *Holy Franciscan friar! brother, ho!* (Shakespeare 155) *Шановний брате Францішкане, гов!* (Шекспір (перекл. Куліша) 129), *Will they not hear? What, ho! You men, you beasts* (Shakespeare 13) *Чи чуєте? гов, люде І гов звірюки* (Шекспір (перекл. Куліша) 17). Зауважмо такі вигукки перекладач подекуди вводить у текст сам навіть тоді, коли їх нема в оригіналі.

П. Куліш послуговується узвичаєним для народнопоетичної традиції звертанням *серденько* у розмовах закоханих Ромео і Джульєтти, де в оригіналі маємо іменникові або прикметникові лексеми *sweet, dear, love*. Зауважмо, так називають один одного обидва персонажі. Українська ключова лексема може бути вжита як самотійно, так і в поєднанні з іменем: *Sweet, good night!* (Shakespeare 56) *Добраніч, серденько!* (Шекспір (перекл. Куліша) 52), *Sweet Montague, be true* (Shakespeare 56-57) *Серденько Монтеккі! Не зрадь мене...* (Шекспір (перекл. Куліша) 53), *Three words, dear Romeo, and good night indeed* (Shakespeare 57) *Три слові ще, та й справді на добраніч. Ромео, серденько* (Шекспір (перекл. Куліша) 53-54), *O sweet Juliet* (Shakespeare 91) *Джульєто серденько* (Шекспір (перекл. Куліша) 77), *Believe me, love, it was the nightingale* (Shakespeare 116) *Вірь, серденько, мені: се соловейко* (Шекспір (перекл. Куліша) 95), *That may convey my greetings, love, to thee* (Shakespeare 117) *Щоб привітати, серденько, тебе* (Шекспір (перекл. Куліша) 97).

Аналогічну народнописенну основу мають звертання *ягничечка, пташинка* у мовленні няні до Джульєтти: *Juliet! fast, I warrant her, she: Why, lamb! why, lady!* (Shakespeare 142) *Джульєто!... Спить! Ручаюсь, твердо спить. Ягничечко! Вставайте, пані!* (Шекспір (перекл. Куліша) 118); *What, lamb! what, lady-bird! God forbid! – where's this girl? – What, Juliet* (Shakespeare 26-27) *Ягничечко моя! моя пташинко! Храни Господь, де це вона? Джульєто!* (Шекспір (перекл. Куліша) 28).

Типовою для мовноетикетної ситуації звертання українців є лексема *любий*. У перекладах П. Куліша вона вживана і в ролі прикметника, і в ролі субстантивованого прикметника та відповідає лексемам *good, gentle* у звертаннях до чоловіків, поєднуючись з іменем: *And so, good Capulet* (Shakespeare 89) *Доволі з тебе, любий Капулете* (Шекспір (перекл. Куліша) 75); *Gentle Mercutio, put thy rapier up* (Shakespeare 89) *Любий Меркуціо, сховай свою рапіру* (Шекспір (перекл. Куліша) 75), *dear* у звертаннях до отця Лоренцо: *Farewell, dear father!* (Shakespeare 134) *Прощай, мій любий отче!* (Шекспір (перекл. Куліша) 112). Можливий варіант додавання

лексеми *любий*, навіть якщо вона не вербалізована в оригіналі, як-от у репліці Джульєтти: *Tell me not, **friar**, that thou hear'st of this* (Shakespeare 131) *Мовчи про те, що знаєш, **любий** отче* (Шекспір (перекл. Куліша) 109). В апелятивах до жінок названа лексема маловживана і відповідає англійській *sweet*, наприклад, у мовленні Джульєтти до няні: *Sweet, sweet, sweet nurse, tell me, what says my love?* (Shakespeare 80) *Моя ти добра, **люба**, що він каже?* (Шекспір (перекл. Куліша) 68), де задля уникнення повтору, як це бачимо в оригіналі п'єси, П. Куліш скористався синонімічним рядом.

У звертанні *моя любов* Паріс до Джульєтти (*That may be must be, **love**, on Thursday next* (Shakespeare 129) *Четвер, моя **любов**, не за горами* (Шекспір (перекл. Куліша) 108)) вчуваються радше нотки пафосної офіційності, ніж закоханості осіб, весілля яких заплановане через кілька днів.

Зауважмо, лексемою *коханий(на)* П. Куліш послуговується не в інтимних діалогах закоханих, а в узвичаєному для мовлення українців значенні 'той, кого люблять', наприклад, у турботливо-співчутливому звертанні отця Лоренцо до Ромео (*Young son* (Shakespeare 62) ***Коханий** синочку!* (Шекспір (перекл. Куліша) 57)) чи люб'язно-прохальному Джульєтти до няні (*but, gentle nurse, I pray thee, leave me to myself to-night* (Shakespeare 137) *Тільки, мамко **кохана**, ти мене сю ніч зостав саму* (Шекспір (перекл. Куліша) 114)). Ймовірно тому вдалося зафіксувати лише одноразово лексему *коханнє* у звертанні Джульєтти до Ромео: *I hear some noise within; **dear love**, adieu!* (Shakespeare 56) *Гукає хтось. Бувай здоров, **коханнє**!* (Шекспір (перекл. Куліша) 53), хоча типовою для їхніх розмов є апелятив *серденько*.

Для перекладацької манери П. Куліша характерне частотне послуговування присвійними займенниками *мій, наш*, що також властиве мовленню українців, коли потрібно передати прихильне, приязне ставлення до співрозмовника чи інтимізувати розмову закоханих. Перекладач уводить їх до складу звертальних конструкцій як в пре-, так і в постпозиції до ключового слова: *What, lamb! what, lady-bird! God forbid! – where's this girl? – What, Juliet* (Shakespeare 26-27) *Ягничечко **моя! моя** пташинко! Храни Господь, де це вона? Джульєто!* (Шекспір (перекл. Куліша) 28); *Welcome, gentlemen!* (Shakespeare 39) *Витаю вас, **Мої** добродії!* (Шекспір (перекл. Куліша) 37); *O brother Montague, give me thy hand* (Shakespeare 173) *Монтеккі, брате **мій**, о дай же руку!* (Шекспір (перекл. Куліша) 143); *Nay, gentle Romeo, we must have you dance* (Shakespeare 33) *Ромео, любий **наш**, ти мусиш танцювати* (Шекспір (перекл. Куліша) 33).

Присвійні займенники активно вживані для перекладу поширених звертань у розмовах Ромео і Джульєтти, зокрема вони поєднуються з лексемами *свята, красо*: *My name, **dear saint**, is hateful to myself* (Shakespeare 53) *Своє ім'я, **моя сьвята**, я ненавиджу* (Шекспір (перекл. Куліша) 49); *Neither, **fair saint**, if either thee dislike* (Shakespeare 53) *Ні, ні,*

моя красо, коли не хочеш (Шекспір (перекл. Куліша) 50), а в мовленні Джульєтти з власною назвою: *In truth, fair Montague, I am too fond* (Shakespeare 54) **Монтеккі мій**, о правда, я люблю! (Шекспір (перекл. Куліша) 51); *O gentle Romeo* (Shakespeare 54) **Ромео, любий мій!** (Шекспір (перекл. Куліша) 51). Одноразово перекладач опустив прикметник *dear* в оригіналі, залишивши займенник і додавши вигук: *My dear?* (Shakespeare 59) **О моя!** (Шекспір (перекл. Куліша) 55).

П. Куліш використав займенник *мій* і в звертаннях обох закоханих до отця Лоренцо, який був своєрідним посередником та хранителем таємниці їхньої любові: *O friar, the damned use that word in hell* (Shakespeare 105) **Мій отче**, грішники Ревуть у пеклі слово се страшенне (Шекспір (перекл. Куліша) 88); *Farewell, dear father!* (Shakespeare 134) **Прощай, мій любий отче!** (Шекспір (перекл. Куліша) 112).

Зафіксоване також вживання присвійного займенника *й* у ситуації уникнення повторів у перекладі: *O holy friar, O, tell me, holy friar* (Shakespeare 107) **О отченьку святий! мій отченьку!** (Шекспір (перекл. Куліша) 89).

Висновки. Отже, мовна поведінка особистості формується, а згодом і реалізується під впливом лінгвальних та екстралінгвальних чинників минулого й сьогодення. Особливої уваги заслуговує мовна поведінка творчих постатей і зокрема перекладачів, які покладають на себе функцію представлення засобами мови перекладу іншомовної дійсності. Надзвичайно важливою особистістю у цьому контексті є П. Куліш. Як засвідчило дослідження, із усього арсеналу системи апеляції української мови він добирає ті форми, які визначають його національно-мовну поведінку як перекладача, а саме: транскрибує власні та деякі загальні іншомовні апелятиви відповідно до норм чинного тоді правопису, гоноративи передає здебільшого українськими відповідниками, або ж спорадично транслітерує, активно послуговується демінутивами та звертаннями-експресивами, а також національно маркованими лексемами свого часу та типовими для звертань українців атрибутивами у складі поширених конструкцій.

Список використаних джерел

- Шекспір, Вільям. *Вибране*. Перекл. І. Стешенко. Київ: Школа, 2003.
 Шекспір, Вільям. *Ромео і Джульєтта*. Перекл. Ю. Андруховича. Київ: А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2016.
 Шекспір, Уїлліям. *Ромео та Джульєтта*. Перекл. П. А. Куліша. Львів. 1901.
 Shakespeare William. *Romeo and Juliet*. Kyiv: Znannia, 2016.

Sources

- Shekspir, Viliam. *Vybrane*. Translated by I. Steshenko. Kyiv: Shkola, 2003.
 Shekspir, Viliam. *Romeo i Dzhulietta*. Translated by Yu. Andrukhovych. Kyiv: A-Ba-Ba-Ha-La-Ma-Ha, 2016.
 Shekspir, Viliam. *Romeo ta Dzhulietta*. Translated by P. A. Kulish. Lviv. 1901.
 Shakespeare William. *Romeo and Juliet*. Kyiv: Znannia, 2016.

Список використаної літератури

- Апресян, Юрий. «Образ человека по данным языка: попытка системного описания». *Вопросы языкознания*, № 1, 1995, с. 37-67.
- Бабенко, Ірина. *Жанрова диференціація і поетика українського історичного оповідання XIX – початку XX століття*. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Дніпропетровськ, 2005.
- Владимирова, Валентина. *Пантелеймон Куліш – дослідник української літератури*. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 2002.
- Влахов, Сергей, и Флорин, Сидер. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения, 1980.
- Гординський, Ярослав. «Кулішеві переклади драм Шекспіра». *Записки НТШ*, т. 148, 1928, с. 55–164.
- Гумбольдт Вильгельм. *Язык и философия культуры*. Москва: Прогресс, 1985.
- Данилевська, Оксана. «Типи мовної поведінки київських школярів». *Українська мова*, № 2, 2013, с. 56-67.
- Даниленко, Андрій. «Гамлет, Гемлет чи Гамлет: Кулішів Шекспір у критиці галицьких мовотворців». *Українська мова*, № 4, 2015, с. 59-77.
- Девдюк, Іванна. *Англійська література у творчій діяльності Пантелеймона Куліша (Переклади. Критичне сприйняття. Творче засвоєння)*. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.05. Київ, 1999.
- Дзюба, Тетяна. *Літературно-естетична концепція Пантелеймона Куліша*. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 1999.
- Должикова, Тетяна. *Мовна особистість Пантелеймона Куліша*. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2003.
- Ковпик, Світлана. *Драматургія Пантелеймона Куліша: духовні виміри, проблематика, жанровий діапазон*. Автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.01. Херсон, 2005.
- Кондратьєва, Д. «Осягнення спадщини П. Куліша у сучасних дисертаційних дослідженнях». *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки*, № 6, 2017, с. 74-88.
- Кумеда, Олена. *Ідіолект П. О. Куліша на тлі східнополіського діалекту*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011.
- Михальчук, Оксана. «“Мовна поведінка” як категорія української соціолінгвістики». *Мова і суспільство*, вип. 5, 2014, с. 28-39.
- Мороз, Тетяна. *Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століття*. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 2007.
- Лучук, Ольга. «Пантелеймон Куліш і Шекспір: перекладацький проект XIX ст.». *Ренесансні студії*, вип. 16-17, 2011, с. 262-84.
- Олексин, Ольга. Рецепція трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» в українській літературі. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство)*, № 8(2), 2017, с. 12-5.
- Попович, Юлія. *Відтворення маркерів соціального статусу літературного персонажа в перекладі (на матеріалі українських перекладів британських художніх творів XIX століття)*. Автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.16. Херсон, 2017.
- Потебня, Александр. «Язык и народность». *Потебня А. А. Эстетика и поэтика*. Москва, Искусство, 1976, с. 253-85.
- Середницька, А. «Відмінності між мовною і концептуальною картинами світу з погляду сучасного мовознавства». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*, вип. 21(1), 2016, с. 69-72 .

- Слободянюк, Наталія. *Український національно-культурний компонент у мові художньої історичної прози Пантелеймона Куліша*. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2001.
- Словарь української мови*, за ред. Б. Д. Грінченка. В 4 т. Київ, 1907–1909.
- Словник української мови*, за ред. І. К. Білодіда. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
- Соломаха, Анжеліка. *Взаємозв'язок світу, етносу та мови (до питання про мовну картину світу)* URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/26328/1/Solomakha_117-120.pdf
- Степанов, Юрий. «Изменчивый “образ языка” в науке XX века». *Язык и наука конца XX века*. Москва, 1995, с. 3-31.
- Стріха, Максим. *Український художній переклад: між літературою і націєтворенням*. Київ: Факт – Наш час, 2006.
- Тарасов, Владимир. *Особенности перевода обращений: на материале немецкого и русского языков*. Автореф. дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.20. Москва, 2011.
- Тетеріна, Ольга. «Гомер ново світу» у поступі української літератури (шекспірознавчі погляди П. Куліша)». *Літературознавчі студії*, вип. 1(2), 2015, с. 239-56.
- Тетеріна, Ольга. *Переклад як наукова проблема в українській літературно-критичній думці XIX – початку XX ст. (компаративний дискурс)*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05. Київ, 2004.
- Тетеріна, Ольга. «Шекспір у Кулішевій концепції поступу національного письменства (літературно-критичний контекст)». *Ренесансні студії*, вип. 22, 2014, с. 48-70.
- Федорук, Олександр. *Пантелеймон Куліш і літературний процес у Західній Україні 60-х початку 70-х років XIX ст.* Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. Львів, 2002.
- Федунович-Швед, Оксана. *Лексика перекладів Миколи Лукаша у зв'язках із культурно-писемною традицією української мови*. Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 2008.
- Франко, Іван. *Зібрання творів*. В 50 т. Т. 34. Київ: Наукова думка, 1981.
- Franko, Ivan. *Zibrannia tvoriv*. 50 vols. Vol. 34. Kyiv: Naukova dumka, 1981.
- Чернишенко, Ірина. «Фактори формування національних мовних картин світу». *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*, вип. 32, 2007, с. 158–62.
- Шкоріна, Інна. «Національно-мовні картини світу: погляд О. О. Потебні». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*, вип. 74, 2016, с. 43-6.
- Danylenko Andrii. *From the Bible to Shakespeare: Pantelejmon Kulish (1819-1897) and the Formation of Literary Ukrainian*. Boston: Pace University 2016.

References

- Apresjan, Jurij. *Obraz cheloveka po dannym jazyka: popytka sistemnogo opisanija*. *Voprosy Jazykoznanija*, no. 1, 1995, pp. 37-67
- Babenko, Iryna. *Genre differentiation and poetics of Ukrainian historic story XIX – early XX century*. PhD Thesis Abstract. Dnipropetrovsk, 2005.
- Vladymyrova, Valentyna. *Panteleymon Kulish – the investigator of Ukrainian Literature*. PhD Thesis Abstract. Kyiv, 2002.
- Vlahov, Sergej, and Florin, Sider. *Neperevodimoe v perevode*. Moskva: Mezhdunarodye otnoshenija, 1980.
- Hordynskyi, Yaroslav. “Kulishevi pereklady dram Shekspira”. *Zapysky NTSh*, vol. 148, 1928, pp. 55–164.
- Wilhelm von Humboldt. *Jazyk i filosofija kul'tury*. Moskva: Progress, 1985.
- Danylevska, Oksana. “Types of lingual behavior of kyiv schoolchildren”. *Ukrainian Language*, no. 2, 2013, pp. 56-67.

- Danylenko, Andrii. "Hamlet, Hemlet or Hamlet: Pantelejmon Kulish's Shakespeare in the critique of galician normalizers". *Ukrainian Language*, no. 4, 2015, pp. 56-77.
- Devdyuk, Ivanna. *English literature in P.Kulish's creative activity (Translations. Critical perception. Creative acquisition)*. PhD Thesis Abstract. Kyiv, 1999.
- Dziuba, Tetiana. *Literaturno-estetychna kontseptsiiia Panteleimona Kulisha*. PhD Thesis Abstract. Kyiv, 1999.
- Dolzhykova, Tetiana. *Language personality of Panteleimon Kulish*. PhD Thesis Abstract. Kyiv, 2003.
- Kovpik, Svitlana. *Dramaturhiia Panteleimona Kulisha: dukhovni vymiry, problematyka, zhanrovyi diapazon*. PhD Thesis Abstract. Kherson, 2005.
- Kondratieva D. "The heritage of Kulish in modern dissertation researches". *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Historical Sciences*, no. 6, 2017, pp. 74-88.
- Kumeda, Olena. *Idiodialect P. Kulish's on a background of eastern Polissia dialect*. PhD Thesis Abstract. Kyiv, 2011.
- Mykhalchuk Oksana "'Language behavior" as a category of ukrainian sociolinguistics". *Language and society*, iss. 5, 2014, pp. 28-39.
- Moroz, Tetiana. *The vocabulary of the Holy Script Books translations in the context of the Ukrainian literars language development in the second half of the XIX-th – beginning of the XX-th century*. PhD Thesis Abstract. Chernivtsi, 2007.
- Luchuk, Olha. "Panteleimon Kulish and Shakespeare: a 19th Century Translation Project". *Renesansni studii*, iss. 16-17, 2011, pp. 262-84.
- Oleksyn. Olga. "Reception of W. Shekspeare's tragedy "Romeo and Juliet" in Ukrainian literature". *Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series «Philology» (Linguistics)*, no. 8(2), 2017, pp. 12-5.
- Popovych, Yuliia. *Vidtvorennia markeriv sotsialnoho statusu literaturnoho personazha v perekladi (na materiali ukrainskykh perekladiv brytanskykh khudozhnikh tvoriv XIX stolittia)*. PhD Thesis Abstract. Kherson, 2017.
- Potebnja, Aleksandr. "Jazyk i narodnost". *Potebnja A. A. Jestetika i pojetika*. Moskva, Iskusstvo, 1976, pp. 253-85.
- Serednytska A. "The difference between conceptual world image and language conceptualization of surrounding world". *Scientific Herald of International Humanitarian University. Series "Philology"*, no. 21(1), 2016, pp. 69-72.
- Slobodyanyuk, Nataliia. *Ukrainian National and Cultural Component in the Language of Art Historical Prose of Panteleimon Kulish*. PhD Thesis Abstract. Kyiv, 2001.
- Slovar ukrainskoi movy*, edited by B. D. Hrinchenko. 4 vols. Kyiv, 1907–1909.
- Slovyk ukrainskoi movy*, edited by I. K. Bilodid. 11 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.
- Solomakha, Anzhelika. *Vzaiemozviazok svitu, etnosu ta movy (do pytannia pro movnu kartynu svitu)*. enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/26328/1/Solomakha_117-120.pdf
- Stepanov, Jurij. "Izmenchivij "obraz jazyka" v nauke XX veka". *Jazyk i nauka konca XX veka*. Moskva, 1995, pp. 3-31.
- Strikha, Maksym. *Ukrainskyi khudozhnii pereklad: mizh literaturoiu i natsiietvorenniam*. Kyiv: Fakt – Nash chas, 2006.
- Tarasov, Vladimir. *Osobennosti perevoda obrashhenij: na materiale nemeckogo i russkogo jazykov*. PhD Thesis Abstract. Moskva, 2011.
- Teterina, Olga. "'Homer of the Modern World" in the advance of Ukrainian literature (approach of P. Kulish to Shakespearian studies)". *Literaturoznachchi studii*, iss. 1(2), 2015, pp. 239-56.
- Teterina, Olha. *Pereklad yak naukova problema v ukrainskii literaturno-krytychnii dumtsi XIX – pochatku XX st. (komparatyvnyi dyskurs)*. PhD Thesis Abstract. Kyiv, 2004.
- Teterina, Olha. "Shekspir u Kulishevii kontseptsii postupu natsionalnoho pysmenstva (literaturno-krytychnyi kontekst)". *Renesansni studii*, iss. 22, 2014, pp. 48-70.

- Fedoruk, Oleksandr. *Panteleymon Kulish and literary process in the Western Ukraine 60th – in the beginning of 70th years of 20 century*. PhD Thesis Abstract. Lviv, 2002.
- Fedunovych-Shved, Oksana. *Leksyka perekladiv Mykoly Lukasha u zviazkakh iz kulturno-pysemnoiui tradytsiiei ukrainskoi movy*. PhD Thesis Abstract. Chernivtsi, 2008.
- Franko, Ivan. *Zibrannia tvoriv*. 50 vols. Vol. 34. Kyiv: Naukova dumka, 1981.
- Chernyshenko, Iryna. "The Factors of National Language World". *Images Formation Zhytomyr Ivan Franko State University Journal*, iss. 32, 2007, pp. 158–62.
- Shkorina, Inna. "National linguistic picture of the world: view of A. Potebnja". *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Philology"*, iss. 74, 2016, pp. 43-6.
- Danylenko Andrii. *From the Bible to Shakespeare: Pantelejmon Kulish (1819-1897) and the Formation of Literary Ukrainian*. Boston: Pace University 2016.

Стаття надійшла до редколегії 16.11.2018

Наукове видання

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ СТУДІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ВИПУСК 9

Літературне редагування *Л. П. Павленко, Л. Є. Смалько*
Технічне редагування та верстка *Т. М. Тарасюк*

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13; тел./факс +38(0332)24-10-07;
телефон редколегії (0332)24-83-67; електронна адреса: lingvostud@ukr.net
Засновник і видавець – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.
(43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4513 від 28.03.2013 р.

Формат 60×84¹/₈. Папір офсетний. Гарн. Таймс. Друк цифровий.
Обсяг 13,25 ум. друк. арк., 13,18 обл.-вид. арк. Наклад 100 пр. Зам. 183.

Виготовлювач – Вежа-Друк (43021, м. Луцьк, вул. Бойка, 1).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.